

ANDREJ RAHTEN

**SLOVENSKA
LJUDSKA
STRANKA
V BEOGRAJSKI
SKUPŠČINI**

**JUGOSLOVANSKI KLUB V PARLAMENTARNEM
ŽIVLJENJU KRALJEVINE SHS 1919-1929**

ZALOŽBA
ZRC

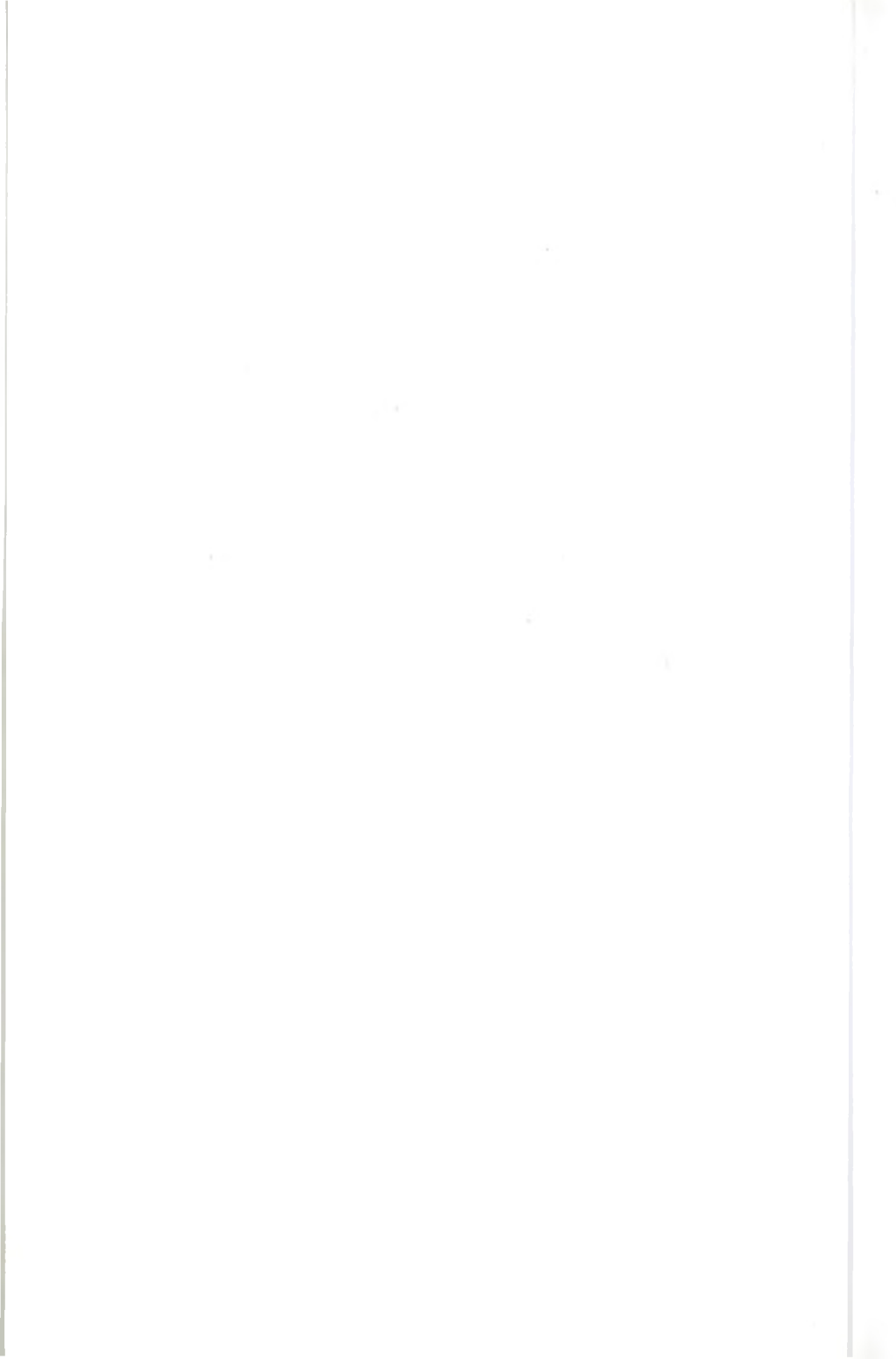

Doc. dr. Andrej Rahten se je rodil 4. marca 1973 v Celju. Na Filozofski fakulteti, oddelku za zgodovino v Ljubljani je diplomiral leta 1996 z nalogo o slovenskih poslancih v dunajskem parlamentu. Leta 1998 je magistriral z nalogo *Federalistični koncepti v politiki habsburške monarhije na Balkanu* in leta 2000 obranil doktorsko disertacijo z naslovom *Dr. Janko Brejc (1869–1934). Politična biografija* na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2001 je bil izvoljen v naziv docenta za področje novejšje slovenske zgodovine. Kot štipendist ustanove *Österreichischer Akademischer Austauschdienst* je eno leto študiral na Univerzi v Celovcu. V okviru podiplomskega študija pa je več mesecev raziskoval v dunajskih in zagrebških arhivih, kot štipendist *Deutscher Akademischer Austauschdienst* pa tudi na Jugovzhodnem inštitutu v Münchnu.

ANDREJ RAHTEN
SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA V BEOGRAJSKI SKUPŠČINI
Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929

ANDREJ RAHTEN

**SLOVENSKA LJUDSKA
STRANKA
V BEOGRAJSKI SKUPŠČINI**

**JUGOSLOVANSKI KLUB V PARLAMENTARNEM
ŽIVLJENJU KRALJEVINE SHS 1919–1929**

LJUBLJANA 2002

Andrej Rahten SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA
V BEOGRAJSKI SKUPŠČINI
Jugoslovanski klub v parlamentarnem
življenju Kraljevine SHS 1919-1929

© 2002, Andrej Rahten

Jezikovni pregled Andreja Žele
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Fotografije Narodna in univerzitetna knjižnica

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar
Tisk Littera picta, d.o.o.

*Izid publikacije je finančno podprlo
Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport
Republike Slovenije*

139 02

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

329.3(497.4) "1919/1929"

RAHTEN, Andrej

Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini :
jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju
Kraljevine SHS 1919-1929 / Andrej Rahten ;
[fotografije Narodna in univerzitetna knjižnica]. -
Ljubljana : Založba ZRC ZRC SAZU, 2002

ISBN 961-6358-53-7
116619776

N 20. 05. 2002

KAZALO

Predgovor	7
1. Vseslovenska ljudska stranka ob nastanku Kraljevine SHS	9
2. Jugoslovanski klub v Začasnem narodnem predstavništvu	33
3. Delovanje poslancev SLS v Ustavotvorni skupščini	61
4. Boj za revizijo vidovdanske ustave	85
5. Stališče SLS do zunanje politike Kraljevine SHS	103
6. Vzpon in padec Opozicijskega bloka	119
7. Jugoslovanski klub na predvečer kraljeve diktature	135
8. Poslanci SLS v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS	153
Viri in literatura	163

PREDGOVOR

V zadnjih letih smo
priča povečanemu

zanimanju za problematiko slovenskega parlamentarizma v obdobju jugoslovanske kraljevine. Tu imam v mislih zlasti knjigo dr. Miroslava Stiplovška o delovanju ljubljanske in mariborske oblastne skupščine, ki je izšla predlani pod naslovom *Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udeležanje parlamentarizma*. Čeprav je bilo o slovenski politiki v obdobju med obema vojnama napisanih že vrsto študij, pa se doslej še nihče ni lotil pisanja monografije o slovenskih poslancih v beograjski skupščini. Še največ podatkov najdemo v standardnem delu dr. Branislava Gligoričevića *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929*, ki je izšla v Beogradu leta 1979. Ta obširna knjiga predstavlja dober temelj za nadaljnje raziskave parlamentarne dejavnosti slovenskih poslancev v Narodni skupščini Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

V tem delu bo predstavljeno delovanje Jugoslovanskega kluba, v katerem so bili skupaj z manjšo skupino hrvaških in vojvodinskih parlamentarcev predvsem zastopniki Slovenske ljudske stranke (SLS). Knjigo sem si zamislil kot nadaljevanje monografije o SLS v dunajskem parlamentu, kjer sem osvetlil čas od 1897 do 1914. Moj pogled na politiko SLS med prvo svetovno vojno sem predstavil že v doktorski disertaciji o dr. Janku Brejcu, enem vodilnih slovenskih politikov na prehodu iz avstro-ogrškega v jugoslovanski državni okvir. Knjiga o poslancih SLS v beograjski skupščini vsebinsko dopolnjuje in nadgrajuje omenjeni deli. Prikaz začnem z letom 1919, ko so se zbrali v Beogradu poslanci Začasnega narodnega predstavništva, končujem pa ga z nastopom »še-stojanuarske dikature« leta 1929.

Zahvaljujem se vsem, ki so s svojo podporo omogočili objavo te knjige.

Andrej Rahten

V Celju, 6. januarja 2002

I.

*Vseslovenska ljudska stranka
ob nastanku Kraljevine SHS*

Oktobra 1918 so zapisnikarji v državnem zboru na Dunaju zabeležili zadnji govor slovenskega poslanca. V imenu Jugoslovanskega kluba, ki so ga sestavljali parlamentarci iz južnoslovanskih dežel avstrijskega dela habsburške monarhije, je še zadnjič spregovoril dr. Fran Jankovič.¹ Bil je poslanec Vseslovenske ljudske stranke (VLS), ki je imela kot stranka političnega katolicizma na Slovenskem absolutno prevlado.² Nekaj dni prej se je njen načelnik dr. Anton Korošec poslovil od avstrijskega cesarja Karla in pri tem izgovoril znamenite besede: »Majestät, es ist zu spät.«³ Res je bilo prepozno za rešitev mnogonarodne državne zgradbe, ki je Slovencem in drugim majhnim srednjeevropskim narodom stoletja nudila zatočišče pred pritiski velikih sosedov. Cesarstvo v srcu Evrope je razpadalo, narodi pa so si na njegovih ruševinah poskušali izboriti čimboljši položaj v novi evropski ureditvi.

Po pričevanju ljubljanskega knezoškofa dr. Antona Bonaventure Jegliča naj bi Korošec še sredi septembra 1918 zatrjeval Karlu, »da smo Slovenci še vedno vneti zanj in za dinastijo že iz načelnih razlogov, ker je katoliška«.⁴ Cesarski manifest 16. oktobra,⁵ s katerim je Habsburžan svečano razglasil, naj Avstrija »v skladu z voljo svojih narodov« postane »zvezna država«, vsak narod pa naj bi na svojem »poselitvenem območju« tvoril lastno

---

¹ Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872-1918* (Ljubljana 1992), 257.

² Prim. Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897-1914* (Celje 2001).

³ Bister, *Anton Korošec*, 258.

⁴ Dnevnik Antona Bonaventure Jegliča, 25.9.1918, kopija, Znanstveno-raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti [dalje: Jegličev dnevnik, ZRC SAZU].

»državno skupnost«, je bil nedvomno korak v smeri federalizacije monarhije na podlagi nacionalnega principa. Vendar je imel tudi vsaj eno veliko pomanjkljivost. Določal je namreč, da »integriteta dežel svete ogrske krone ne sme biti na noben način kršena«. To pa bi pomenilo ohranitev v očeh slovanskih politikov osovražene dualistične ureditve. Korošec, ki je takrat že načeloval zagrebškemu Narodnemu veču Slovencev, Hrvatov in Srbov, je takšno rešitev zavrnil.⁶ Bila je v nasprotju z zahtevami »majniške deklaracije«, ki jo je prebral leta 1917 v dunajskem parlamentu, ko je v imenu Jugoslovanskega kluba zahteval združitve vseh južnoslovanskih dežel habsburške monarhije. Načelnik VLS je z zavrnitvijo cesarskega manifesta nepreklicno pretrgal tradicionalne vezi slovenskih katoliških narodnjakov z dinastijo Habsburžanov.⁷

Slovenski politiki so se v prevratnih dneh znašli na težki preizkušnji.⁸ Že dan po objavi Karlovega manifesta je srbski

⁵ Podrobno o manifestu Helmut Rumpler, *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung der Habsburgermonarchie* (München 1966).

⁶ *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. 1.-20.12.1918)*, I-II, uredila Dragoslav Janković in Bogdan Krizman (Beograd 1964), tu II, 373-374.

⁷ O politiki VLS ob razpadu Avstro-Ogrske prim. Janko Pleterški, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918* (Ljubljana 1971).

⁸ O slovenski politiki v t.i. »prevratni dobi« prim. Silvo Kranjec, *Kako smo se zedinili* (Celje 1928); Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor 1977); France Dolinar, *Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918*, v: Isti, *Slovenska katoliška obzorja. Izbor esejev, razprav, člankov*, uredil Alojzij Geržinič (Buenos Aires 1990), 225-261; Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918-1921* (Ljubljana 1992); Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika 1768-1992* (Ljubljana 1992), 186-217; Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana 1998). Prim. tudi obsežno spominsko literaturo: Janko Brejc, *Od prevrata do ustave*, v: *Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, uredil Josip Mal, 160-214; Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana 1938); Jurij M. Trunk, *Spomini* (Celje 1950); Silvo Kranjec, *Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije*, v: *Zgodovinski*

ministrski predsednik Nikola Pašić v izjavi za časopis *Manchester Guardian* izrazil prepričanje, da bodo habsburški Jugoslovani skupaj s Srbi ustvarili »velikosrbsko državo«.⁹ Korošec v takratnih razmerah seveda ni imel priložnosti, da bi prebiral časopise antantnih držav, sicer bi se verjetno močno zamislil nad Pašićevimi velikosrbskimi načrti. Tako pa je še naprej zavračal vse Karlove ponudbe, trdno prepričan, da je treba rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja iskati v jugoslovanski skupnosti izven okvira monarhije. Po nekaterih pričevanjih naj bi avstro-ogrski kronski svet na seji 21. oktobra celo sprejel odločitev, da je potrebno pristopiti k preureditvi države v smislu trializma, pri čemer naj bi v bodočo jugoslovansko državno enoto spadali tudi Slovenci.¹⁰ Tik pred prevratom je dinastiji do konca zvesti kranjski deželni glavar in nekdanji načelnik VLS dr. Ivan Šusteršič¹¹ z Dunaja poslal v Ljubljano »od samega cesarja silno dolg nemški telegram, s katerim so ponujali Slovincem združeno samostojno Slovenijo, ki bi jo na severu mejila Drava«.¹² Vendar je Korošec takrat kot predsednik Narodnega veča SHS že odpotoval z Dunaja v Ženevo na konferenco s Pašićem in predsednikom emigrantskega Jugoslovanskega odbora dr. Antejem Trumbićem.¹³ Po Koroščevem

časopis 16 (1962), 218–229; Rudolf Golouh, *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojov slovenskega naroda* (Ljubljana 1966); Ivan Hribar, *Moji spomini*, I–II, uredil Vasilij Melik (Ljubljana 1983 in 1984); *Moje življenje pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*, uredili Janez Cvirn, Vasilij Melik in Dušan Nečak (Historia 2. Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1997).

⁹ Janković-Krizman, *Grada*, I, 367.

¹⁰ Alexander Spitzmüller, ... *Und hat auch Ursach, es zu lieben* (Wien-München-Stuttgart-Zürich 1955), 272–274.

¹¹ O Šusteršičevi politični orientaciji ob razpadu Avstro-Ogrske prim. Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana 1998), 415–443; Andrej Rahten, *Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*, v: *Zgodovinski časopis* 53 (1999), 195–208.

¹² Vinko V. Gaberc-Gaberski, *Brez slave. Spomini na svetovno vojno* (Ljubljana 1935), 247.

¹³ Feliks J. Bister, *Delovanje dr. Antona Korošca od majniške deklaracije do 1. 12. 1918*, v: *ZČ* 44 (1990), 73–90, tu 87.

lastnem pričevanju naj bi ga še dan pred odhodom v Švico zadnji staroavstrijski ministrski predsednik dr. Heinrich Lamm-asch rotil, naj vendar ugodi cesarjevi želji in vstopi v koalicijski kabinet, ki naj bi izpeljal preureditev države v konfederacijo. Toda Korošec je ostal neomajen v svoji odločitvi.¹⁴

Dr. Anton Korošec leta 1917 v družbi mlade inteligence SLS, Franceta Kremžarja, dr. Ivana Stanovnika, Narteja Velikonje, Engelberta Besednjaka, dr. Jakoba Mohoriča in Melite Pivec.

29. oktobra je slovenska prestolnica z veliko manifestacijo proslavila nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Države SHS). Takratni gerent Narodnega sveta za Slovenijo Ivan Hribar je z balkona Deželnega dvorca vzhičen pozdravil »državljanе in državljanke svobodne Jugoslavije«.¹⁵ Dva dni kasneje se je prvak koroških Slovencev dr. Janko Brejc, ki se je zatekel v Ljubljano pred besnimi nemškimi nacionalisti, kot zastopnik VLS sporazumel s prvakom liberalne Jugoslovanske demokrat-

¹⁴ Kranjec, *Koroščevo predavanje*, 275.

¹⁵ Hribar, *Moji spomini*, II, 274–279.

ske stranke (JDS) dr. Ivanom Tavčarjem o ustanovitvi koalicijske vlade vseh slovenskih strank. Sprejet je bil dogovor, da bo imela »Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani« 13 članov: VLS 7, JDS 5 in Jugoslovanska socialno demokratična stranka (JSDS) 1.¹⁶

Za predsednika vlade je bil nato na seji predsedstva Narodnega sveta za Slovenijo določen Josip vitez Pogačnik,¹⁷ član VLS in pred vojno podpredsednik dunajskega parlamenta, ki je pripadal širšemu krogu zaupnikov Franca Ferdinanda.¹⁸ Čeprav so v vladi sedeli tudi takšni »svobodomisleci«, kot je bil Tavčar, ki je za časa Avstrije veljal za najbolj zagrizenega nasprotnika splošne in enake volilne pravice, so bili sedaj vsi veliki »demokrati«. V tej svoji vnemi so šli celo tako daleč, da se sploh niso hoteli imenovati ministri, ampak so se razglasili za »poverjenike«. S tem so hoteli poudariti, da imajo pooblastilo ljudstva.¹⁹ To seveda ni bilo res, kajti v vlado jih ni nihče izvolil, ampak so se vanjo imenovali kar sami. Samo manjšina poverjenikov se je lahko pohvalila, da je dobila državnozborski ali deželnozborski mandat na zadnjih predvojnih volitvah. Tako je v ljubljanski vladi sedel tudi predstavnik JSDS, ki v času Avstrije sploh ni imela zastopnika niti v dunajskem parlamentu niti v kakšnem od deželnih zborov. Prelat Andrej Kalan je bil morda res kot »siva eminenca« SLS upravičen do resorja za kmetijstvo, toda »ljudstvo« ni imelo na njegovo imenovanje prav nobenega vpliva. Kako se je upoštevala »volja naroda«, kaže tudi to, da poverjenik za notranje zadeve Brejc ob vstopu v vlado formalno sploh ni imel nobene vodstvene funkcije v svoji stranki, na volitvah pa po odhodu iz kranjskega deželnege zbora leta 1903 sploh ni več kandidiral.

¹⁶ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 161–162; Prepeluh, *Pripombe*, 144; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, 133; *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, I–III, uredil Peter Ribnikar (Ljubljana 1998–2000), tu I, 12–14.

¹⁷ Prim. Janković-Krizman, *Građa*, 431.

¹⁸ Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki* (Ljubljana 1933), 251–252.

¹⁹ Prepeluh, *Pripombe*, 144.

Brejc je po prevratu zatrjeval, da naj bi Slovenci sprejeli prehod iz avstrijskega v jugoslovanski državni okvir kot nekaj samoumevnega: »Majniška deklaracija – vseeno ali z 'okvirom' ali brez njega – je naš narod duševno tako prekvasila, da je politično osvobojenje ob prevratu smatral kot nekaj, kar je moralo tako rekoč samo od sebe priti, in ga zaradi tega pravzaprav niti ni bogzna kako presenetilo, ko je prišlo, četudi je dosti nenadno ali vsaj na nepričakovan način prišlo.«²⁰ Zdi se, da je Brejc vendarle nekoliko precenjeval vpliv deklaracijskega gibanja na miselnost ljudstva. Majniška deklaracija je v zavest ljudi sicer res vtisnila željo po ustanovitvi jugoslovanske državne tvorbe, toda hkrati se ne sme spregledati, da je imela kljub vsemu še vedno habsburški okvir. Poverjenik za pravosodje dr. Vladimir Ravnihar (JDS) je po prevratu odkritosrčno opisal, kako je v resnici potekala mobilizacija slovenskega ljudstva za idejo jugoslovanske države: »Kako previdno smo morali ravnati s svojo 'majniško deklaracijo', da se nismo obregnili ob 'patrotična čustva' našega dobrega, vernega ljudstva. Ne samo, da smo pravo svoje mišljenje, pravi pomen in namen – po našem pojmovanju – svoje državno-pravne izjave morali skrivati pred samimi – nekaterimi – podpisniki te deklaracije, ponekod na javnih shodih, 'taborih', smo celo morali brenkati na avstrijsko struno, če smo hoteli doseči zaželeni učinek.«²¹

Menim, da se je miselnosti večine Slovencev v prevratni dobi s svojo kritično oceno še najbolj približal Albin Prepeluh, eden od socialdemokratskih prvakov, ko je zapisal: »Kaj si je mislil mož iz pobožnih naših vasi, ko je zadnjega oktobra 1918 prejel svoj dnevnik, katoliškega *Slovenca*, iz katerega se je učil dolga leta konservativne in cerkvene ideologije, pa je videl tam zapisano z debelimi črkami preko cele strani: 'Živela republika!' ter so nosile dnevne novice odtlej nov skupni naslov: 'Jugoslovanska republika'? Mislil je, da so ti ljudje gotovo ob pamet ali da se jim dela sila.«²² Po Prepeluhovem prepričanju naj bi vsaj

²⁰ Isto, 160.

²¹ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, 270.

²² Prepeluh, *Pripombe*, 146.

nekateri slovenski politiki takrat še vedno dvomili, »da smo tako rekoč katoliški Slovenci zares in za vedno odpadli od Avstrije in njenega cesarja, čigar slika je v marsikateri hiši visela še vedno na vidnem prostoru.«²³

No, voditelji VLS so takrat že odstranili cesarjeve slike iz svojih stanovanj. Tisti bolj daljnovidni pa so jih kar zamenjali – s portreti kralja Petra in prestolonaslednika Aleksandra Karađordjevića. Razlogi za takšno ravnanje so bili več kot očitni. Slovenski narodni voditelji so namreč nemočno opazovali, kako je Italija v skladu z zloglasnim »londonskim paktom«, ki ga je sklenila aprila 1915 z antantnimi silami, trgala kos za kosom slovenskega ozemlja. Da bi bila nesreča še večja, se je na Koroškem po kratkem obdobju depresije ponovno začela dvigati tudi samozavest nemških nacionalistov. V takratnih razmerah je bila Kraljevina Srbija sploh edina država, ki je bila pripravljena tudi vojaško podpreti slovenske teritorialne zahteve. Slovenci sami so imeli vojskovanja dovolj, kar kažejo tudi neuspešne mobilizacije, ki so jih ukazovale nove oblasti.²⁴ Zato predstavnikom slovenske politične elite verjetno res ni preostalo nič drugega, kot da se naslonijo na državo Karađordjevićev. Toda nesporno dejstvo je, da svojega zaveznika v bistvu sploh niso poznali.²⁵

Za slovensko vodstvo, ki je vodilo narodno politiko v prevratni dobi, je bilo značilno veliko nepoznavanje razmer v Srbiji in srbske mentalitete. Prvaki VLS so se v državnopravno združevanje s srbsko kraljevino kljub vsemu podajali še vsaj z določeno previdnostjo, toda Tavčarjevim liberalcem se je strašno mudilo v objem srbskih unitaristov.²⁶ Pri tem pa so tako

²³ Isto, 149.

²⁴ Isto, 145.

²⁵ Prim. Vasilij Melik, *Jugoslavija – zgodovinska zmota ali nuja?*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65 (1994), 51–54; Peter Vodopivec, *Od Habsburžanov h Karađordjevićem*, v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem* (simpozij 1998), uredil Peter Vodopivec (Ljubljana 2000), 3–11.

²⁶ Prunk, *Slovenski narodni vzpon*, 210–212.

voditelji VLS kot tudi JDS spregledali opozorila Šusteršičevega glasila *Resnica*, ki je Slovence tik pred razpadom podonavske monarhije opozarjalo, kaj jih čaka v združbi z velikosrbskimi krogi: »Kot kaj bi prišli Srbi k nam? Oni bi prišli ne kot 'rešitelji' in bratje in kakor se že glase vse take in podobne mednarodne fraze, ampak kot zmagoviti osvojevalci, kot gospodje, katerim je njihov meč in njihova hrabrost priborila naše ozemlje. Oni bi nas res 'rešili' nemštva, to priznamo. Zato pa bi raztrgali starodavne vezi naših dežel z našo dinastijo in s Podonavjem, s katerim smo gospodarsko silno tesno zvezani. /.../ Oni ne bodo dali v Ljubljano slovenskega guvernerja ali pa Ivana Hribarja za podkralja, ampak v Ljubljani bo sedel Srb, ki bo vladal in upravljal slovensko zemljo. /.../ Noben konkordat pa ne bo preprečil dejstva, da bo v Veliki Srbiji pravoslavna cerkev državna cerkev. /.../ Srbi bodo na vsak način poskušali, da izpremene Slovence in Hrvate v Srbe. /.../ V šoli in uradu bo gospodoval srbski jezik, Cerkev pa bo imela nalogo, da ta proces pospešuje.«²⁷

Toda Brejc, dr. Izidor Cankar in njuni somišljeniki v vrhu VLS se na takšna in podobna Šusteršičeva opozorila sploh niso ozirali. Za njih je bil »ne kronani vojvoda kranjski« veliki poraženec, ki ga je potrebno ignorirati in skupaj s preostalimi zagovorniki podonavske monarhije politično likvidirati. Pri tem se je s svojo hladnokrvnostjo najbolj »odlikoval« Izidor Cankar, ki naj bi Šusteršičevega »pribočnika« Ivana Štefeta spravil s svojim ciničnim odnosom v tolikšen obup, da si je slednji vzel življenje. Po pričevanju Marka Bajuka je namreč Štefe, ki je do konca ostal lojalen deželnemu glavarju, po prevratu prišel h Cankarju s prošnjo, naj mu vendar dovoli še naprej delovati v časnikarstvu, saj da ne more živeti brez dela, »moral bi se obesiti«. Cankar mu je cinično odgovoril: »Kar obesite se, saj vam drugega ne kaže.« Štefe je odšel domov in se res obesil.²⁸ Tudi Brejc ni čutil prav nobenega usmiljenja do »avstrijakantov«,

²⁷ *Resnica*, 5.10.1918.

²⁸ Marko Bajuk, *Ivan Štefe*, v: *Pogledi* 28–29 (1999), 22–29, tu 29.

kar je pokazal predvsem s tem, da je Šusteršiču, ki se je ob prevratu umaknil v tujino, preprečeval vrnitev v domovino.²⁹

Ruda Jurčec, ki je kot predstavnik mlade katoliške inteligence kritično ocenjeval takratna obračunavanja v taboru SLS, je o tem zapisal: »Boleče žaloigre so pretresale naš najboljši svet. Nenadoma je nesrečno umrl Fran [pravilno: Ivan] Štefe, urednik *Slovenca*, in kmalu za njim je umrl kanonik dr. Evgen Lampe, steber Šusteršičeve deželne vlade na Kranjskem. Nikdo o vsem tem med nami ni govoril glasno ali bučno. Med nas je grenko prihajalo, kakor da bi se dogajalo nekaj, česar bi nas moralo biti sram.«³⁰ Ob takšnih pričevanjih je vsekakor težko pritrditi Brejčevim spominskim zapisom, da naj bi med Slovenci v prevratni dobi vladala »lepa harmonija«.³¹

Niso pa obračunavali samo zmagovalci s poraženci, ampak je prihajalo do trenj tudi v zmagovalnem taboru. Verjetno bo že držalo, da so posvetovanja med Brejcem in Tavčarjem o sestavi slovenske vlade potekala »v največji vsestranski harmoniji in medsebojni konciliantnosti«, kot se je kasneje rad spominjal Brejc.³² A vsi le niso bili zadovoljni. Liberalni prvak Hribar, ki je svoj mali »prevrat« proti habsburški monarhiji začel že v času, ko so ostali slovenski politični veljaki še vneto tekmovali v dokazovanju avstrodinastičnega patriotizma, je namreč pričakoval, da bo za svojo subverzivno delovanje v stari Avstriji nagrajen najmanj z mestom ministra. Toda Brejc in Tavčar sta očitno menila drugače, zato sta ga med pogajanji za sestavo vlade prezrla in izvedla »palačno revolucijo«. Hribarja takrat sploh ni bilo v Ljubljani, ker je bil na seji Narodnega veča SHS v Zagrebu. V Ljubljano se je vrnil še ravno v trenutku, da je lahko videl viteza Pogačnika, kako kot predsednik slovenske vlade maha navdušeni množici z balkona Deželnega dvorca. Takšno »izdajalsko postopanje avstrijakantov«, kot se je sam

²⁹ Matija Škerbec, *Pregled novodobnega katoliškega gibanja*, I–II (Cleveland 1956–1957), tu II, 71.

³⁰ Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence*, I (Ljubljana, 1991), 143.

³¹ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 160.

³² Isto, 161.

izrazil, je enega od »prvoborcev za Jugoslavijo« seveda močno razburilo. Zlasti ga je jezilo dejstvo, da »revolucionarni« vladi predseduje vitez Pogačnik, ki je bil še pred kratkim »v državnem zboru avstrijskem predsednik onega brambnega odseka, ki je imel pripravljati vojsko germanstva proti slovanstvu«. Ogorčeni Hribar je menil, da je bila sestava slovenske vlade takšna, da je »avstrijakantstvo iz nje na veliko daljavo kar zaudarjalo«. ³³ Razočaran je bil tudi prvak liberalnih »mladinov« dr. Albert Kramer, ki je po Brejčevem pričevanju ob spoznanju, da so poverjeniški sedeži že zasedeni, članom vlade užaljen dejal: »Vidim, da prihajam prepozno.« ³⁴

Kljub vsem nasprotjem je slovenskim političnim veljakom vendarle uspelo skrbati skupaj neke vrsto vlado »narodne enotnosti«, v kateri so imele svoje predstavnike vse tri slovenske stranke. Glavna naloga, ki si jo je Pogačnikova vlada zastavila, je bila ustanovitev politično in upravno združene Slovenije. ³⁵ Po sklepu Narodne vlade SHS v Ljubljani je poverjeništvo za notranje zadeve z naredbo z dne 3. novembra tudi formalno odstavilo deželnega predsednika Attemsa in uradnike bivše kranjske deželne vlade. ³⁶ V nasprotju s staroavstrijsko dvotirno upravo, ki se je delila na splošno državno z deželnim predsednikom in deželno avtonomno z deželnim glavarjem, je bila uprava Slovenije pod oblastjo Narodne vlade SHS v Ljubljani enotna. Vlada je prevzela posle bivšega kranjskega deželnega odbora, prav tako pa tudi za območji slovenske Štajerske in Koroške, ki sta prišli pod njeno oblast, ni ustanavljala posebnih pokrajinskih avtonomnih organov. ³⁷ Pač pa je za slovensko Koroško imenovala Frana Smodeja kot svojega komisarja. ³⁸

14. novembra je Narodna vlada SHS v Ljubljani izdala

³³ Hribar, *Moji spomini*, II, 279–283.

³⁴ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 163.

³⁵ Perovšek, *Slovenska osamosvojitve*, 105.

³⁶ *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, št. 1, 4.11.1918.

³⁷ Lovro Bogataj, *Uprava v Sloveniji od prevrata do izvršitve vidovdanske ustave*, v: Mal, *Slovenci*, 373–388, tu 381–384.

³⁸ Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 55.

Naredbo o prehodni upravi za ozemlje v naslednjem obsegu: Kranjska, Goriška, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico ter Štajerska in Koroška, »kolikor sta ti deželi del države SHS«. ³⁹ Toda poverjeniki »operetne vlade«, kot so jo posmehljivo poimenovali njeni kritiki, ⁴⁰ sami niso mogli odločati o oblikovanju slovenskih meja. Na zahodu so italijanske čete novembra 1918 zasedle celotno slovensko Primorje, od bivše Vojvodine Kranjske pa si je Italija prilastila postojnski okraj, širok pas logaškega okraja, dele občin Oslica in Sorica v kranjskem okraju, občino Bela peč (Weißenfels) in dobro polovico občine Rateče v radovljiškem okraju. Spodnja Štajerska je bila zahvaljujoč energični akciji generala Rudolfa Maistra za slovenstvo sicer rešena, toda na Koroškem je prišlo do oboroženih spopadov z nemškimi brambovci, ki so preprečili, da bi ljubljanska vlada priključila vsa ozemlja, ki naj bi spadala pod slovensko oblast. ⁴¹ »Zedinjena Slovenija«, za katero so poverjeniki v ljubljanski vladi trdili, da so jo vzpostavili, ⁴² je bila torej zelo okrnjena, saj je tretjino slovenskega nacionalnega ozemlja ostalo izven meja matične države. Zasedba Prekmurja, ki ga je jugoslovanska država dobila avgusta 1919 kot nagrado za vojaško asistenco pri zadušitvi boljševiške revolucije na Madžarskem, je bila samo majhen obliž na dve največji rani slovenstva – Primorsko in Koroško.

Po prevratu je Brejc v javnosti nastopal tudi s trditvijo, da naj bi imela Slovenija v okviru Države SHS »pravo pravcato lastno državnost«. ⁴³ Tovrstne Brejčeve izjave, ki so bile izrečene v žaru boja s političnimi nasprotniki, seveda še niso dokaz za obstoj slovenske nacionalne države. ⁴⁴ Že sam uradni naziv Pogačnikove vlade – »Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in

³⁹ Prim. Balkovec, *Prva slovenska vlada*, 52–54.

⁴⁰ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 167.

⁴¹ Bogataj, *Uprava*, 374–376.

⁴² Brejc, *Od prevrata do ustave*, 165.

⁴³ *Slovenec*, 27. 2. 1923. Prim. Bogataj, *Uprava*, 377–379.

⁴⁴ Prim. Jurij Perovšek, *Slovenska državna volja v prvem desetletju jugoslovanske krize*, v: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU od 9. do 11. novembra 1994* (SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17, Ljubljana 1995), 121–134, tu 126.

Srbov v Ljubljani« – nam kaže, da ni šlo za vlado samostojne slovenske države. Glede na področje uprave in personalno sestavo sicer to vlado lahko imenujemo slovenska. Prav tako ni sporno, da je imela na ozemlju pod svojo upravo zelo široke pristojnosti. Vendar kljub temu ne smemo spregledati dejstva, da je bila ljubljanska vlada »v vseh vprašanjih, ki so bila v zvezi s temeljnimi načeli zedinjenja Slovencev, Hrvatov in Srbov« in »v vseh vprašanjih, ki jih zastopniki, odposlani v Narodno veče, priznavajo za skupna«, vezana na navodila Narodnega veča SHS v Zagrebu.⁴⁵

Poverjenišтва za zunanje zadeve Slovenija ni imela, prav tako pa ni bila priznana kot država v skladu z določili mednarodnega prava. Kljub temu, da ji je Narodno veče SHS prepuščalo tudi določeno pobudo v internacionalni politiki, ni vzpostavila lastne diplomatske mreže. Zmeda, ki je nastala ob poskusu ljubljanske vlade, da imenuje bivšega avstro-ogrskega konzula v ZDA dr. Ivana Schwegla za svojega zastopnika na Dunaju, lepo kaže, da je bila slovenska oblast v zunanjepolitičnih vprašanjih podrejena Narodnemu veču SHS. Potem ko je namreč Schwegla 6. novembra že imenovala za »konzularnega agenta« na Dunaju, je morala to svoje priporočilo na opozorilo tajnika Narodnega veča SHS Kramerja že čez tri dni preklicati. Šele ko je slovenska vlada dobila 13. novembra pooblastilo Narodnega veča SHS, je lahko Schwegla obvestila, da je imenovan za – zaupnika Narodnega veča SHS (in ne slovenske vlade).⁴⁶

Tudi če ne upoštevamo dejstva, da Slovenija novembra 1918 ni bila subjekt mednarodnega prava, obstaja še en pomemben razlog, ki kaže na neupravičenost prikazovanja slovenskega bivanja v Državi SHS kot prve slovenske nacionalne države. Ko so se slovenski politični voditelji oktobra 1918 poslovili od habsburške monarhije, so to storili z namenom, da se bodo s Hrvati in Srbi združili v jugoslovansko državnopravno skupnost. Dejstvo je, da slovenski politiki ob prevratu niso ustanavljali

⁴⁵ *Uradni list Narodne vlade SHS*, št. 11, 21.11.1918.

⁴⁶ Prim. Dolinar, *Odsotnost*, 255–256; Perovšek, *Slovenska osamosvojitev*, 87–88.

samostojne slovenske države, ampak upravno avtonomno Slovenijo v okviru Jugoslavije. Ne smemo pozabiti, da je Hribar že takrat svoje rojake naslavljal kot »državljanе svobodne Jugoslavije«.⁴⁷

Za razliko od hrvaškega sabora, ki je na seji 29. oktobra 1918 pretrgal vse državnopravne vezi z Ogrsko in Avstrijo, se kranjski deželni zbor do tega vprašanja sploh nikoli ni opredelil. Če bi slovenski politiki resnično želeli zgraditi samostojno slovensko državo, bi bilo logično, da bi se kranjski deželni zbor oklical za vseslovenskega in razglasil združitev slovenskih dežel v Zedinjeno Slovenijo.⁴⁸ Nič takšnega se ni zgodilo. Ne samo Tavčarjevi liberalci, tudi Koroščevi pristaši so videli rešitev za slovenski narod le v jugoslovanski državi.⁴⁹

Problem prvakov VLS je bil v tem, da srbski državniki s Pašićem na čelu niso gradili Jugoslavije. Pašić, ki ga je še konec septembra 1918 močno skrbelo, da ja ne bi habsburška dinastija še v zadnjem trenutku ustvarila Jugoslavije, »o kateri je sanjal Franc Ferdinand«,⁵⁰ je namreč želel ustvariti centralistično urejeno Veliko Srbijo. Tisti, ki so sprevideli srbske namene, so bili redki. Med njimi je bil najbolj izrazit zagovornik slovenske atonomije Brejc. Toda s svojim avtonomističnim stališčem, ki so ga takrat podpirali tudi pristaši JSDS, je naletel na odločno nasprotovanje slovenskih liberalcev. Tavčarjeva JDS je namreč računala, da bo lahko v povezavi s srbskimi centralisti okrepila svojo moč in s tem prekinila dolgoletno nadvlado »klerikalcev« na Slovenskem.⁵¹

Na skupni seji Narodnega sveta za Slovenijo in Narodne vlade SHS v Ljubljani 9. novembra 1918 so predstavniki JDS

⁴⁷ Hribar, *Moji spomini*, II, 274–279.

⁴⁸ Dolinar, *Odsotnost*, 248.

⁴⁹ O Koroščevi politični orientaciji prim. Janko Prunk, *Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 31 (1991), 35–54.

⁵⁰ Janković-Krizman, *Grada*, 303–304.

⁵¹ O narodnopolitični orientaciji slovenskih liberalcev podrobno Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana 1996).

nastopili proti Brejčevemu predlogu, da naj bi se Narodni svet spremenil v neke vrste parlament, ki bi mu bila odgovorna Narodna vlada. Brejc je Narodnemu veču SHS oporekal pravico, »da bi moglo iti /.../ v Belgrad na posvetovanje« in da bi »stopilo kratkomalo v zvezo s srbsko vlado«. Po njegovem mnenju bi bilo potrebno upoštevati »voljo ljudstva« in »na vsak način« ustanoviti slovenski parlament. Toda zastopniki JDS so zagovarjali stališče, da mora biti ljubljanska vlada odgovorna izključno zagrebškemu Narodnemu veču SHS. »Anomalija bi bila, da bi bili odgovorni nekakemu parlamentu v Ljubljani,« je menil Ravnihar. Triller pa je pribil: »Mi ne rabimo nobenega pokrajinskega zbora.«⁵²

Tudi na naslednjih sejah slovenske vlade se je Brejc spopadal z liberalnimi zagovorniki centralistične ureditve. 19. novembra je Narodno večje SHS posredovalo ljubljanski vladi predlog dalmatinske deželne vlade o združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo in Črno goro. Dalmatinski politični voditelji so se spričo italijanske nevarnosti in strahu pred »boljševističnimi« nemiri zavzemali za čimprejšnjo združitev s Srbijo, pri čemer bi do sklica konstituante skupni državi začasno načeloval srbski prestolonaslednik Aleksander Karadjordjević kot regent. Slednji bi imenoval skupni ministrski svet, 5 oz. 7 guvernerjev (v Ljubljani za Slovenijo, v Zagrebu za Hrvaško in Slavonijo, v Splitu za Dalmacijo, v Sarajevu za Bosno in Hercegovino, v Beogradu za Srbijo ter eventuelno na Cetinju za Črno goro in v Novem Sadu za Vojvodino) in enako število državnih tajnikov, ki bi posredovali med deželnimi vladami in centralno oblastjo ter imeli glas v skupnem ministrskem svetu. Brejc je na seji Narodne vlade SHS v Ljubljani 21. novembra nastopil proti temu načrtu. Vendar pa ni bil edini slovenski politik, ki se je negativno izrazil o dalmatinskem predlogu. Brejca je namreč poleg zastopnikov SLS podprl tudi poverjenik za socialno skrbstvo Anton Kristan iz vrst JSDS. Skupaj sta izrazila naslednje pomisleke do dalmatinskega načrta jugoslovanske

---

⁵² Janković-Krizman, *Grada*, 536-537.

državne ureditve: »S tem se ustvari diktatura ene osebe, ki imenuje in seveda tudi odstavlja voditelje države; čas, kdaj se skliče konstituanta je popolnoma nedoločen, ker je pojem o tem, kdaj vlada na Balkanu mir in red, podvržen samovoljnemu tolmačenju provizorične vlade. Tudi se je bati, da se imenuje vojaški guverner v posameznih deželah in se bodo vršile volitve v konstituanto pod različnim pritiskom.« Zastopniki SLS so poudarjali, da se ne bojijo ne Srbov in ne kulturnega boja, ampak »neznosnega absolutizma«. ⁵³ Predstavniki JDS so dalmatinski predlog podprli, pri čemer naj bi po Brejčevem pričevanju Tavčar to odločitev utemeljeval tudi z naslednjim argumentom: »Samo Srbija nam more pomagati s svojim kreditom in zlatom.« Prvak JDS je tudi menil, da ni mogoče brez pomoči srbske vojske uspešno obraniti slovenskih meja »proti roparski nasilnosti sosedne italijanske države«. ⁵⁴ Brejc je v imenu SLS podal odklonilno izjavo, da dalmatinski predlog »v svoji osnovi nasprotuje vsakršnim demokratičnim načelom«. Poudaril je, da je potrebno oblikovati skupne vladne organe, ki bi vodili priprave za bodočo konstituanto, vendar »naj bi se ta prov[izorični] državni ustroj uredil potem pogajanj in dogovorov legitimiranih zastopnikov Slovencev, Hrvatov in Srbov kot enakopravnih enot«. ⁵⁵ Ker Tavčarjeva skupina ni nameravala umakniti svoje podpore dalmatinskemu predlogu, je kazalo, da bo prvič prekršen običaj ljubljanske vlade, da odločitve sprejema s konsenzom. Izhod iz zaostrene situacije je našel Andrej Kalan, ki je predlagal, naj se sploh ne glasuje, saj bodo imeli slovenski člani Narodnega veča SHS tako ali tako priložnost, da se do načrta opredelijo na seji v Zagrebu 23. novembra. ⁵⁶ S tem je bila koalicijska narodna enotnost začasno rešena, spor med avtonomisti in centralisti v njej pa je tlel še naprej.

---

⁵³ Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 124.

⁵⁴ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 175–176. Prim. Perovšek, *Liberalizem*, 90–91.

⁵⁵ Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 124.

⁵⁶ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 177.

Medtem ko so člani slovenske vlade v Ljubljani vneto razpravljali o tem, kako naj bi izgledala bodoča jugoslovanska država, v naivnem upanju, da bo Pašić upošteval njihovo mnenje, sta Korošec in njegov tajnik iz vrst JDS dr. Gregor Žerjav v Ženevi spoznavala prave namere srbskih državnikov.⁵⁷ Ko je prišel na prizorišče pogajanj, kar ni mogel verjeti Trumbićevim opozorilom o Pašićevih »balkanskih metodah«.⁵⁸ Spoznal jih je šele, ko je bilo prepozno. Srbski diplomati so Korošca ob prihodu v Švico sprejeli z odprtimi rokami in ga trepljali po ramenih zaradi njegovih zaslug za »jugoslovansko stvar« v dunajskem parlamentu. Še bolj pa se jim je priljubil, ko je začel razlagati, da je za monarhijo in da »stoji na stališču enotnosti države«.⁵⁹ Po nekaterih pričevanjih naj bi predsednik Narodnega veča SHS prišel na ženevsko konferenco, ki se je začela 6. novembra, »kot hud centralist«.⁶⁰ Toda postopno se je začel nagibati k stališču Anteja Trumbića in drugih zastopnikov emigrantskega Jugoslovanskega odbora, ki so zagovarjali federativno državno obliko.⁶¹ Naposled sta Korošec in Trumbić uspela prepričati deklariranega centralista Pašića, da je 9. novembra podpisal »ženevski sporazum«. V skladu z določili sporazuma naj bi prišlo do formiranja države, ki bi po svoji ureditvi precej spominjala na dualistični sistem Avstro-Ogrske. Predvideno je bilo namreč oblikovanje skupne vlade, pri čemer bi polovico ministrov imenovala srbska vlada in bi prisegli srbskemu kralju Petru Karadjordjeviću. Drugi del skupnega ministrskega sveta bi delegiralo Narodno veče SHS, njegovi zastopniki pa bi prisegli predsedniku Narodnega veča SHS, se pravi Korošču.⁶²

⁵⁷ Podrobno o ženevskih pogajanjih in politiki SLS v času združevanja Države SHS s Kraljevino Srbijo Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 140–183.

⁵⁸ Kranjec, *Koroščevo predavanje*, 226.

⁵⁹ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 142–143.

⁶⁰ Cit. zapis v beležnici Izidorja Cankarja, Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II, Fond Izidorja Cankarja [dalje: ARS, FIC], fascikel 1.

⁶¹ O Trumbićevi politični orientaciji podrobno Ivo Petrinović, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje* (Zagreb 1986).

⁶² Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 152.

Dr. Anton Korošec med slovenskimi dekleti

Vendar je podpisani sporazum ostal samo na papirju. Stojan Protić, eden od ministrov iz vrst srbske Narodne radikalne stranke (NRS), ki je bil Pašičev namestnik, je namreč že 11. novembra zaradi nestrinjanja z ženevskim sporazumom odstopil, nakar je prišlo tudi do odstopa celotne Pašičeve vlade in s tem do razveljavitve dogovora z zastopniki Narodnega veča SHS in Jugoslovanskega odbora.⁶³ A srbskih presenečenj s tem še ni bilo konec.

Podpredsednik Narodnega veča SHS Svetozar Pribičević je v Zagrebu dobro izkoristil Koroščevo odsotnost za uresničevanje svojih načrtov o čimprejšnji združitvi s Srbijo. Pribičević je prišel v Narodno veče SHS kot predstavnik Hrvaško-srbske koalicije,⁶⁴ ki je bila po sklenitvi sporazuma z vodilnim ogrskim državnikom Istvánom grofom Tiszo v hrvaški banovini dolgo časa »pri vladi« in je šele v zadnjih dneh avstro-ogrskega režima

⁶³ Olga Popović, *Stojan Protić i ustavno rešenje nacionalnog pitanja u Kraljevini SHS* (Beograd 1988), 22–23.

⁶⁴ O Pribičevićevi politični orientaciji prim. Hrvoje Matković, *Svetozar Pribičević. Ideolog – stranački vođa – emigrant* (Zagreb 1995).

pristala na sodelovanje s Koroščevim Jugoslovanskim klubom in drugimi ustanovitelji Narodnega veča SHS. Po daljšem oklevanju je slednjemu pristopila 8. oktobra 1918, vendar je po pristopu zelo hitro prevzela vajeti v svoje roke. Pribičević je našel zvestega zaveznika v tajniku Narodnega veča SHS Kramerju in drugih slovenskih liberalnih prvakah.⁶⁵ Slednji so začeli pritiskati na voditelje VLS, da je treba zlasti iz zunanje-političnih razlogov pohiteti z združitvijo, kar bi regentu Aleksandru omogočilo, da bi kot monarh skupne države zastopal v pogajanjih z antanto glede meja z Avstrijo in Italijo tudi slovenske nacionalne interese.⁶⁶

Nad slovenstvom so se zgrinjali črni oblaki. Deprimirani Jeglič je 22. novembra zapisal v svoj dnevnik: »Vsi smo polni skrbi za prihodnost. Groze nam Madžari, naše ozemlje zasedajo Lahi in silo nam delajo Nemci; mi pa smo brez moči; edino proteste pošilja naša Narodna vlada in naše Narodno veče. Brez Srbov ni rešitve! Ergo! Kako hudo bo za nas, ako pridemo pod pravoslavnega kralja, potem ko smo zapustili katoliškega cesarja! Deus miseratur nostri!«⁶⁷

Zastopniki VLS so želeli počakati s sprejemanjem pomembnih odločitev pri določanju jugoslovanske državne ureditve vsaj toliko časa, da se iz tujine vrne Korošec. Toda njegov povratak v domovino se je zaradi intrig srbske diplomacije močno zavlekel. Pribičević pa je medtem na svojo roko sprejel odločitev, da bo delegacija Narodnega veča SHS že dopoldne 27. novembra odpotovala v Beograd na razglasitev združitve s Kraljevino Srbijo. Od slovenskih delegatov je za ta Pribičevićev zviti mane-ver pravi čas izvedel samo Kramer,⁶⁸ ki pa seveda ni imel nobenega razloga, da bi o tem obvestil tudi Brejca, saj verjetno še ni pozabil, da ga je slednji spregledal pri sestavi slovenske vlade.

V Ljubljani so za nameravani odhod delegacije izvedeli šele, ko se je že vkrcavala na posebni vlak na zagrebški železniški

⁶⁵ Podrobno o tem Perovšek, *Liberalizem*, 93–103.

⁶⁶ Prim. zapise v Cankarjevi beležnici, ARS, FIC, fascikel 1.

⁶⁷ Jegličev dnevnik, 22.11.1918, ZRC SAZU.

⁶⁸ Dolinar, *Odsotnost*, 254.

postaji. Brejc je nemudoma sklical sestanek, ki ga je Prepeluh takole opisal: »Nihče ni vedel nič gotovega, toda poparjenost je bila velika. Ali so Slovence prezrli namenoma in jih oni v Zagrebu nočejo v novo državo? Oživel je nenadoma spomin na tiste, ki so trdili, da Slovenci zaradi svoje geografske lege ne spadajo v jugoslovansko državo, tudi če se ustanovi. /.../ Morda pa so v Zagrebu izigrali le slovenske klerikalce? Toda tudi slovenski socialisti niso bili obveščeni ter so zato ostali doma radi ali neradi.« Na koncu je bil sprejet sklep, da se Brejc, Izidor Cankar, dr. Josip Puntar in Anton Kristan z avtomobili odpeljejo v Zagreb. Posebni vlak so seveda zamudili. V uradu Narodnega veča SHS so jih sprejeli »prijazno«, vendar so jim odsvetovali potovanje z železnico, češ da naj bi na slavonskih železniških postajah gospodaril »zeleni kader«. Ker pa naj bi ljubljanski delegaciji po Prepeluhovem pričevanju tudi potovanje z avtomobili »s tajno prepovedjo preprečili«, se je vseeno odločila, da poskusi srečo z železnico.⁶⁹

Do srbske prestolnice se je slovenska delegacija uspela prebiti še pravočasno, da je lahko 30. novembra sodelovala v razpravi o adresi Narodnega veča SHS za regenta.⁷⁰ Brejc in Cankar sta v diskusiji zastopala stališče, »da naj bi zaenkrat, dokler ne bo konstituenta sklenila definitivne ustave za našo novo državo, ostalo vse pri obstoječem stanju, tj., da naj ostanejo v moči pod kontrolo državne vlade dosedanji avtonomni administrativni organi, ki naj bodo za svoje uradovanje odgovorni tudi avtonomnim predstavništvom«. ⁷¹ Vendar ju je Protić, ki je medtem znova zasedel ministrski stolček, »opozoril na to, da je nasprotje med avtonomijo in pravico do kontrole, ki jo ima osrednja vlada«. Še bolj jasn je bil Pribičević, ki je poudaril, »da hoče vlada dajati smernice in da se morajo preprečiti nasilja, kakor npr. če bi začeli slovenski klerikalci preganjati liberalce ali kje drugod obratno, ima vlada pravico, da poseže v tako

⁶⁹ Prepeluh, *Pripombe*, 183.

⁷⁰ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 178.

⁷¹ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 166.

poslovanje avton[omnih] oblasti.«⁷² Podpredsednik Narodnega veča SHS je s tem slovenskim »klerikalcem« nazorno prikazal, da se lahko v primeru vzpostavitve centralistične ureditve kar poslovijo od vladavine v Sloveniji, ki so jo vzpostavili pred vojno.

Toda Brejc in Cankar se takšnih in podobnih Pribičevičevih groženj nista ustrašila. Verjela sta namreč, da se bo regent držal svečanih zagotovil o začasni ohranitvi pokrajinskih avtonomnih organov do sklica konstituante, ki jih je nato izrekel tudi v svojem odgovoru na adresu Narodnega veča SHS 1. decembra 1918 ob razglasitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevine SHS).⁷³ V prvo decembrskem aktu združitve nista videla nevarnosti za slovenske nacionalne interese, saj sta mislila, da je vsaj »zaenkrat avtonomija Slovenije zasigurana«.⁷⁴ Tako je menil očitno tudi Korošec, ki se je skupaj z liberalnim prvakom dr. Gregorjem Žerjavom vrnil v Ljubljano šele dan po razglasitvi Kraljevine SHS. Za enega od hrvaških časopisov je načelnik VLS izjavil, da odobrava adresu Narodnega veča in da ga tudi regentova izjava »popolnoma /.../ zadovoljuje«.⁷⁵ Voditeljem VLS pač ni preostalo nič drugega, kot da verjamejo zagotovitlom Aleksandra. Slednji je 3. decembra sprejel Brejca in Cankarja v posebni avdienci »z največjo ljubeznivostjo« in se jima »toplo zahvalil« za pozdrave, ki sta mu jih izročila v imenu slovenskega naroda »kot člana najmočnejše politične stranke na Slovenskem«.⁷⁶

Nasploh si je princ regent močno prizadeval, da bi si pridobil naklonjenost slovenskih politikov. Že 30. novembra je sprejel v avdienco Kramerja,⁷⁷ Korošca pa 6. decembra.⁷⁸ Načelnik VLS je takoj poskušal »dobiti stika in opore s srbskimi strankami«.⁷⁹ Za svojo kooperativnost je bil nagradjen z mestom podpred-

⁷² Zapis v Cankarjevi beležnici, ARS, FIC, fascikel 1.

⁷³ Prim. Janković-Krizman, *Grada*, 673–676.

⁷⁴ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 166.

⁷⁵ Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, 182.

⁷⁶ *Slovenec*, 5. 12. in 6.12.1918.

⁷⁷ *Slovenec*, 2.12.1918.

⁷⁸ Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, 191–192.

⁷⁹ Cit. Koroščevo pismo Cankarju, 10.12.1918, ARS, FIC, fascikel 4.

sednika v prvi skupni vladi Kraljevine SHS, ki je bila imenovana 20. decembra. Za ministrskega predsednika je regent imenoval Protića, za zunanjega ministra Trumbića, notranji minister je postal Pribičević, drugi slovenski predstavnik v vladi pa je bil Kramer kot minister za konstituantno in izenačenje zakonov.⁸⁰

Na Pribičevićevo zahtevo je morala Pogačnikova vlada v Ljubljani ponuditi svoj odstop. Aleksander je s proklamacijo 7. januarja 1919 odpravil vse avtonomne pokrajinske vlade. Narodno vlado SHS v Ljubljani je nadomestila Deželna vlada za Slovenijo. Ljubljanska vlada je izgubila velik del pristojnosti, število njenih poverjeništev pa je bilo v primerjavi s prejšnjo prepолоvljeno.⁸¹

Glede na dejstvo, da sta v beograjski centralni vladi sedela tako predstavnik VLS kot tudi JDS, bi bilo tudi normalno, če bi se to sodelovanje odrazilo tudi na deželni ravni. Korošec je v zvezi s tem menil, da je treba med Slovenci »na vsak način držati slogu, vsaj dokler je boj za Primorje«.⁸² Slovenski politični voditelji so se sporazumeli, da bodo v ljubljanski vladi sodelovale vse tri stranke. Prav tako je prevladalo tudi mnenje, naj predsedstvo vlade prevzame zastopnik VLS. Za predsednika je bil imenovan Brejc,⁸³ ki je kot glavno točko vladnega programa označil boj za slovenske meje v Primorju in na Koroškem: »Mi moramo vse storiti, da ne izgubimo niti Trsta, niti Goriške, niti Celovca, niti Beljaka. Zlasti drag nam je Trst, ker vemo, da nam je Trst ključ za zunanji svet. Brez Trsta bi bili kakor omrtvičeni, kakor ohromeli. Tudi Gorice ne moremo pogrešati, ker se je ravno v tej vojski izkazala kot najboljša obrambna točka. Ne moremo pogrešati teh krajev, ker živi tam najboljši del našega naroda, ki je imel od nekdaj stike z zunanjim svetom in ki ga ravno zato potrebujemo. V te kraje se je pripodil naš tisočletni sovražnik. Prišel je samo vsled prenegljenih obljub svojih prijateljev, ki so mu nekaj obljubili, česar ne bi smeli.

⁸⁰ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 200.

⁸¹ Prim. Brejc, *Od prevrata do ustave*, 212.

⁸² Cit. Koroščevo pismo Cankarju, 10.12.1918, ARS, FIC, fascikel 4.

⁸³ *Večerni list*, 16.1.1919.

Kar se tiče Koroške, moramo vedeti, da je ne smemo dati za nobeno ceno. Danes se morajo tudi koroški Slovenci osvoboditi, če ne so izgubljeni za naš narod, da jih nikdar več ne bomo mogli rešiti.«⁸⁴

V času boja za meje, ki se je januarja 1919 prenesel na pariško mirovno konferenco, se je v Kraljevini SHS začela tudi živahna diskusija o bodoči državni ureditvi. O obliki sobivanja številnih narodov in ver naj bi sicer odločila konstituenta, vendar so se že marca 1919 politični zastopniki pokrajin novonastale države zbrali v Začasnem narodnem predstavništvu. V tem parlamentarnem zastopstvu so se kmalu izoblikovale poglavitne koalicije, ki so nato celo desetletje v ozračju silovite konkurence in pogosto tudi ostrih konfrontacij usodno vplivale na razvoj Kraljevine SHS.⁸⁵

---

⁸⁴ *Slovenec*, 17.1.1919.

⁸⁵ Politični razvoj v Kraljevini SHS ocenjujem zlasti na podlagi naslednjih standardnih študij: Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I-II (Zagreb 1961); Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941* (Ljubljana 1965); Branislav Gligoričević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929* (Beograd 1979); Momčilo Zečević, *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929*, I (Maribor 1986); Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika* (Zagreb 1988); Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper 1995).

*Jugoslovanski klub v Začasnem
narodnem predstavništvu*

Začasno narodno predstavništvo, ki je štel 270 poslancev, je bil prvi državni parlament jugoslovanske monarhije.¹ Ni se izoblikoval na podlagi volitev, ampak po dogovoru poglavitnih političnih sil v državi. Pri tem je prišel do izraza velik vpliv notranjega ministra Pribičevića, ki je favoriziral srbske stranke. Slovenski politiki so računali, da bo ključ razdelitve poslanskih sedežev temeljil na številu prebivalstva posamezne pokrajine. Zato so zahtevali 38 poslanskih mest za Slovenijo. Toda to je bil račun brez takrat glavnega balkanskega krčmarja Pribičevića, ki je Slovencem dodelil le 32 sedežev, češ da država »še nima določenih mej«. Se pravi, da je oporekal pravico do zastopstva tistim Slovencem, ki so ostali ujeti na drugi strani demarkacijske črte z Italijo, na Primorskem in Notranjskem. Časopisje VLS je v tem videlo znak, da je notranji minister primorske Slovence že odpisal.² To pa ni bila nič kaj dobra popotnica za poslance Koroščeve stranke, ki so pripravljali kovčke za dolgo potovanje do nove državne prestolnice.

Toda priprave na pot v Beograd so se močno zavlekle. Kraljevina SHS je obstajala že dva meseca, pa še vedno ni bilo jasno, kdaj se bo sestalo Začasno narodno predstavništvo. Pisec uvodnika v *Slovenecu* je konec januarja 1919 z ogorčenjem zapisal: »Dajte nam državno veče! /.../ Vtis imamo, kakor da se nekomur nič kaj ne mudi z jugoslovanskim parlamentom, da se hoče via facti od zgoraj in nedemokratično, tj. brez ljudskega soglasja svojevoljno odločati ter ustvarjati čez noč in brez za-

---

¹ Podrobno o delovanju Začasnega narodnega predstavništva Neda Englsfeld, *Prvi parlament Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca - Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb 1989).

² *Slovenec*, 29.1.1919.

stopnikov ljudstva. /.../ V stari Avstriji ni šlo z absolutistično gesto, tudi v Jugoslaviji ne pojde prelahko.«³

Mnogo bolj kot v vrstah VLS so bili nad počasnim urejanjem razmer v državi nezadovoljni v Hrvaški republikanski kmečki stranki (*Hrvatska republikanska seljačka stranka* – HRSS) Stjepana Radića, ki je s svojo karizmo in radikalnimi gesli proti centralistični politiki jugoslovanskih unitaristov ter velikosrbskih krogov kmalu na svojo stran pridobil večino hrvaškega prebivalstva.⁴ Radić je sicer v času habsburške monarhije veljal za zaveznika VLS, toda po spremembi državnega okvira je prišlo do ohladitve odnosov med njegovo in Koroščevo stranko.⁵

16. januarja 1919 je prišlo v Ljubljano odposlanstvo Radićeve stranke, da bi se z VLS dogovorilo o prihodnjem sodelovanju, a se je v Zagreb vrnilo praznih rok. Prvaki VLS so jim namreč zavržili, »da neomajno vztrajajo na proglašenem narodnem edinstvu in ujedinjenju, da smatrajo sedanje stanje kot izvršeno samoodločbo našega naroda«. Propadlemu sestanku so sledili ostri Radićevi napadi na Korošca in slovenske »klerikalce«. Odgovor si je hrvaški tribun lahko kmalu prebral v *Slovencu*, ki mu je naprtil odgovornost za »hrvaški kaos«. Glasilo VLS je obžalovalo nesoglasja v odnosih z nekdanjim zaveznikom: »Ko se je svoj čas pojavila med našimi brati onstran Sotle pod vodstvom bratov Radićev nova stranka z izrazitim malokmetijskim programom in s pozitivnim verskim stališčem ter razvijala z geslom 'Vera u Boga i seljačka sloga!' veliko agilnost, smo spremljali s simpatijami ta pojav in voditelj Radić je sam čutil nekako sorodnost z našim stremljenjem.« Vendar so bile stare simpatije premalo, da bi VLS podprla Radićev boj proti velikosrbskim krogom, saj naj bi bil njegov strah pred Veliko Srbijo »naravnost naiven«. Prav tako je obsojala Radićevo zavzemanje

³ *Slovenec*, 30.1.1919.

⁴ Prim. Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (Ljubljana 1987).

⁵ Podrobno o tem Janko Prunk, *Radić in Slovenci 1919–1928*, v: *Zgodovinski časopis* 39 (1985), 25–34.

⁶ *Slovenec*, 5.2.1919.

za republiko, pa čeprav so bili tudi v njenih vrstah številni republikanci. Po mnenju *Slovenca* naj bi šlo za »tragedijo nadarjenega človeka, a tudi traged[ijo] stranke, ki je /.../ obsojena na brezpomembnost in izpostavljena smešenju«. ⁷

Precej bolj uspešni so bili prvaki VLS pri povezovanju s političnim krilom hrvaškega katoliškega gibanja, v katerem so prevladovali učenci dr. Janeza Evangelista Kreka, vodilnega slovenskega krščanskosocialnega ideologa. Kreku, ki je nastopal pod zastavo hrvaško-slovenske solidarnosti, je uspelo v desetletju pred prvo svetovno vojno za krščanskosocialne ideje navdušiti relativno velik krog hrvaških študentov in dijakov. Slednji so v njem videli političnega mentorja in so gojili njegov kult tudi po njegovi smrti leta 1917, ko so sami že začeli prevzemati pomembne funkcije v političnem krilu hrvaškega katoliškega gibanja. Krekovi učenci so predstavljali jedro maja 1919 ustanovljene Hrvaške ljudske stranke (*Hrvatska pučka stranka* - HPS). ⁸ Nanjo se je naslonil Korošec pri uresničevanju ambicij vodstva VLS, da v novem državnem okviru razširi svoj vpliv tudi prek slovenskih meja.

Eden voditeljev političnega krila hrvaškega katoliškega gibanja, uniatski duhovnik dr. Janko Šimrak se je sredi februarja 1919 udeležil zborovanja vodstva VLS v Ljubljani. V svojem govoru je pozdravil namero VLS, »da se razširi po celi Jugoslaviji« in zbere »vse, kar je krščanskega in demokratičnega« v državi. ⁹ O programski sorodnosti VLS in HPS priča tudi dejstvo, da se je slednja v svojem programu sklicevala na Kreka in njegove zamisli o ureditvi jugoslovanske države. ¹⁰ HPS je bila po vstopu v beograjski parlament vseskozi najbolj lojalen zaveznik Koroščeve stranke.

23. februarja 1919 je slovenska javnost izvedela, kdo so

⁷ *Slovenec*, 5.2.1919.

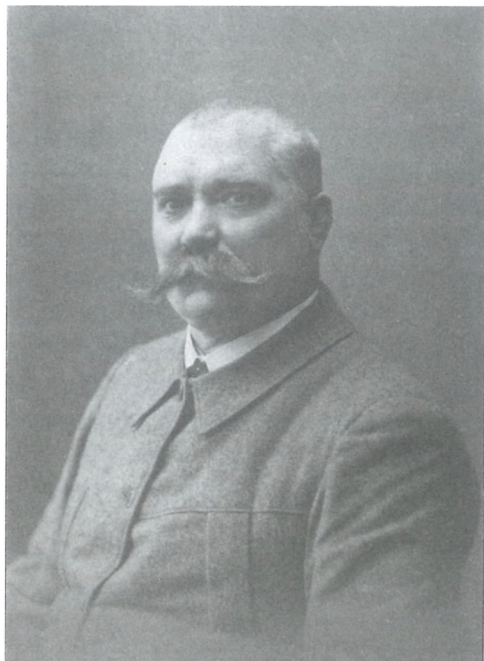
⁸ Podrobno o HPS Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)* (Zagreb 1998).

⁹ *Slovenec*, 21.2.1919.

¹⁰ Matijević, *Slom*, 311-312.

poslanci VLS v Začasnem narodnem predstavništvu. Poleg načelnika Korošca so bili med sedemnajsterico imenovani: Janez Brodar, dr. Lovro Pogačnik, Josip Gostinčar, Janez Štrein, dr. Fran Schaubach, prof. Anton Sušnik, Fran Smodej, France Grafenauer, dr. Josip Hohnjec, dr. Fran Jankovič, Fran Pišek, Anton Turnšek, prof. Ivan Vesenjaka, Josip Fon, dr. Josip Lovrenčič in Ivan Schwegel.¹¹ Med naštetimi se jih je lahko samo 6 (Korošec, Pogačnik, Gostinčar, Grafenauer, Jankovič in Fon) pohvalilo s parlamentarnimi izkušnjami iz avstrijskega državnega zbora.

Časopis *Slovenec* ni skrival navdušenja nad dejstvom, da bodo zastopniki VLS naposled začeli z delom. Ob tem je zapisal krajšo primerjavo s položajem slovenskih parlamentarcev v razpadli habsburški monarhiji, ki pa je vsebovala tudi precej izkrivljenih trditev: »Zastopniki Slovencev gredo danes v Bel-

*France Grafenauer
(1860–1935), prvak
koroških Slovencev in
poslanec VLS*

---

¹¹ *Slovenec*, 23.2.1919.

grad kot legitimni predstavniki našega naroda – prvič v zgodovini. Naše središče v bivši avstro-ogrski monarhiji je bil Dunaj, središče države, v kateri smo živeli in se borili, središče naroda, ki nam je napovedoval boj za življenje in smrt. Dunaj je bil naše politično središče, ker so se tam naši slovenski poslanci borili za politične drobtinice, v narodnem oziru pa nam je ta Dunaj vedno bil tuj in sovražen. Priklenjeni smo bili nanj. Od leta 1848. dalje je naša slovenska politika stremila za tem, da se loči od tega narodno nam sovražnega žarišča. Ta misel se sicer res ni vedno glasila dobesedno tako, a misel 'zedinjene Slovenije', 'Ilirije', 'Jugoslavije', ki se je v tej ali oni obliki ponavljala venomer in vedno odločneje v naših vrstah, ta misel ni bila v resnici nič drugega kot 'proč od Dunaja!' Doživeli smo sen svojih dedov, in tako naši poslanci kot zastopniki slovenskega ljudstva potujejo v Beograd, središče zedinjenega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov. Njihova pot tja doli pomeni, da so za vedno prešli veki suženjstva in da je vstala pred nami nova doba zgodovine.«¹²

Ob teh slavonspevih novi državi se je pokojni »oče naroda« dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški gotovo obračal v grobu. Za »Zedinjeno Slovenijo« se pač ni boril zato, da bi se nekoč utopila v velikosrbski tvorbi Karadjordjevičev. Prvaki VLS so z izjemno naglico pospravili pod preprogo svoj nekdanji avstrodinastični patriotizem in ga nadomestili z brezpogojno lojalnostjo srbski dinastiji. Številni so dvomili v njihovo spreobrnitev, še zlasti slovenski liberalci, ki so trdili, da se slovenski »klerikalizem« sploh »nikoli ni mogel sprijazniti z mislijo, da mu vlada pravoslavna dinastija«. ¹³ Toda Korošec in njegovi privrženci se ob tovrstnih podtikanjih niso pustili zmešati. Še več, liberalnim nasprotnikom iz JDS so na vsakem koraku dokazovali, da so tudi oni sprejeli jugoslovansko unitaristično doktrino.¹⁴

Pred otvoritvijo beograjskega parlamenta 4. marca so se

¹² *Slovenec*, 26.2.1919.

¹³ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, 271.

¹⁴ Banac, *Nacionalno pitanje*, 324.

poslanci VLS zbrali pri sveti maši. Pomenljivo je bilo dejstvo, da se je omenjena slovesnost vršila ravno v katoliški kapelici nekdanjega avstro-ogrskega veleposlaništva. A namesto stare *Bog obvarji* so tokrat ob koncu maše zazvenele himne *Bože pravde*, *Lijepa naša domovina* in *Naprej zastava slave*.¹⁵

Že prvi dan zasedanja parlamenta so poslanci VLS skupaj s hrvaškimi zastopniki Šimrakom, Stankom Banićem in dr. Velimirjem Deželićem ml. ustanovili Jugoslovanski klub.¹⁶ S tem, da so obdržali ime južnoslovanske parlamentarne grupacije iz avstrijskega državnega zbora, so ustanovitelji hoteli izraziti svoj namen »nadaljevati politiko nekdanjega Jugoslovanskega kluba«. O izboru načelnika kluba ni bilo nobenega dvoma – izbran je bil »prejšnji preizkušeni vodja« Korošec. Podnačelniško mesto 19-članskega kluba pa je pripadlo Šimraku.¹⁷

Srbski politiki so si že od vsega začetka prizadevali, da bi Začasno narodno predstavništvo uredili po vzoru na nekdanjo srbsko skupščino. Prvi državni parlament Kraljevine SHS je tako posloval kar po poslovniku bivše srbske skupščine, ki je bil sprejet z aklamacijo.¹⁸ Značilna za takratno miselnost prvakov VLS, ki so v svojih nastopih poudarjali unitaristično formulo o enem »troedinem narodu«, je bila njihova pripravljenost, da govorijo na zasedanjih kar v srbsčini.¹⁹ Tako je Korošec 12. marca v razpravi o verifikaciji mandatov, ko bi moralo po poročilu verifikacijskega odseka v srbsčini biti to prebrano še v

¹⁵ *Slovenec*, 6.3.1919.

¹⁶ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 112; Matijević, *Slom*, 131.

¹⁷ *Slovenec*, 7.3.1919.

¹⁸ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 99.

¹⁹ Prim. *Slovenec*, 20.4.1919. Stenografski zapisniki beograjskega parlamenta so pisani v cirilici in latinici. Poleg šefa je bilo v stenografski službi Začasnega narodnega predstavništva 19 stenografov: 14 Srbov, 3 Hrvati in 2 Slovenca. Za primerjavo naj navedem, da je imel dunajski parlament ob razpadu habsburške monarhije poleg šefa še 20 stenografov: 18 Nemcev, 2 Čeha in 1 Slovenca. V beograjskem parlamentu sta slovenska zapisnikarja zapisovala samo slovenske govore. V začetnem obdobju so slovenski poslanci govorili praviloma v srbsčini, vendar jih je večina kmalu to prakso opustila. Včasih zasledimo tudi zanimive primere, ko so celo slovenski govori pisani v cirilci.

slovenščini, vstal in dejal, »da vsi slovenski poslanci razumejo srbohrvaščino in je predlagal, naj se branje prekine«. S tem dejanjem si je načelnik VLS prislužil »prisrčne ovacije«. ²⁰

Svečana zaprisega poslancev je bila 13. marca. Za predsednika parlamenta je bil izvoljen dr. Draža Pavlović, za enega od treh podpredsednikov pa je bil izbran tudi poslanec VLS Jankovič. Pavlovićev uvodni govor je bil poln hvalnic srbski vojski in njenemu boju za »narodno slobodo«, poslanci pa so ga prekinjali z ovacijami. Najbolj so se razvneli, ko je Pavlović poudaril, da mora Kraljevina SHS dobiti pod svojo oblast Gorico, Trst, Istro, Dalmacijo, Vis, Temišvar, Vidin, Belo Crkvo, Celovec in Beljak. Poslanci Jugoslovanskega kluba so ob teh besedah vstali in začeli vzklikati: »Proč z londonskim paktom! Živijo jugoslovanski Vis! Proč z Italijo! Živel Wilson!« ²¹ Takšni in podobni izlivi navdušenja so se nato vrstili tudi na naslednjih zasedanjih, a so postajali vedno bolj redki. Zaradi slabih novic iz Pariza, kjer se je diplomacija Kraljevine SHS v boju za slovensko in hrvaško etnično ozemlje morala uklanjati diktatu velesil, ²² pa so jih že kmalu nadomestili klici ogorčenja in jeze.

16. marca je imel regent Aleksander v Začasnem narodnem predstavništvu prestolni govor. Ko je vstopil v dvorano, je po pisanju *Slovenca* »zaorilo gromko vzklikanje v dvorani in galerijah, katero je trajalo nekaj minut«. Predsednik parlamenta ga je pospremil do predsedniškega sedeža, ki so ga ob tej priložnosti okrasili s srbskimi narodnimi vezeninami in preprogami. Postavljen je bil baldahin, ki ga je krasil v belo polje uvezen grb. V

²⁰ *Slovenec*, 13.3.1919; Ivan Ribar, *Politički zapisi*, I-IV (Beograd 1948, 1949, 1951, 1952), tu I, 190.

²¹ *Slovenec*, 14.3.1919.

²² Prim. Lambert Ehrlich, *Mirovna konferenca in Jugoslavija*, v: *Mohorjevo koledar za leto 1922* (Prevalje 1922), 17-42; Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontier-making* (New Haven-London 1963); Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920* (Beograd 1969); Fritz Fellner, *Die jugoslawische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz*, v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussion anlässlich des internationalen Symposiums*, uredil Helmut Rumpler (Klagenfurt 1980), 90-100.

baldahinu je bila slika kralja Petra I.²³ A to je bila samo še formalnost, saj je ambiciozni Aleksander očeta že povsem zrinil z oblasti. Javna skrivnost je bila, da je bil ostareli kralj v hišnem priporu.²⁴

Aleksander je poslanecem prebral še eno v dolgi vrsti hvalnic junaškemu boju srbskega naroda za osvoboditev »neodrešenih bratov«. Toda precej bolj pomemben je bil tisti del govora, ki je poslance poskušal prepričati, naj sprejmejo začasno ustavo, ki bi se zgledovala po srbski ustavni ureditvi. V tej navidez nedolžni želji regenta se je skrivala nevarnost prejudiciranja sklepov konstituante, ki jo je bilo potrebno sklicati. Še več, kdor je poznal regentovo avtokratično naravo, mu je bilo jasno, da bi bil ob upoštevanju njegove želje ogrožen celo sklic Ustavotvorne skupščine.²⁵ Skratka, Aleksander je že zelo zgodaj začel kazati, da vidi v parlamentu zgolj okrasek svoje vladavine.

V naslednjih dneh so nato poslanci razpravljali o adresi, v kateri so monarhu izrazili svoje želje. V imenu Jugoslovanskega kluba je spregovoril Smodej. Kot nekdanji prvak stranke koroških Slovencev, ki je bil zato še posebej občutljiv za vprašanje razmejitve slovenskega etničnega ozemlja v odnosu do Avstrije in Italije, je namenil tej problematiki največ časa. Opozoril je, da je bil londonski pakt, ki ga je Italija leta 1915 sklenila z antantnimi silami in na njegovi podlagi zahtevala slovensko in hrvaško etnično ozemlje od Gorice do Dalmacije, usmerjen proti Avstro-Ogrski. Toda slednja je razpadla, zato naj bi bil londonski sporazum brezpredmeten. Poleg krivic, ki jih morajo trpeti Slovenci pod italijansko okupacijo, je Smodej opisal tudi težaven položaj Slovencev na Koroškem. Njegov ognjevit govori so poslanci prekinjali z dolgotrajnimi aplavzi. Vrhunec navdušenja pa je pomenila Smodejeva obljuba, da se bodo Slovenci do zadnjega borili za osvoboditev vsakega kosa »svete jugoslovanske zemlje«.²⁶

²³ *Slovenec*, 16.3.1919.

²⁴ Prim. Djordje Karadjordjević, *Resnica o mojem življenju*, I-II (Ljubljana 1979), tu II, 152–153; Pirjevec, *Jugoslavija*, 34.

²⁵ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 103–104.

²⁶ *Stenografske beleške Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba,*

*Fran Smodej (1879-1949), komisar
Narodne vlade SHS za
Koroško in poslanec
SLS*

Zaskrbljujoč razvoj dogodkov na pariškem diplomatskem parketu je stranke v Začasnem narodnem predstavništvu silil h konstruktivni drži v notranji politiki. Vendar pa je že aprila izbruhnila velika vladna kriza. Nastala je kot posledica ohladitve odnosov med Pašičevo in Protičevu NRS ter Pribičevičevo Demokratsko stranko (DS), ki je nastala februarja z združitvijo Hrvaško-srbske koalicije, slovenskih liberalcev in še nekaterih političnih skupin z območja bivše habsburške monarhije. DS je postala nevaren konkurent srbskih radikalcev, sodu pa je aprila izbila dno ustanovitev Demokratske skupnosti. Vanjo so se poleg DS povezale tudi opozicijske stranke iz Srbije, med katerimi so bili najmočnejši demokrati Ljube Davidovića.²⁷

Hrvata i Slovenaca [dalje: SBPNPKSHS], V. redni sestanek (22.3.1919), 54-57.

²⁷ O politiki DS prim. Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd 1970).

S tem se je močno spremenil značaj Protićeve vlade, ki se je iz koncentracijskega kabineta »narodne enotnosti« kmalu prelevila v pretežno enostrankarsko vlado demokratov s srbskim radikalcem na čelu. Že februarja je namreč odstopil prvak Jugoslovanske muslimanske organizacije (JMO) Mehmed Spaho,²⁸ ki je zasedal mesto ministra za gozdove in rude. Naslednji mesec je zaradi nestrinjanja z besedilom adrese, ki ni vsebovala zahteve po sklicu pokrajinskih zborov, odstopil poljedeljski minister dr. Živko Petričić. Narodni klub, ki mu je pripadal in so ga sestavljali večinoma bivši hrvaški pravaši, je po krajših pogajanjih s Protićem odšel v opozicijo. Konec marca pa je vladne vrste zapustil tudi minister za socialo, socialdemokrat Vitomir Korać. Manjkajoče ministre je Protić v začetku aprila nadomestil z demokrati in člani VLS. Korošec je prevzel ministrstvo za prehrano, Gostinčar, ki je slovel kot dosleden krščanski sociallec, pa je prevzel ministrstvo za socialno politiko.²⁹

VLS pa ni okrepila samo svojih pozicij v vladi, ampak je začela tudi ambiciozen projekt organiziranja Jugoslovanske ljudske stranke. 11. aprila je Jugoslovanski klub sprejel sklep, da se pristopi k ustanovitvi vsejugoslovanske stranke, »ki bo na kulturnem polju delala za religiozno vzgojo naroda po avtonomnih veroizpovedovanjih«. Stranka naj bi zastopala v prvi vrsti interese kmetov, delavcev in obrtnikov. Njen državnopravni program naj bi temeljil na načelu »državnega in narodnega edinstva«, pri čemer pa naj bi se izvedla »notranja ureditev države na temelju kulturnih ter gospodarsko-geografskih razmer«.³⁰

V okviru prizadevanj za ustanovitev Jugoslovanske ljudske stranke je Korošec konec aprila in v začetku maja obiskal Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino.³¹ Koroščeva dalmatinska tur-

²⁸ O JMO podrobno Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Sarajevo 1977).

²⁹ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 120–122.

³⁰ *Slovenec*, 12.4.1919.

³¹ Prim. Matijević, *Slom*, 92–106; Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 244–245, 254 in 257–258.

neja se je začela 26. aprila v Splitu, sledil pa je obisk Sinja in Trogirja. Dalmatinska mesta je obiskal v spremstvu duhovnika Banića in dr. Petra Rogulje, Krekovega učenca in ideologa hrvaških krščanskih socialcev. Načelnika Jugoslovanskega kluba so povsod pričakali z godbo in ga posipali s cvetjem.³² Splitski časopis *Jadran* je njegov obisk ocenil s samimi superlativi: »Ne bo Dalmacija pozabila, /.../ da se je [Korošec] s svojim velikim drugom Krekom ob vsaki priliki zavzel za to zanemarjeno deželo. Prihaja k nam kot nosilec novih idej, moči in reda v državi. Pred njim gredo glasovi o reviziji prehranjevalnih uradov, o suspenzijah in aretacijah uradnikov najvišjih činov, ki so grešili nad narodom. Ljudstvo se veseli in ga pozdravlja kot močnega svojega predstavnika in osvoboditelja.«³³

29. aprila se je Korošec udeležil ustanovnega sestanka HPS za Dalmacijo.³⁴ V krajšem govoru je orisal cilje Jugoslovanske ljudske stranke: »S tem, da snujemo stranko, kažemo, da naše delo ni končano z delom za osvoboditev. /.../ Mi smo osvobodili in ustvarili domovino in mi hočemo sodelovanja. Naša stranka hoče, da bo država dom vseh onih, ki so uverjeni, da delajo na pozitivnih krščanskih načelih. Na podlagi večnih krščanskih načel naj se v državi uredi državno in socialno delo. Mi ne pravimo: mi smo sami tukaj. Mi pozdravljamo tudi druge, ki so istih krščanskih načel. Naj so z nami ali delajo vzporedno z nami. Očitajo nam, da smo mi klerikalna, cerkvena stranka. Na to odgovarjamo, da smo mi politično popolnoma svobodna stranka, a krščanska načela so podlaga našega delovanja v javnosti. Mi nismo proti drugim veroizpovedim, nasprotno, mi bomo sodelovali s pravoslavnimi in muslimani. Mi bomo z vsemi onimi, ki so zatirani in trpijo. Naša vodilna misel je, da pomagamo pojedincem, ubogim in siromašnim.«³⁵ Korošec je 2. maja obiskal tudi Sarajevo, kjer se je sestal z visokimi

³² *Slovenec*, 30.4.1919.

³³ Cit. *Slovenec*, 3.5.1919.

³⁴ *Slovenec*, 4.5.1919.

³⁵ *Slovenec*, 6.5.1919.

dostojanstveniki katoliške Cerkve in političnimi somišljeniki, ki so postavili temelje HPS za Bosno in Hercegovino.³⁶

Medtem ko se je Korošec posvečal krepitvi vpliva VLS v novi državi, so njegovi strankarski kolegi v parlamentu posvečali glavno pozornost zunanjepolitičnim problemom. Poslanec Fon, zastopnik Goriške v nekdanjem avstrijskem državnem zboru je 9. maja zahteval, da mora biti v Kraljevino SHS vključena vsa Primorska. Hkrati je opozoril na težke razmere, v katerih živijo Slovenci na Koroškem, ki naj bi bili tarča napadov »podivjanih nemških tolp /.../ pod patronanco italijanske armade«.³⁷

Problematiki razmejitve med Kraljevino SHS in Avstrijo je bil namenjen tudi Sušnikov govor v proračunski razpravi 30. maja. Njegov nastop je sovpadal z velikonočno ofenzivo jugoslovanskih čet proti položajem koroških Nemcev, ki jo je dan prej ukazal izvesti predsednik ljubljanske vlade Brejc.³⁸ Sušnik je opozoril na težaven položaj koroških Slovencev in ovrednotil pomen Koroške za slovenstvo: »Na Koroškem se je zadnji čas odigrala žaloigra, ki je globoko pretresla dušo vsega našega naroda. Nemške čete so po dolgem pripravljanju, po dolgem oboroževanju nenadoma napadle in prekoračile demarkacijsko črto ter nam istrgele skoro vso Koroško. Kaj pomeni Koroška za Slovence, to ve vsakdo, kdor malo pozna našo zgodovino. Srbi imate Kosovo polje, Slovenci pa imamo Gosposvetsko polje na Koroškem. Tam na Gosposvetskem polju so še spomeniki, ki so priča naše stare zgodovine, naše slavne preteklosti, naše svobode in naše samostojnosti.« Sušnik je izrazil ogorčenje, da so v času, »ko so nemške vojaške tolpe ropale in plenile, požigale, morale in mučile«, nekateri socialdemokratski poslanci zahtevali demobilizacijo. Izrekel pa je zahvalo »slavni srbski armadi, katera je danes odrešila zopet že velik del Koroške«.³⁹

Medtem ko se je Sušnik zahvaljeval srbski armadi, so nemški brambovci na Koroškem prešli v protiofenzivo in izrinili

³⁶ Matijević, *Slom*, 109.

³⁷ SBPNPKSHS, XVII. redni sestanek (9.5.1919), 374–375.

³⁸ Prepeluh, *Pripombe*, 215–216.

³⁹ SBPNPKSHS, XXVIII. redni sestanek (30.5.1919), 753–754.

številčno šibkejše čete jugoslovanske čete preko Karavank. V propadli velikonočni ofenzivi so sodelovali izključno slovenski vojaki. »Nepremagljiva« srbska armada je stala v ozadju in opazovala, kako Slovenci drvijo v katastrofo.⁴⁰ Brejc je pred svojo drzno odločitvijo pošiljal v Beograd prošnje, naj okrepi vojaške sile na Koroškem, a ga niso uslišali.⁴¹ Šele po polomu velikonočne ofenzive se je tudi beograjsko vrhovno poveljstvo končno zganilo in poslalo močnejše okrepitve v boj za Koroško.

Med številnimi slabimi vestmi se je v tistih poletnih dneh leta 1919 vendarle našla tudi kakšna, ki je Slovence lahko navdajala z optimizmom. Ministrski svet je pod Koroščevim predsedovanjem v začetku julija sprejel sklep, naj se jeseni ustanovi univerza v Ljubljani. S tem je bil naposled uresničen eden glavnih slovenskih narodnopolitičnih postulatov iz avstro-ogrskega obdobja.⁴²

Začasno narodno predstavništvo je zakonski predlog za ustanovitev ljubljanske univerze sprejelo skoraj enoglasno, proti je glasoval samo en poslanec.⁴³ V imenu Jugoslovanskega kluba se je vladi za to darilo slovenskemu narodu 9. julija zahvalil Sušnik. Uvodoma je spomnil, da Slovenci v habsburški monarhiji niso dobili univerze, za kar naj bi bila kriva »imperialistična in hegemonistična politika Avstrije«. Poudaril je, da Slovenci tudi v novi državi potrebujejo svojo univerzo: »Vseučilišče v Ljubljani je tudi po ujedinjenju potrebno, in sicer samo radi ujedinjenja. S političnim združenjem Srbov, Hrvatov in Slovencev ujedinjenje še ni končano. Treba je, da sledi tudi narodno edinstvo in kulturna skupnost. /.../ V svrhu kulturnega edinstva bo treba ustvariti najprej enoten književni jezik. /.../ Univerza v Ljubljani nam bo poroštvo, da bo napočil tudi za neodrešene

⁴⁰ Prim. Lojze Ude, *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, v: *Koroški plebiscit*, uredili Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana 1970), 131–214, tu 177–178.

⁴¹ *Slovenec*, 6. 5. 1919.

⁴² Prim. Miroslav Stiplovšek, *Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66 (1995), 292–311.

⁴³ *Slovenec*, 5.7. in 13.7.1919.

brate enkrat dan osvobojenja, da bo prišel enkrat čas, ko ne bo več ne Srbov, ne Hrvatov, ne Slovencev, ampak samo en narod, en jezik, ena kultura.«⁴⁴

Priprave na ustanovitev ljubljanske univerze so sovpadle z novo ministrsko krizo. Za 21. in 22. julij so namreč jugoslovanski komunisti napovedali generalno stavko v znamenje solidarnosti z rusko in madžarsko sovjetsko republiko. Na seji ministrskega sveta 18. julija sta Protić in Pribičević zahtevala ostre ukrepe in uporabo sile proti stavkajočim delavcem. Korošec in Gostinčar se s takšnimi trdimi prijemi nista strinjala, zato sta vladno sejo zapustila. Vse je kazalo, da bo vlada ostala tudi brez podpore najmočnejše slovenske stranke. Toda Protić je Korošču zagotovil, da bo nemudoma poskrbel za »ureditev notranje-političnih razmer«, zato sta ministra VLS ostala v vladi.⁴⁵

Jeglič, ki je v tem času obiskal Beograd, je bilo zelo zadovoljen z vlogo, ki jo je imel Koroščekv klub v državni politiki: »Naš Jugoslovanski klub s Koroščem na čelu uživa silno veliko veljavo. Korošec je najbolj popularen mož v Srbiji; posebno jih veseli, da je prehrano dobro izpeljal, mnogo goljufov kaznoval in odstranil.«⁴⁶

Po nekaterih indicijah naj bi bila Koroščkova grožnja z odstopom koordinirana z ministrskim predsednikom. Oba sta bila namreč zelo nezadovoljna s krepitvijo Pribičevićevega političnega vpliva, zato naj bi bila Koroščkova poteza namerno sprožena, da izzove krizo. Na vladni seji 24. in 28. julija je nato Protić zahteval od Pribičevića, naj odstopi. A slednji se ni uklo-nil in je odpotoval v samostan Jazak na konzultacije k regentu. Protić se je odpravil v nasprotno smer, v Zagreb na razgovore z zastopniki Narodnega kluba. Aleksander se je v sporu postavil na stran notranjega ministra in s tem prisilil Protića, da je 1. avgusta odstopil.⁴⁷

Mandat za sestavo novega kabineta je dobil demokratski

⁴⁴ *Slovenec*, 16.7.1919.

⁴⁵ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 127–128.

⁴⁶ Cit. Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 273.

⁴⁷ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 128.

prvak Davidović, ki je sestavil koalicijo s socialdemokrati. Jugoslovanski klub je zagovarjal stališče, da morata zaradi zahtevnosti nalog, ki čakajo mlado državo, vlado sestavljati obe najmočnejši politični stranki – DS in NRS. Zato Davidovićeve ponudbe, naj podpre vlado, ni sprejel. V razglasu slovenskemu ljudstvu 23. avgusta je Koroščev klub takole pojasnil svojo odločitev: »Vse te naloge so nujne in tako težavne, da jih ne more sama rešiti nobena izmed večjih skupin v parlamentu, ampak zahtevajo skupnega in složnega sodelovanja vsaj vseh večjih skupin. Strankarska vlada pa izziva samo boje in otežuje resno parlamentarno delo. Tega načela se je držal Jugoslovanski klub v krizi, zato je odklonil vstop v demokratično-socialistično vlado, v to nenaravno in zato krhko zvezo, ki za resno in uspešno delovanje v zbornici ne daje nobenega jamstva, nima zase predstavnikov, ki bi v resnici zastopali večino naroda, ne pri Srbih, ne pri Hrvatih, ne pri Slovencih, ne uživa pa tudi zaupanja pri ostalih skupinah, ker se stranke ne sodijo po lepih, pisanih programih, ampak predvsem po dejanjih. Težko je zaupati vodstvo vlade stranki, ki vidi bodočnost države in svojo strankarsko moč predvsem v policijskem sistemu in oviranju ustavno zajamčene svobode državljanov drugega mišljenja. Ker je osvobodjena ozirov vladne stranke, bo delegacija Jugoslovanske ljudske stranke lažje krepko nastopala zoper vsako omejevanje opravičene svobode, zoper vsak politični terorizem in absolutizem. /.../ Jugoslovanska ljudska stranka stopa na plan, njen program pridobiva vsak dan novih pristašev in prijateljev po celi Jugoslaviji. /.../ Bodočnost Jugoslovanske ljudske stranke pomeni bodočnost celega troimenega naroda in države.«⁴⁸

Poleg zelo ostre obsodbe Pribičevićevega režima v citiranem razglasu vzbuja pozornost tudi sklicevanje na vzpon Jugoslovanske ljudske stranke. Vendar kljub začetnim organizacijskim uspehom pri ustanavljanju HPS na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini ni nikoli prišlo do ustanovitve enotne vsejugoslovanske stranke na katoliški podlagi. Tudi znotraj Jugoslovan-

⁴⁸ *Slovenec*, 26.8.1919.

skega kluba sta VLS in HPS ohranili svojo strankarsko individualnost. Vseeno je VLS še naprej podpirala HPS pri njenih prizadevanjih za povečanje vpliva med hrvaškim prebivalstvom. Zato so »pučkaše« nasprotniki pogosto napadali, da so zgolj privesek Koroščevih »klerikalcev«. ⁴⁹

Po nastopu demokratsko-socialdemokratske vlade so se poslanci VLS in HPS povezali s Protičevimi radikali, Narodnim klubom, Bunjevci in delom Črnogorcev. Zaupnica je bila vladi izglasovana 26. avgusta s pičlo večino: 127 proti 119. ⁵⁰ Jugoslovanski klub je v pogajanjih z Davidovičem še naprej vztrajal na stališču, da je potrebno sestaviti koncentracijski kabinet, ki bi vključeval tako DS kot NRS. Poleg tega je Korošec ponovno postavil na dnevni red staro zahtevo VLS za sklic pokrajinskih zborov. ⁵¹

Davidovičeva vlada se je z veliko težavo držala na oblasti. Naposled je 15. septembra odstopila. Formalni razlog za demisijo je bil člen o zaščiti manjšin, ki ga je vsebovala 10. septembra podpisana senžermenska mirovna pogodba z Avstrijo. Kljub resnično težki zunanjepolitični situaciji, ki jo je še zaostрил operetni pohod fašističnega pesnika Gabriela d'Annunzia na Reko 13. septembra, so bili pravi razlogi za Davidovičevo demisijo notranjepolitični. Kriza s tem ni bila rešena, saj naslednjima mandatarjema Protiću in neodvisnemu radikalcu Marku Trifkoviću ni uspelo oblikovati vladne koalicije. Naposled je regent mandat ponovno podelil Davidoviću, ki je dobil tudi pooblastilo za razpustitev parlamenta in razpis volitev. Zaradi odpora opozicijskih strank pa Začasno narodno predstavništvo ni bilo razpuščeno, ampak ga je vlada 9. decembra samo preložila za dva meseca. ⁵²

Do spremembe je prišlo tudi v Deželni vladi za Slovenijo. Regent je namreč 6. novembra odstavlil Brejca in za predsednika

⁴⁹ Prim. Matković, *Slom*, 106.

⁵⁰ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 157–158 in 161.

⁵¹ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 281.

⁵² Engelsfeld, *Prvi parlament*, 162–167.

imenoval njegovega liberalnega nasprotnika Žerjava.⁵³ S tem je bila prekinjena desetletna vladavina VLS na Slovenskem, kar je Jegliča navdajalo z velikimi skrbmi: »Včeraj je bila naša obletnica ujedinjenja v državi SHS. /.../ No, obletnica je dosti žalostna. V državi vlada še naprej korupcija, lakota preti, promet železniški je neurejen, draginja vedno večja in vladajo nas demokrati združeni s socijalci. Imamo pravo diktaturo. V Sloveniji so odstavljeni naši zastopniki pri vladi. Brejc, Verstovšek, Golia. Predsednik je ateist dr. Žerjav; on vlada sam, ker drugi poverjeniki še niso imenovani. Bojimo se cerkvi krivičnih in sovražnih odredb.«⁵⁴

Premirje med tradicionalnimi političnimi nasprotniki na Slovenskem torej ni dolgo trajalo. Žerjavova JDS je v času demokratsko-socialdemokratske vlade obtoževala Korošca, da naj bi namesto Protića prevzel režijo sabotiranja delovanja Začasnega narodnega predstavništva. Nasprotno je časopisje VLS očitalo slovenskim liberalcem, da naj bi ponovno sprožili »kulturni boj«.⁵⁵

Medtem se je v Beogradu Davidovičevi vladi 14. februarja 1920 dokončno iztekel rok trajanja. 19. februarja je vlado spet sestavil Protić. Vanjo so poleg radikalcev in zastopnikov Narodnega kluba vstopili kar trije ministri VLS: Korošec za promet, Jankovič za bogočastje in Ivan Roškar za kmetijstvo.⁵⁶

Kot člani vladne koalicije so bili poslanci VLS sedaj v Začasnem narodnem predstavništvu izpostavljeni ostrim napadom opozicije. Vodja Republikanskega kluba Jaša Prodanović jim je namreč 9. marca 1920 med razpravo očital, da je njihova stranka »klerikalna«. Sušnik je protestiral, češ da VLS ni verska, ampak ljudska stranka. Prodanović mu je odvrnil, da ne ve, kakšen program je imela VLS, ko so Slovencem vladali tujci. To je Sušnika razjezilo: »Ali mi znamo. Mi smo se borili za oslobodenje i ujedinjenje onda, kad se Pribičević nije ufao; kad su nas žandarima terali!« Besede klubskega kolega je potrdil

⁵³ Perovšek, *Liberalizem*, 139.

⁵⁴ Jegličev dnevnik, 2.12.1919, ZRC SAZU.

⁵⁵ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 282.

⁵⁶ Engelsfeld, *Prvi parlament*, 170–171.

tudi Šimrak: »Mene je Pribičević terao sa žandarima u Zagrebu!« Ob teh besedah se je Prodanović začel umikati in pojasnil, da ni želel nikogar žaliti.⁵⁷

Že naslednji dan pa je poslance Jugoslovanskega kluba razburil demokrat Grga Anđelinović, ki je dejal, da naj bi Jugoslovanska ljudska stranka zbrala v svojih vrstah »reakcionarne elemente«. Znova je odgovoril Šimrak, ki je slovenske liberalce spomnil, da je njihovo glasilo *Slovenski narod* po umoru prestolonaslednika Franca Ferdinanda 28. junija 1914 obtoževalo hrvaške in slovenske katoliške mladine izdajstva. Priznal je, da so katoliški narodnjaki leta 1914 res imeli v svojih vrstah tudi enega Šusteršiča, vendar so ga iz stranke izrinili, medtem ko so demokrati imeli dosti Šusteršičev in naj bi jih imeli vse do leta 1918 in še naprej. Ta očitek je bil seveda namenjen Pribičeviću, ki je s svojo Hrvaško-srbsko koalicijo takrat vladal banovini s pomočjo »madžarskih bajonetov«. V njegov bran se je postavil slovenski liberalni poslanec dr. Vekoslav Kukovec in znova pogrel neko predvojno izjavo ministra Jankoviča, ki naj bi se izrekel proti »jugoslovanski konsolidaciji«.⁵⁸

Kukovec strankarski kolega dr. Dinko Puc je 13. marca očital vladni VLS nagnjenost k čistkam v državni upravi. Smodej mu je odvrnil, da je bila to značilnost demokratskega režima. Puc je vztrajal pri svojih trditvah in navedel konkretne primere, ko naj bi minister Roškar odstavljaj srbske strokovnjake, ker niso bili prave barve. Roškar je to takoj zanikal, a je moral kljub temu poslušati glasne proteste Pribičevića in poslancev DS. Puc se je v nadaljevanju govora pritožil tudi nad ravnanjem ljubljanske vlade, ki je bila od 25. februarja ponovno v Brejčevih rokah. Zelo se je potrudil, da bi pred srbskimi poslanci čimbolj očrnil »klerikalni režim« v Sloveniji: »Vidite, klerikalni režim poznamo izpred vojske. Vi ga ne poznate. Toda če bi vedeli, kakšen teror je bil pred vojsko v Sloveniji, kaka strahovlada je bila, bi nikoli ne pomagali oni stranki, da dobi celo oblast v Sloveniji v svoje roke. Vi radikalci se ponosite s tem, da ste

⁵⁷ SBPNPKSHS, LXXIII. redni sestanek (9.3.1920), 245.

⁵⁸ SBPNPKSHS, LXXIV. redni sestanek (10.3.1920), 285–286.

prinesli svobodo srbskemu narodu, vi se ponosite s tem, da ste svobodoljubni, da daste vsakemu svoje. Prav imate! /.../ In glejte! S tem, da ste izročili Slovenijo klerikalnemu režimu, ste tam odvzeli svobodo mišljenja.« Ob teh besedah so poslanci VLS protestirali, da niso klerikalci, a jih je Puc ostro zavrnil: »Glejte, gospodje, jaz priznavam, gospodom je neprilično, da jih imenujem s klerikalci. Ta stranka je izpremenila večkrat svoje ime. Svojčas se je imenovala Katoliška stranka; ali ko je prišel dr. Šusteršič, so izpremenili svoje ime in se imenovali Ljudska stranka. In sedaj, ko je prišla Jugoslavija, so pa čutili, da piše drug veter; dočim so imeli še za časa Avstrije svojo katoliško tiskarno in knjigarno, so po prevratu te napise zbrisali in jih nadomestili z Jugoslovansko tiskarno in knjigarno. Glejte, jaz vam rečem to: ko se je Josef Löwy prekrstil v Josifa Leviča, je vendar ostal Jud, in ako se klerikalna stranka danes nazivlje Jugoslovansko, je vendar ostala klerikalna stranka.« Ta primerjava z židovskimi konvertiti je poslance VLS močno razburila. Štajerski prvak Hohnjec je ogorčen vzdiknil: »Naša stranka je največ delala za ujedinjenje našega naroda!« Vendar je Puc kljub burnim protestom poslancev Jugoslovanskega kluba še zaostрил svoje besede: »Vi tajite, da ste klerikalci, in vendar je to resnica. Navsezadnje je naša klerikalna stranka odvisna od svojega škofa in hierarhije. Ona izrablja vero v agitacijske svrhe; cerkev ji je agitacijski lokal, cerkvene propovedi agitacijski govori. Tudi v našem klubu imamo častite svečenike in frančiškane, ki nosijo še danes svečeniško odelo, ki ga je dr. Korošec že zdavno odložil.« Hkrati z napadi, da je VLS »klerikalna«, je Puc njenim prvakom očital tudi neiskrenost pri zavzemanju za jugoslovansko združitev: »Pri klerikalni stranki je mogoče, da je svojčas tudi napredna. Lahko je reakcionarna, lahko je napredna, lahko je socialistična, lahko komunistična. Njej se gre samo za oblast hierarhije. Zato ji tudi državna oblika ni nič drugega kakor samo taktična formula. /.../ to je resnica, ker je to isto rekel dr. Brejc v prvi Narodni vladi, da je našim klerikalcem narodno ujedinjenje samo taktična formula; v Narodni vladi je protestiral stari dr. Tavčar proti temu, da bi bilo narodno ujedinjenje samo

formula. Klerikalizem je internacionalen, zato mu je vse samo taktična formula.«⁵⁹

Smodej je v imenu Jugoslovanskega kluba Puceve trditve označil za »denunciacije in laži« ter izjavil, da na njih ne bo odgovarjal, saj so ga vladne stranke prosile, naj ne obstruira z daljšim govorom.⁶⁰ Sicer pa je Puceve obtožbe o reakcionarni naravi VLS najbolje demantiral tri mesece kasneje Hohnjec, ko se je v Začasnem narodnem predstavništvu med razpravo o volilnem zakonu za konstituanto zavzel za uvedbo ženske volilne pravice. Opozoril je, da predloženi volilni zakon »ni vsestranko demokratičen«, ker odreka pravico do volitev ženskam. Ugotovil je, da »večja polovica našega naroda živi še v političnem podložništvu«. Menil je, »da jugoslovansko ženstvo ne bo posnemalo nelepih praktik angleških sufražetk« in da so moški dolžni omogočiti ženskam udeležbo na volitvah.⁶¹ VLS je bila edina vladna stranka, ki je podpirala razširitev volilne pravice na ženske. Zanj se je zavzemal tudi predsednik ljubljanske vlade Brejc, kajti ženske »so bile tiste, ki so nam branile naše družine in domove« med vojno.⁶² Vendar ta zahteva v parlamentu ni dobila zadostne podpore.

Za enakopravnost moških in žensk se je stranka zavzela tudi v eni od resolucij, sprejetih na kongresu 6. aprila. Na njem se je iz Vseslovenske preimenovala v Slovensko ljudsko stranko (SLS). Delegati so podprli tudi resolucijo z zahtevo po takojšnji izvedbi agrarne reforme in se zavzeli za uvedbo strogega družbenega nadzorstva nad kapitalistično proizvodnjo. Zahtevali so socializacijo rudnikov in drugih gospodarskih podjetij širšega družbenega interesa ter predlagali progresivno obdavčenje vseh dohodkov, ustvarjenih brez osebnega dela. S posebno resolucijo pa so se delegati SLS zavzeli tudi za uvedbo splošnega socialnega zavarovanja.⁶³

⁵⁹ SBPNPKSHS, LXXVII. redni sešatek (13.3.1920), 352-353.

⁶⁰ Isto, 354.

⁶¹ SBPNPKSHS, CIII. redni sešatek (18.6.1920), 63.

⁶² *Slovenec*, 17.1.1919.

⁶³ Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, 310-311.

S tako velikopotezno zastavljenim socialnopolitičnim programom je SLS želela izboljšati položaj revnejših slojev prebivalstva, ki so že začeli kazati očitne znake nezadovoljstva s socialno politiko vladnih krogov. Še isti mesec je namreč komunistično orientirana Zveza prometnih in transportnih delavcev in uslužbencev Jugoslavije začela stavko, potem ko je Korošec kot prometni minister odpovedal t. i. »protokol sporazuma«, ki je urejal gmotni položaj in pogoje dela prometnih delavcev. Z začasnim pravilnikom, ki ga je nato predlagal Korošec, pa se voditelji komunističnega sindikata niso strinjali, zato so se odločili za prekinitev dela. Korošec in Brejc sta v tem videla poskus »komunističnega puča«, ⁶⁴ zato sta sprejela stroge ukrepe za preprečitev neredov. Pogajanja med Korošcem in zastopniki stavkajočih delavcev v Beogradu niso prinesla nobenih rezultatov. Sledil je vpoklic železničarjev na »orožne vaje«. Tiste, ki so se temu upirali, so aretirali. Med pohodom delavcev po Ljubljani je 24. aprila prišlo do streljanja, ki je imelo za posledico 13 mrtvih, med katerimi se je znašla tudi petletna deklica. ⁶⁵

Stavkovno gibanje in nemiri na Hrvaškem, ki so z vzponom Radičevega gibanja začeli dobivati znake narodne vstaje, so regenta prisilili, da je ponovno začel zagovarjati sestavo koncentracijske vlade. Mandat je v začetku maja dobil Milenko Vesnić, sicer veleposlanik v Parizu. 18. maja je nastopil nov kabinet, v katerega so imenovali svoje ministre demokrati, radikalci, Narodni in Jugoslovanski klub. Od SLS je v vladi ostal samo Korošec kot prometni minister. ⁶⁶

Medtem ko so se v Beogradu vrstile nove in nove rekonstrukcije kabinetov, je Kraljevina SHS v Parizu izgubljala diplomatski boj. Italija je obdržala vojni plen, ki ga je zahtevala na podlagi londonskega pakta. Prav tako pa so bili jugoslovanski diplomati nemočni pri reševanju Koroške. Kljub njihovem nasprotovanju se je mirovna konferenca odločila za plebiscit,

⁶⁴ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 190–191.

⁶⁵ Podrobno o tem *Železničarska in splošna stavka aprila 1920*, uredili Janez Kos, Miroslav Stiplovšek idr. (Ljubljana 1980).

⁶⁶ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 312–315.

ki bi se moral izvesti 10. oktobra. Jugoslovanske čete so se morale umakniti. Slovenski politiki so začeli na beograjsko vladu naslavljati prve ostre očitke, da ne stori dovolj za koroške Slovence. 17. septembra je Smodej v Začasnem narodnem predstavništvu postavil Vesniču vprašanje, ali namerava vlada protestirati proti pristranskemu ravnanju medzavezniške komisije za izpeljavo plebiscita. Jugoslovanski premier je pojasnil, da se vlada ne more vmešavati v delovanje komisije, vendar pa ne dvomi v pravičnost zaveznikov, zato je potrebno počakati do plebiscita. Smodeja takšen odgovor ni zadovoljil. Ob velikanškem odobravanju poslanskih kolegov je ministrskemu predsedniku odvrnil, »da bi bil pričakoval od vlade v tem vprašanju več junaštva«. ⁶⁷

Plebiscit 10. oktobra se je končal z avstrijsko zmago. V plebiscitni coni A se je 22.025 Korošcev (59,04 %) odločilo za Nemško Avstrijo, medtem ko jih je za Kraljevino SHS glasovalo samo 15.279 (40,96 %). ⁶⁸ Naslednji dan so sicer jugoslovanske čete ponovno vkorakale na Koroško, a so se morale na zahtevo velesil že po nekaj dneh umakniti. »Tužni Korotan« je bil za slovenstvo izgubljen.

Ob tem bolečem porazu so se na Slovenskem ponovno razplamtela ostra obračunavanja med politiki JDS in SLS. Žerjavovi demokrati so za neuspeh plebiscita obtoževali dolgoletnega voditelja koroških Slovencev in predsednika ljubljanske vlade Brejca. Časopisje SLS pa je vzelo Brejca v bran in krivdo poskušalo prevaliti na beograjske oblastnike. Krščanskosocialno glasilo *Večerni list* je takole ocenilo, kdo naj bi bil krivec za poraz: »V enem oziru smo vsi krivi. Toda glavni krivec je naša osrednja vlada, ki so ji Koroška in slovenski interesi sploh deveta briga, pač pa jo zanima par ušivih albanskih gnezd. /.../ Človeku se zdi, kakor da bi [delegat Kraljevine SHS pri plebiscitni komisiji] gospod Jovanović deloval v tistem soglasju z Lahy in Nemci.

⁶⁷ *Slovenec*, 18.9. in 19.9.1920.

⁶⁸ O vzrokih jugoslovanskega poraza prim. Janko Pleterski, *O prvinah in značaju plebiscitne odločitve*, v: Pleterski-Ude-Zorn, *Koroški plebiscit*, 215–270.

Saj je ministrski predsednik Vesnić rekel, da smo prijatelji z Lahi. Razumemo, da so srbski vodilni politiki lahko prijatelji z Lahi, saj bodo na naš račun dobili cel kos Albanije. /.../ Belgrajsko vlado kličemo na račun. Prodajati se ne damo več.⁶⁹ *Večerni list* je tudi zapisal, da naj bi bila jugoslovanska zunanja politika »kakor črna maša: brez gloriije, brez krede in brez blagoslova«. In pri tem naj bi bilo jasno, »da je tisti brat, za katerega se ta maša opravlja – Slovenec.«⁷⁰

Že 12. novembra 1920 je jugoslovanska diplomacija doživela nov boleč poraz. Italijanskim državnikom je namreč po mučnih pogajanjih z Jugoslovani uspelo izsiliti podpis »rapalske pogodbe«, s katero je četrtna slovenskega etničnega ozemlja s približno 300.000 prebivalci pripadla italijanski kraljevini.⁷¹ *Slovenec* je ponovno z vsemi topovi streljal na Vesnića in Trumbića, ker sta podpisala dogovor, »ki je odrezal od našega telesa naše gospodarsko najbolj važne pokrajine in Jugoslavijo izpremenil v kopno državico brez pristanišč«. Glasilo SLS je jugoslovanskim diplomatom očitalo, da »so eno tretjino našega naroda izročili Italiji, odprli slednji zavojevalno pot na Balkan, položili pečat na dokument, ki pomeni razkosanje našega naroda na tri dele in najbolj probujene njegove sinove presaja iz prejšnje sužnosti v še hujše«. In da bi bila vsa stvar še bolj tragična, so Slovenci in Hrvati v Italiji ostali brez ustavnih zagotovil, ki bi jim jamčila vsaj kulturno avtonomijo. Podpisniki takšnega sporazuma naj bi bili po mnenju *Slovenca* »nevredni sinovi svojega naroda«, zato bi bilo potrebno, »da jih narod za večno izžene iz svoje srede, kakor so Atenci izgnali Alkibijada«.⁷²

⁶⁹ *Večerni list*, 13.10.1920.

⁷⁰ *Večerni list*, 15.10.1920.

⁷¹ Pirjevec, *Jugoslavija*, 28; Mikuž, *Oris*, 185–188. Pogodba je določala naslednjo mejno črto med Kraljevino SHS in Italijo: Peč – Jalovec – Triglav – Možic – Porezen – Blegoš – med Davčo in Novaki – Hotederščica – Planina – Javornik nad Cerknico – Biška gora – Snežnik – Kastav – vzhodno od Matulj – morje. Italija je dobila tudi Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo in Palagruž, medtem ko je bila reški državi priznana neodvisnost.

⁷² *Slovenec*, 13.11.1920.

Kakšna usoda bo doletela primorske Slovence pod italijansko oblastjo, je bilo že samo ob pogledu na izginjajočo slovensko manjšino v Beneški Sloveniji jasno. Kaj pa čaka Slovence v novi avstrijski državi, je 26. novembra na svečani seji koroškega deželnega parlamenta napovedal voditelj koroških nemških nacionalcev dr. Arthur Lemisch: »Nikdar več /.../ se ne bo smela jugoslovanska drzovitost predrzniti, da bi zahtevala, da bi se vsedli odposlanci srbskega kralja na vojvodski prestol in nikdar več se ne bodo drznili Balkanci zapovedovati v koroškem Deželnem dvorcu. /.../ Pri upostavitvi domovine ne smejo ostati pozabljeni oni 15.278, ki so glasovali pri plebiscitu za priklopitev k Jugoslaviji. Menimo, da je med temi pač mnogo tisoč zapeljanih, ki jih moramo zopet narediti Korošce. /.../ Le eno človeško dobo imamo časa, da privedemo nazaj te zapeljance h koroštvu (zum Kärntnertum); v življenjski dobi ene generacije mora biti vzgojno delo dokončano.«⁷³

Kazen za zunanjepolitične poraze jugoslovanske države so tradicionalne slovenske stranke plačale 28. novembra na volitvah v Ustavotvorno skupščino.⁷⁴ Največje presenečenje je bila novinka na slovenski politični sceni – Samostojna kmetijska stranka (SKS) Ivana Puclja z 8 poslanci od skupno 38 slovenskih. Socialdemokrati so osvojili 6, komunisti 5, demokrati 3 in narodni socialisti 2. Koroščevi stranki je sicer s 14 poslanci uspelo doseči 37 % slovenskih mandatov, kar je še vedno pomenilo relativno večino. Toda v primerjavi z zadnjimi državno-zborskimi volitvami v stari Avstriji leta 1911, ko je stranka pod Šusteršičevim vodstvom osvojila kar 87 % slovenskih mandatov,⁷⁵ je bilo nazadovanje občutno. Da je bila nesreča še večja, je pri številu glasov v mariborskem volivnem okrožju prišlo do

⁷³ *Slovenec*, 1.12.1920.

⁷⁴ O volitvah podrobno Vasilij Melik, *Izidi volitev v konstituantno leta 1920*, v: *Pripravki za zgodovino delavskega gibanja* 3 (1962), 3–61.

⁷⁵ Tu ni upoštevan istrski mandat, ki je bil sicer uradno slovenski, vendar je bilo mesto poslanca po dogovoru med slovenskimi in hrvaškimi politiki rezervirano za Hrvata. Prim. Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana 1928), 191–192.

velike napake. Tako je bil eden od mandatov napačno dodeljen poslancu SKS namesto SLS. Šele 29. decembra 1921 je verifikacijski odsek predlagal razveljavitev spornega mandata SKS in ga dodelil SLS, ki jih je tako imela 15.⁷⁶

Urednik *Slovenca* in kasneje tudi poslanec France Kremžar⁷⁷ je v svojih spominih takole pojasnil vzroke za volilni neuspeh SLS: »Volilni boj je bil sila strupen. Združeni nasprotniki so SLS najhuje napadali ter ji očitali vse grehe, celo krivdo za svetovno vojno so ji naprtili. Ker je SLS bila v vladi na Kranjskem ves čas od leta 1908 ter v Jugoslaviji vsa leta po vojni, so zlasti nove stranke imele proti njej dosti očitkov. Med volilci je močno vžigala republika, ki je SLS ni sprejela v program, da si je večina njenih pristašev bila za njo. /.../ Tako je SLS v usodnem času izgubila absolutno zastopstvo svojega naroda, kar je postalo usodno za ves narod. V povojni psihozi z demagoškimi gesli omamljeni volilci so to pot zapustili svojo stranko ter hiteli za radikalnejšimi vabili, pa so bili kruto razočarani, ko so videli, da je edino le SLS zvesto držala tisto, kar je med volitvami obljubljala storiti, da pa so se vsa radikalna gesla nasprotnikov izkazala za – volilni lim za politične kaline.«⁷⁸

Neuspeh na volitvah je okrepil avtonomistično krilo v SLS, ki je že vse od njegovega vstopa v centralno vlado kritično ocenjevala Koroščevo politiko paktiranja z »beograjsko čaršijo«. 11. decembra 1920 je Korošec odstopil z mesta prometnega ministra.⁷⁹ Dva dni kasneje je tudi Brejc skupaj s poverjeniki SLS v ljubljanski vladi ponudil svoj odstop.⁸⁰ Politike SLS je sedaj čakal težek boj z beograjskim režimom za slovensko avtonomijo.

⁷⁶ Melik, *Izidi*, 46–47.

⁷⁷ Prim. Andrej Rahten, *Vloga Franceta Kremžarja v politiki Slovenske ljudske stranke*, v: *Tretji dan* 30 (2001), št. 1–2, 77–86.

⁷⁸ France Kremžar, Po smernicah slovenskih narodnih tradicij, rokopis, Arhiv Marka Kremžarja, Buenos Aires [dalje: Kremžarjev rokopis, AMK]. Zahvaljujem se zadnjemu načelniku historične SLS dr. Marku Kremžarju, ki mi je prijazno odstopil citirani rokopis svojega očeta.

⁷⁹ *Slovenec*, 12.12.1920; Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 345–346.

⁸⁰ *Slovenec*, 14.12.1920.

*Delovanje poslancev SLS
v Ustavotvorni skupščini*

Po Koroščevem odhodu iz beogradske vlade konec leta 1920 se je za SLS končalo dveletno obdobje paktiranja s srbskimi vladajočimi strankami. Prvaki SLS so si bili enotni v mnenju, da bi vsako nadaljnje popuščanje zahtevam srbskih centralistov resno ogrozilo slovenske nacionalne interese. *Slovenec* je ob Koroščevem odstopu bojevito napovedal, da se začneta »borba proti centralistični politiki z vsemi razpoložljivimi sredstvi«. ¹ Tudi Korošec, ki je bil sicer nasprotnik radikalne opozicijske politike, se je tokrat uklonil pritiskom v stranki, da se vprašanje zagotovitve slovenske avtonomije v okviru jugoslovanske države postavi na dnevni red z večjo mero odločnosti. ²

Sprememba strankine »zunanje politike« v Beogradu je bila predpogoj za konsolidacijo SLS, v kateri se je v preteklih dveh letih izoblikovala močna opozicija proti Koroščevi diplomaciji. Opozicijsko jedro je tvorila vplivna skupina republikansko

¹ *Slovenec*, 12.12.1920.

² O politiki SLS v času opozicijskega boja za avtonomijo prim. Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjanje parlamentarizma* (Ljubljana 2000); Isti, *Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah*, v: *Mikužev zbornik*, uredili Zdenko Čepič, Dušan Nečak in Miroslav Stiplovšek (Historia 4, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1999), 51-64; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, 75-87 in 182-196; Isti, *Slovenska ljudska stranka*, 346-393; Darko Friš, *SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in blejskim protokolom*, v: *Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti*. Mednarodni znanstveni simpozij, Maribor 16.-17. 4. 1998, uredila Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana 1998), 180-184; Perovšek, *Slovenska državna volja*, 127-134.

usmerjenih krščanskih socialcev, v kateri so prednjačili tajnik SLS dr. Fran Kulovec, dr. Andrej Gosar, Franc Terseglav, dr. Engelbert Besednjak, Kremžar in drugi politiki iz kroga Jugoslovanske strokovne zveze, ki je združevala krščanskosocialno delavstvo.³ Ta skupina je vse od ustanovitve jugoslovanske monarhije nasprotovala Koroščevemu paktiranju s srbskimi rojalisti in pod njenim vplivom je stranka na shodu 21. novembra 1918 sprejela celo izjavo, da je »za republiško obliko vladavine«.⁴ Zlasti Kulovec je bil v stranki znan po tem, da je zagovarjal sodelovanje z Radićevo HRSS, kar je bilo v diametralnem nasprotju s političnim konceptom načelnika SLS, ki je odklanjal sodelovanje z Radićevim gibanjem in je raje sklepal koalicije s srbskimi voditelji.⁵ Stranki je celo grozil nov razcep na »mladine« in »starine«. Vse je kazalo, da bo Korošca doletela podobna usoda, kot je pred razpadom Avstro-Ogrske Šusteršiča, ki si je zaradi svoje politike »lojalne opozicije« prav tako nakopal številne očitke, češ da kolaborira z »dvorno kamarilo«.

Voditelji krščanskosocialnega krila stranke so se razglašali za varuhe dediščine Janeza Evangelista Kreka. Ščasoma so razvili pravi Krekov kult in ga slavili kot »delavskega apostola«. Na očitke, češ da zaradi svoje republikanske orientacije ogrožajo jugoslovansko državo, so odgovarjali s sklicevanjem na politično misel »jugoslovanskega prvoborca« Kreka. Pri tem so poudarjali, da naj bi se Jugoslavija, ki jo je želel Krek, močno razlikovala od države, kot si jo zamišljajo srbski centralisti. *Večerni list* je tako ob tretji obletnici razglasitve majniške deklaracije zapisal naslednjo ugotovitev: »Nihče se ni prvi s tako vnemo in odločnostjo odzval klicu majniške deklaracije ko krščansko slovensko delavstvo. Našemu krščanskemu delavstvu Jugoslavija ni bila

³ O krščanskosocialnem krilu SLS za časa Kraljevine SHS podrobno Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana 1977), 49–86; Tomaž Simčič, *Andrej Gosar, krščanstvo in socialno gibanje* (Ljubljana 1992), 20–28.

⁴ *Slovenec*, 22.11.1918.

⁵ Prim. Matija Škerbec, *Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja*, I–II (Cleveland 1956–1957), tu II, 124–125.

*Poslanec in tajnik
SLS dr. Fran Kulovec
(1884-1941)*

le lepa fraza, marveč mu je pomenila boj za gospodarsko in politično osvobojenje. Danes imamo Jugoslavijo. Toda ta še ni tista, ki si jo je zamislil dr. Krek, ki jo je želelo delavstvo: Boj za gospodarsko in politično osvobojenje še ni končan.«⁶

Opozicijsko stališče krščanskosocialnih voditeljev se je zaostriilo jeseni 1920 v času priprav na volitve v konstituanto, ko je njihovo glasilo začelo izražati negotovanje spričo domnevne Koroščeve ignorance socialnega programa SLS.⁷ Poleg tega je opozicionalno skupino v stranki motilo zlasti njegovo zagovarjanje monarhije in nejasnost avtonomističnega koncepta. Korošec je namreč na zborovanjih izjavljal, »da je naša stranka za jedinstvenost države, da torej odklanja vsak trializem, da odklanja federalizem«, obenem pa je zagovarjal razdelitev države na več pokrajin. Slednje naj bi se po njegovem mnenju formirale zlasti na temelju gospodarskih in kulturnih interesov,

⁶ *Večerni list*, 27.5.1920.

⁷ *Večerni list*, 5.10.1920.

ne pa na nacionalni osnovi. Načelnik SLS se je javno deklariral za monarhista, to pa je utemeljeval s tem, da so tudi druge države na Balkanu monarhije in »da še nismo zreli za republiko«. ⁸ Mariborska *Straža*, ki je praviloma izražala Koroščevo osebna stališča, pa je v času priprav na volitve v konstituantno zagovarjala sodelovanje s srbskimi radikalcami pri določanju bodoče državne ureditve: »Treba bo iskati opore pri drugih sorodnih strankah. /.../ Naša stranka bo morala gledati, na katero se nasloni in nasloniti se bo morala brez dvoma na radikale, ker so kot zastopniki srbskega kmeta nam najbolj sorodni. Pri tem bo morala seveda pustiti na strani mnogo svojih želj in načrtov. /.../ Druge politične taktike za nas ni. Nikari ne mislite, da bi se zamogli, kakor n[a] primer Irci na Angleškem, neprestano guncati med drugimi političnimi strankami. V tem slučaju bi izgubili tla pod nogami in postali osovraženi od vseh. Z reorganizirano srbsko radikalno stranko se bomo torej brez dvoma često srečevali na parlamentarnih tleh in upamo, da bomo pri nji našli prijateljskega odmeva za naše cilje.« ⁹

Diplomatski neuspehi pri določanju slovenskih meja z Avstrijo in Italijo so seveda samo še okrepili mnenje krščansko-socialnega krila SLS o škodljivosti Koroškevega paktiranja z NRS: »Dokler tam doli v Belgradu ne bodo razumeli, da nismo Velika Srbija, ampak Jugoslavija, da ni naloga naše osrednje vlade uvajati cirilico, zraven pa si polniti žepe s provizijami in izvoznici, dokler tam ne spoznajo, da imajo opraviti s svobodnimi in enakopravnimi brati, ne pa s podjarmljenimi državljani druge vrste, tako dolgo bomo doživeli razočaranje za razočaranjem in za Koroško pride Gorenjska. In mi sami smo slepi, da se ne moremo vsi zediniti vsaj v tem, da imamo zahtevati kar popolnejšo avtonomijo, da si moramo zasigurati tiisto mesto, ki nam v Jugoslaviji gre, da bomo v Belgradu in pred vsem svetom kaj pomenili, ne pa da se še sami proglašamo za brezpomembno pokrajino, ki more najti svoj spas le, če se čimprej odreče slovenstva in svoje kulturne samobitnosti.« ¹⁰

⁸ *Slovenec*, 2.10.1920.

⁹ *Straža*, 4.10.1920.

Te besede so bili jasen napotek novoizvoljenim poslancem SLS, da je potrebno prenehati kolaborirati z »beograjsko čaršijo«, ki naj ne bi imela posluha za slovenske narodne zahteve. Težko nalogo, da v beograjskem parlamentu branijo slovenske barve, so prevzeli naslednji poslanci SLS: Ivan Roškar, Josip Klekl, Martin Kranjc, Vladimir Pušenjak, Josip Škoberne, Janez Brodar, Josip Nemanič, Janez Stanovnik, Karel Škulj, Franjo Žebot, Hohnjec, Gostinčar, Pišek, Sušnik in seveda načelnik Korošec.¹¹ Samo zadnja peterica je že sodelovala v Začasnem narodnem predstavništvu, od teh pa sta se le dva lahko ponašala s parlamentarnimi izkušnjami iz avstrijskega državnega zbora – Korošec in Gostinčar.

V konstituenti s 309 mandati so bili najmočnejša stranka demokrati, ki so imeli 92 poslanskih sedežev. Tik za njimi so se z 91 mandati uvrstili radikalci. Komunistična stranka Jugoslavije je imela 58 poslancev, njej pa so sledili srbski agrarci (39) in JMO (24).¹²

Radić je sicer zagospodaril na hrvaški politični sceni, vendar je njegovih 50 poslancev ostalo doma in bojkotiralo zasedanja skupščine. Na veliko veselje poslancev SLS je HPS pod vodstvom Stjepana Barića osvojila 9 mandatov. Stranki sta se 11. decembra povezali v Jugoslovanski klub. Za načelnika je bil izvoljen Korošec, podpredsednika pa sta postala Barić in hercegovski poslanec HPS dr. Nikola Mandić. Že čez dva dni pa so klub okrepili še 4 poslanci vojvodinske stranke Bunjevcev in Šokcevi (*Bunjevačko-šokačka stranka* – BŠS) pod vodstvom subotiškega župnika Blaška Rajića.¹³

Ustavotvorna skupščina je začela zasedati 12. decembra. Pri analizi razmerja političnih sil je *Večerni list* prišel do ugotovitve, da naj bi se v konstituenti izoblikovali dve skupini: »grupa preteklosti« in »grupa prihodnosti«. Prva, ki naj bi jo sestavljali NRS in DS, naj bi živela »od šovinistično-nacionalnih in

¹⁰ *Večerni list*, 13.10.1920.

¹¹ *Slovenec*, 30.11.1920.

¹² Gligoričević, *Parlament*, 89.

¹³ *Slovenec*, 12.12. in 14.12. 1920; Matijević, *Slom*, 157.

državnopravnih gesel na podlagi minulega gospodarskega ustroja«. Za drugo, ki naj bi jo tvorile krščanskosocialne stranke, Radićevo gibanje in »protikrščanske socialistične stranke«, pa naj bi bila značilna »načelno nova orijentacija k najboljšim duševnim ciljem človeštva na eni ter zadovoljitev njegovih gmotnih interesov na drugi strani«. Za uresničitev teh načel naj bi bil pogoj, »da se strmoglavi dosedanji kapitalistični sistem produkcije in upotrebljavanja materialnih dobrin v korist enega samega sloja«. *Večerni list* je nosilce slovenske politike v Beogradu opozarjal, da »bi bilo naravnost usodno«, če bi se stranka trudila, »da se vzdrži na vladi tiste stranke, ki se po krivici imenujejo državnotvorne«. Po mnenju Koroščevih kritikov bi morala stranka hraniti moči za odločilni boj v prihodnosti: »Mi moramo ravno tako kakor vse stranke, katerih izhodišče so socialne potrebe bodočnosti, ostati v rezervi, mi moramo štediti svoje moči za odločilni boj med krščanskim in protikrščanskim redom v prihodnosti, mi se ne smemo izpostaviti za nobeno stranko in strujo, ki živi od idealov preteklosti in si moramo ohraniti popolno svobodo. /.../ Če bomo to razumeli, doživimo v doglednem času preporod, se okrepimo navznotraj, bomo imeli zmožnost oživiti naš krščanski in socialni program v vsej njegovi čistosti in obsežnosti ter bomo lahko z mirno dušo vrgli raz krov ves balast, ki smo si ga naložili s svojim sodelovanjem pri vladi državnoopravno-nacionalističnih in socialno-reakcionarnih elementov, pri čemer smo morali korak za korakom odstopati od svojih vrhovnih načel.«¹⁴

Arogantno ravnanje Vesnićeve vlade, ki je brezobzirno kršila nekatera temeljna pravila parlamentarizma, je samo še podžigalo nezadovoljstvo v vrstah SLS. Tako je vlada sama sprejela poslovnik za konstituantno, kar je bilo v nasprotju s tradicionalnim načelom, da si parlament sam določa pravilnik o delu. Kršeno je bilo tudi načelo o potrebni večini za sprejetje ustave. »Krfška deklaracija«, ki sta jo leta 1917 podpisala Jugoslovanski odbor in srbska vlada, je namreč predidevala kvalificirano

---

¹⁴ *Večerni list*, 2.12.1920.

večino dveh tretjin poslancev. To določilo je potem potrdil tudi regent s prvodecembrskim aktom. Toda Vesničeva vlada se je na vse skupaj poživžgala in je določila za sprejetje ustave kar navadno večino. Za nameček pa je poslovnik še zahteval od poslancev, da ob prihodu v konstituantno prisežejo kralju.¹⁵

Že zgodba o poslovniku je izzvala veliko ogorčenje med republikanci in avtonomisti znotraj SLS. Še bolj pa jih je seveda razburil vladni centralistični predlog ustavnega načrta. Predvideval je namreč ukinitvev pokrajin in pokrajinskih vlad ter razdelitev države na 35 okrožij, pri čemer bi bila Slovenija razdeljena na dve.¹⁶ *Večerni list* je zapisal, da je vlada predlagala ustavo, ki naj bi bila »najbolj reakcionarna izmed vseh sedaj obstoječih v Evropi«, in se je ne bi sramoval niti avstrijski cesar. Glasilo Jugoslovanske strokovne zveze se je ob tem spraševalo: »Kako naj vendar poslanci sklepajo o republiki ali monarhiji, če so že pri svojem vstopu v zbornico prisegli kralju?« Korošču pa je bilo namenjeno naslednje sporočilo: »SLS vendar ni politična vlačuga, ampak stranka krščanskih in ljudskih načel. /.../ Mi hočemo novo družbo, socialno pravično, demokratsko državo, mi nočemo biti centrum razredne reakcije v Srednji Evropi. /.../ Čas je, da preneha vse staro, gnilo in podedovano.«¹⁷ Takšna terminologija pristašev opozicije, ki se je zavzemala za strankin »preporod« v smislu načel krščanskega socializma, je konservativce v vrhu SLS zelo motila. Nekateri so v monarhomahih znotraj stranke videli že kar »boljševike«.¹⁸

9. decembra 1920 je vodstvo SLS na sestanku v Ljubljani sprejelo izjavo, da odklanja vladni ustavni načrt, svojim poslancom v konstituenti pa naročilo, da morajo vztrajati »brezpogojno na avtonomističnem programu«.¹⁹ Korošec je omenjeno sejo zapustil še pred koncem in je šele naknadno v Beogradu izvedel, da je bil v njegovi odsotnosti sprejet tudi sklep, »da je načelstvo

¹⁵ Gligorijević, *Parlament*, 89–93.

¹⁶ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 344.

¹⁷ *Večerni list*, 7.12.1920.

¹⁸ Prim. Prunk, *Pot*, 61.

¹⁹ *Večerni list*, 10.12.1920.

z ministrstvom nezdružljivo in da je stranka republikanska«. To ga je zelo razhudilo, kar lahko sklepamo na podlagi znanega pisma, ki ga je poslal takrat Bogomilu Remcu. V pismu je zapisal, da se zavzemajo za republiko Kremžar, Besednjak, Kulovec in njim podobni, ki »za stranko niso nikdar nič trpeli, a kar so delali, za to so bili plačani«. Po prepričanju načelnika SLS naj bi bilo »v tem republikanstvu več srbofobstva in nasprotstva proti jedinstveni državi nego principijelnega stališča«. Korošec je čutil, »da gotova klika hoče nas Štajerce izsiliti iz stranke«. Ta »klika« naj bi po njegovem mnenju želela »z republikanstvom razdirati stranko«, čeprav je večina političnih sil v državi monarhistično usmerjena: »Zato je po mnenju te klike sedaj 'najpametnejše' ustvarjati katoliško republikansko stranko, da bo vsak demokratski lump lahko pljuval na to stranko, kakor bo hotel. Če se stranka vda v ta tok, potem seveda ne bodo trpeli Kremžarji, Besednjaki in advokatski koncipienti, a trpela bo organizacija kat. cerkve, trpele bodo naše srednješolske organizacije, naši Orli in osobito njegov naraščaj po ljudskih šolah, trpeli naši zavedni kmetje po sodnijah in glavarstvih, trpeli duhovniki, učitelji in uradniki. /.../ Tako daleč smo prišli, da moremo zopet pisati o Štajercih in Kranjcih.«²⁰

V bran načelnika SLS se je postavila *Straža*, ki je sprožila z *Večernim listom* zanimivo diskusijo glede bodoče državne ureditve. Dr. Leopold Lenard, dr. Franc Kovačič in drugi avtorji polemičnih člankov iz Koroščevega tabora so se postavili na stališče, da naj bi bila v tedanjih razmerah tudi za Slovence najbolj primerna monarhistična oblika jugoslovanske države. Lenard je sicer izrazil določeno razumevanje za zagovornike republikanskega načela v SLS, vendar bi bilo potrebno upoštevati tudi dejstvo, »da na Srbskem sedaj monarhija pravno obstoji, da je ogromna večina prebivalstva za monarhijo, da so Srbi pravno, politično in gospodarsko močnejši del države in vsled tega ne moremo zahtevati, da bi oni svoja načela žrtvovali nam«.

²⁰ Cit. Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, 347–348. Prim. Prunk, *Politični profil*, 47–49.

Zato bi morali tudi načelni republikanci »ukloniti glavo pred dejstvi«, kajti v nasprotnem primeru naj bi njihovo ravnanje pomenilo, da hočejo »državljansko vojno in razpad države«. ²¹

Še bolj polemično je svoj diskusijski prispevek zastavil Kovačič, ki je ostro obsodil pisanje *Slovenca* in njegovega »revolverskega tovariša« *Večernega lista*, češ da z republikanskimi gesli slepita ljudstvo: »Kaj si predstavljajo naši ljudje pod republiko? Nobenih davkov, nobene vojaške službe, in vsak bo lahko delal, kar hoče! V mariborskem volilnem okolišu so po dobro plačanih agentih zapeljane mase volile komuniste in samostojneže v trdnem prepričanju, da volijo za Avstrijo! Na Kranjskem je bilo še slabše. In te mase naj so sposobne za urejeno republiko! Za boljševisko po ruskem zgledu da, za urejeno ne!« Kovačič je republikance pozval, naj se že enkrat izjasnijo, kako si zamišljajo republiko: »Ali na podlagi ujedinenja celega troimenega naroda ali kot samostojno srbsko, hrvatsko in slovensko republiko? /.../ Samosvoja hrvatska in slovenska republika pa je naravnost blazna ideologija. Taka republika bi imela življenje enodnevnih muhe. Avstrijska republika ima politično zrelo ljudstvo, velikanske kulturne naprave iz prejšnje države, pa tarna, da ne more obstati. In pri nas so zabili v glavo blazno misel neke kranjske republike! /.../ Taka republika bi padla kakor zrelo jabolko v žrelo naših sovražnih sosedov. In Habsburžani iz svojega švicarskega gnezda že komaj čakajo, kdaj bo hruška zrela. Vaša gonja proti narodni državi za neko megleno republiko je negacija lastne države, in vi vedoma ali nevedoma stojite v službi sovragov svobode našega naroda. /.../ Mi duhovni sinovi velikega Slomškega ne dopustimo, da bi nam zgodovina utisnila pečat efijaltstva in herostratstva nad lastno domovino. /.../ Na pot grobokopov naše države ne gremo!« ²²

Štajerski rojalisti so poudarjali, da si ne pustijo diktirati od ljudi, ki so bili za časa Franca Jožefa monarhisti. Sploh pa naj bi tisti krščanski socialci, ki so se po prevratu zavzemali za

²¹ *Straža*, 13.12.1920.

²² *Straža*, 20.12.1920.

republiko, s tem samo dokazali, da »še niso imeli izkristalizirane jugoslovanske ideologije«.²³ Na takšne očitke je *Večerni list* odgovarjal s trditvijo, da naj bi bil izraz »jugoslovanska ideologija« zgolj »liberalno-nacionalistična fraza, ki s katoliškim pojmovanjem države nima nič skupnega«.²⁴ Boj proti monarhističnemu principu vladanja je prikazoval kot spopad demokratičnih sil z »bizantinizmom«, ki naj bi bil značilen za beograjsko vladajočo elito: »Mi smo prišli do spoznanja, da za katoličanstvo ni hujšega strupa in ni večjega sovražnika kakor klečeplazenje pred državnimi mogotci, udinjanje interesov katoličanstva posameznim dinastijam in posameznim dvornim klikam. /.../ Mi smo se odločili za načelo ljudovlade, ker mislimo, da bomo tako lažje ubili bizantinizem, militarizem in imperializem, in ker smo globoko prepričani, da se s pomočjo tega načela more izvesti ujedinjenje z Bolgari, ki je eden najvišjih ciljev naše nacionalne zgodovine.« Monarhomahi iz kroga *Večernega lista* so vse hude obtožbe *Stražinih* piscev o »izrabljanju krščanstva in katolicizma zoper edinstvo«, o »grobokopih države«, o »v tuji službi stoječih strankarskih demagogih« ipd. zavrnilo »z mirnim prezirom«, kot se je izrazil eden izmed njih.²⁵

Avtonomističnemu in republikanskemu krilu stranke je na posled uspelo izsililiti (začasni) odhod SLS iz beograjske vladne koalicije, vendar je Korošec še naprej ostal načelnik stranke. Dejstvo je namreč bilo, da v SLS takrat ni bilo politika, ki bi imel večje diplomatske sposobnosti od Korošca. Slednji je bil sicer v ustanovitvenem obdobju jugoslovanske države večkrat žrtev »balkanskih metod« srbskih politikov. Toda učil se je hitro. Ko je spoznal beograjski milje, je postal pravi »mojster kuloarske politike«, kar so mu priznavali tudi sami Srbi.²⁶ Takšnega mnenja je bil očitno tudi prelat Andrej Kalan, ki »je bil posebna, včasih zadnja avtoriteta« v stranki. Pravi gospodarji SLS so bili Kalan in njegovi prijatelji, ki so se zbirali pri njem v Marijanišču. Poleg

²³ *Straža*, 13.12.1920.

²⁴ *Večerni list*, 15.12.1920.

²⁵ *Večerni list*, 21.12.1920.

²⁶ Škerbec, *Pregled*, II, 118.

»gospoda prelata« so bili v tej družini še Izidor Cankar, Smodej in – Korošec.²⁷ Dokler je torej slednji prijateljaval s Kalanom, ni bilo resne nevarnosti, da bi mladi nasprotniki monarhije izvedli udar v stranki. Sploh pa je po odhodu v opozicijo tudi Korošec zaostрил svoje stališče do »beograjske čaršije« in visoko dvignil avtonomistični prapor SLS.

Načelniku SLS sedaj, ko ni bil več član vladne garniture, ni bilo treba več toliko paziti, da ne bi z zahtevami za slovensko avtonomijo razjezil srbskih politikov. Zato je spustil z verige tudi zagrizene avtonomiste, da so lahko po mili volji v časopisju napadali beograjske centraliste. *Slovenec* je bil v tem obdobju poln ostrih obsodb na račun politike Pašičevega kabineta radikalcev in DS, ki je v začetku leta 1921 zamenjal Vesničevega. Besedišče, ki ga je pri tem uporabljalo glasilo SLS, je bilo povsem v maniri Šusteršičevih najboljših časov, ko je stranka obračunavala z velikosrbsko propagando: »Velesrbska ideja je po zlomu Avstro-Ogrske izgubila svoj polet, pa zatrta ni bila. / .../ Politični in upravni centralizem v bistvu ni nič drugega, nego ustvarjanje velesrbskega imperializma. In ta je dinamit za našo državo, vsled česar se SLS stranka tako dosledno in vztrajno bori proti njemu. Limati in utrjevati državo s centralizmom se pravi preganjati hudiča z belcebubom. /.../ Znak velesrbske miselnosti je, ako imenujejo centralisti avtonomistične stranke separatiste, nasprotnike Srbov, protidržavni element in Bog ve, kaj še vse. Kdor hoče resno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ne bo naravnemu razvoju in medsedbojnemu zbliževanju delal sile z nasilnim centralizmom, nasilno in umetno takorekoč čez noč – samo navidezno seveda – odpravljal vse kulturne, gospodarske, jezikovne in druge razlike med jugoslovanskimi plemeni. Te razlike imajo svoj izvor v sto in stoletni zgodovinski ločenosti jugoslovanskih plemen, še več, celo v zapadni in vzhodni kulturi kot taki in kdor misli te razlike

²⁷ France Koblar, *Moj obračun* (Spomini in srečanja 7, Ljubljana 1976), 213 in 225.

čez noč odpraviti s centralističnim sistemom, bo samo jačil zavest te razlike in povzročal odpor.«²⁸

Propagandna aparata NRS in DS sta pristaše SLS obtožila, da naj bi zagovarjali državi sovražne separatistične tendence in da naj bi pri njih še vedno prevladovala »avstrijakantska« miselnost. *Slovenec* je takšne očitke odločno zavračal in opozarjal na dvoličnost Pribičevičeve stranke, ki je v avstro-ogrskih časih vodila oportunistično politiko: »V resnici je nad vse zanimivo, ako človek politiko demokratskih centralistov v Jugoslaviji primerja s politiko državotvornih nemških in ogrskih nacionalistov v bivši Avstriji. /.../ V Jugoslovanski demokratski stranki vlada vseskozi avstro-ogrski mentalitet v najslabšem pomenu te besede. Vodilne osebe Jugoslovanske demokratske stranke so bivši madjaroni, vladinovci, uradniki in štrebarji prošlega režima. Njihov centralistični načrt je samo z jugoslovanskimi narodnimi barvami prevlečeni ustavni sistem bivših avstrijskih in ogrskih absolutističnih državnikov. /.../ Pod krinko jugoslovanstva podpirajo velesrbsko državno misel, državni jezik in vero, čisto tako kakor naši bivši nemškutarji idejo velenemštva. Njihovo najvažnejše politično orožje je tiste vrste 'patriotizem', ki nasprotnike denuncira, sumniči in se sam napihuje kakor nekdanji avstrijski 'hurra-patrioti'. Zagovarjajo najostrejši militarizem, delajo s pomočjo cenzure, omejevanja društvene svobode in policijskih metod, popolnoma po vzoru Stürgkha in Tisze. Kakor bivši oprode nemškega in madjarskega centralizma tudi jugoslovanski demokrati nimajo nobene opore pri ljudstvu, vladajo pa le, in sicer s pomočjo vladnih krogov, katerim so se uдинjali za smrt in življenje. /.../ Enako kakor nemški državo-ohranjujoči nacionalci tudi demokratje sovražijo katoliško Cerkev, ker je le ta najbolj nevarna vsakršnemu absolutizmu. V socialnem oziru so pa naši demokrati tako reakcionarni, kakor je bil njihov prvovzor grof Tisza.«²⁹

Poleg Pribičeviča in Pašića so bili seveda najbolj priljubljena

²⁸ *Slovenec*, 23.1.1921.

²⁹ *Slovenec*, 24.2.1921.

tarča časopisja SLS Žerjavovi liberalci, ker so paktirali s srbskimi centralisti. Tako je *Slovenec* med drugim sarkastično ugotavljal, da naj bi bil Žerjav spričo korporativnega prestopa parlamentarnega Demokratskega kluba v pravoslavje imenovan za kandidata za patriarha v Sloveniji. V tem primeru naj bi se tudi umaknil iz politike in se »posvetil izključno cerkvenemu vprašanju, za katerega ima poseben talent«.³⁰

Pristaši JDS so seveda starim sovražnikom vračali z isto mero. Z zadovoljstvom so ugotavljali, da boj za poslovniki ni razdvojil unitarističnih strank, med katere so se sami ponosno prištevali. Pozdravljali so dejstvo, da je opozicija razklana, saj se SLS in manjše opozicijske skupine niso želele vezati na Radića. Zagovornikom unitarizma se zato ni treba bati, da bi prevladali federalisti. Zahteva po kvalificirani večini se je prvakom JDS zdela nepotrebna. Kar zadeva prisego kralju, pa so menili, da je pretežna večina poslancev v konstituenti za dinastijo Karadjordjevičev. Odločanje o obliki državne ureditve naj bi bilo zgolj teoretično vprašanje, v praksi pa naj bi bilo rešeno že vse od združitve v skupno državo.³¹

Pašićev režim se je močno trudil, da bi zbrisal še zadnje ostanke slovenske avtonomije. Po Brejčevem odhodu iz Deželne vlade za Slovenijo je beograjsko notranje ministrstvo sredi decembra 1920 imenovalo dr. Leonida Pitamica za vršilca dolžnosti predsednika. Ta okrnjena vlada je bila zgolj prehodnega značaja in je v bistvu samo pripravila pot neke vrste »stečajnemu upravitelju« dr. Vilku Baltiču, ki ga je Pašićeva vlada imenovala za predsednika sredi februarja 1921.³²

Pašićeve centralistične zamisli so prišle do izraza tudi v ustavnem načrtu, ki ga je zasnoval na podlagi ustave Kraljevine Srbije iz leta 1903. S tem je stari državnik še enkrat dokazal, da vidi v jugoslovanski državi zgolj razširjeno Srbijo. Zamislil si je centralizirano monarhijo, ki bi bila po modelu francoskih departmajev razdeljena na 33 pokrajin, s čimer bi bile izničene

³⁰ *Slovenec*, 8.2.1921.

³¹ Albert Kramer, *Prve borbe v Ustavotvorni skupščini*, v: *Njiva* 1 (1921), 1–4.

³² Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 24–25.

tradicionalne etnične in historične enote. Kralj bi bil tisti, ki bi na čelo pokrajinske uprave imenoval »velike župane«. Poleg tega bi kralj potrjeval in razglašal zakone. Ali z drugimi besedami: zakoni, ki bi jih kot zakonodajno telo sprejela skupščina, ne bi bili veljavni brez kraljeve odobritve. Prav tako tudi vlada ne bi bila odgovorna samo skupščini, ampak tudi monarhu.³³

Pašičev načrt je bil za SLS nesprejemljiv. Jugoslovanski klub je predložil lastni koncept državne ureditve, ki je bil neke vrste kompromis med centralizmom in federalizmom. Predvideval je razdelitev države na 6 pokrajin: Srbijo, Hrvaško in Slavonijo z Medmurjem, Bosno in Hercegovino z Dalmacijo, Črno goro, Vojvodino ter Slovenijo s Prekmurjem. Te pokrajine bi imele vsaka svojo skupščino in vlado, pri čemer bi predsednika pokrajinske vlade prav tako imenoval kralj, vendar na predlog pokrajinske skupščine. Državni parlament bi bil dvodomen, sestavljali bi ga politična in socialno-gospodarska zbornica. V pristojnosti centralne vlade bi bili zunanja politika, vojska in mornarica, promet in skupne finance. Vsi ostali resorji bi spadali pod nadležnost pokrajinskih vlad, ki bi bile odgovorne pokrajinskim skupščinam. Nasprotniki iz demokratskih vrst so ustavnemu načrtu Jugoslovanskega kluba očitali, da želi uzakoniti federalizem, ki bi razbil narodno edinstvo in »oddaljeval pleme od plemen«. Poleg tega pa naj bi vseboval sumljive podobnosti z avstro-ogrsko dualistično ureditvijo.³⁴

14. aprila se je v konstituenti začela načelna razprava o ustavni ureditvi. Stališče Jugoslovanskega kluba je naslednji dan v obširnem govoru predstavil Korošec. Izrazil je upanje, da bo konstituanta znala sprejeti takšno ustavo, ki ne bo zadovoljila samo enega dela naroda, ampak celoten narod. Zavzel se je za ustanovitev socialno-gospodarske zbornice, v kateri bi bili zastopani stanovi in stanovske organizacije. Vladnemu načrtu je očital, da na socialnem področju ni enako pravičen do vseh stanov. Po Koroščevem mnenju naj bi bilo premalo, če

³³ Pirjevec, *Jugoslavija*, 23; Banac, *Nacionalno pitanje*, 370–371.

³⁴ Economicus, *V borbi za ustavo*, v: *Njiva* 1 (1921), 69–73.

pride samo do odprave fevdalnih odnosov, ko gre za veleposesti, ampak je treba poseči tudi v kapitalistični sistem izkoriščanja delavcev. Na zbadljivi medklic enega od poslancev, če se strinja, »da se odpravijo tudi fevdni odnosi na škofijskih posestvih«, je načelnik SLS odgovoril pritrdilno. Vprašal se je, kakšni so pravi nameni kapitalistov: »Mi ne vemo kapitalizmu ne imena, mi ne vemo, kako srce ima kapitalizem, ne vemo, kako dušo ima, mi ne vemo za njegovo socialno moralo. Kakor ustvarja zemlja svoje sužnje, kakor ustvarjajo zemljiški fevdi takozvane kmetske odnošaje, tako ustvarja svoje sužnje kapital. Osvobojenje srbskega, hrvaškega in slovenskega naroda ni popolno, dokler se ne osvobodimo vsega kapitalističnega sistema, pa naj si bode to zemljiški kapital ali kapital industrijskih podjetij ali kapital, naložen v hišah ali bančni kapital. /.../ Mislim, da je naloga našega naroda, da priskoči proletariatu v tem boju na pomoč in da se bori za osvoboditev proletariata od kapitalističnega sistema.« Po tem protikapitalističnem vložku se je Korošec posvetil vprašanju teritorialne razdelitve države: »Glavni kriterij, po katerem je vladni načrt razdelil državo na oblasti, je številka. Šele sekundarni kriterij so prirodne, ekonomske in kulturne prilike. Glavno je številka! /.../ Vi ste dali številki to nalogo, da ona ubije zgodovinske poglede na razdelitev zemlje!« Načelnik SLS je ugotovil, da so Srbi zainteresirani za majhne oblasti, medtem ko je večina Hrvatov in Slovencev za večje pokrajine, ki bi temeljile na zgodovinskih mejah. Ob teh besedah je dvorano zajel velik nemir, nasprotniki pa so začeli vzklikati: »To je avstrijantstvo!« Korošec jih je zavrnil, češ da naj se ne vznemirjajo, saj naj bi zaradi srbske večine v konstituenti odločitev o državni ureditvi že padla. Vendar pa naj bi se po njegovem mnenju predstavniki večine motili, če mislijo, da ravnaajo v skladu z voljo naroda. Resnica naj bi namreč bila, »da večina Slovencev in Hrvatov zahteva zgodovinske meje zaradi tega, ker mislimo, da bomo v svojih zgodovinskih mejah lahko uspešneje branili in nadaljevali svoje kulturno, gospodarsko in politično življenje.«³⁵

³⁵ *Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [dalje: SBUSKSHS], XV. redni sestanek (15.4.1921), 14–16.

S temi besedami se je strinjal tudi prvak BŠS Rajić, ki je vzkliknil: »Mi hočemo biti gospodarji v svoji hiši!« Koroščekov govor je prekinil notranji minister Milorad Drašković, ki mu je očital, da ni imel ničesar proti centralističnemu ustavnemu načrtu, dokler je še sedel v Vesničevi vladi. Načelnik SLS mu je odvrnil, da je njegova stranka vstopila v vlado samo pod pogojem, da se zgodovinskih meja ne zanika. Zatrdil je, da ni nikoli podpisal ničesar, s čimer bi negiral zgodovinske meje. Bojazni Srbov, da bi se na Hrvaškem znašli v podrejenem položaju, naj bi bile neupravičene. Hrvaška zgodovina namreč po Koroščevih besedah dokazuje, da Hrvati ne bi nikoli poskušali vzpostavljati hegemonije. Razdelitev države na zgodovinske meje bi imela zgolj pozitivne učinke, saj bi z zadovoljitvijo slovenskih in hrvaških zahtev vzbudila solidarnost in edinstvo vseh treh plemen.³⁶

20. aprila je s podobnimi argumenti nastopil tudi poslanec HPS Šimrak. Razlika je bila samo v tem, da je uspel s svojimi zahtevami za razdelitev države po zgodovinskih mejah razburiti še več poslancev iz vrst centralistične večine. Pribičevića in druge srbske politike je spomnil na vse obljube o popolni enakopravnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so jih izrekli ob prevratu, potem pa so na njih pozabili. Seveda si je tudi on prislužil obtožbe, da zagovarja separatizem. Ko je poslanec začel razlagati, kako si Jugoslovanski klub predstavlja avtonomijo, ga je eden od poslancev cinično vprašal, kako je to urejeno v Avstriji. Šimraka je to vprašanje razburilo do te mere, da je ponovno pogrel zgodbo o oportunistu Pribičevićevih pristašev ob razpadu Avstro-Ogrske in njihovem paktiranju z osovraženim Tiszo. S tem je sprožil pravi plaz zmerljivk iz vrst demokratov, kar je predsednika zbornice dr. Ivana Ribarja prisililo, da je prekinil sejo. Po prekinitvi pa se je prvak HPS ponovno zapletel v besedni boj z demokrati, ker jim je očital, da nimajo posluha za težave delavcev in da zagovarjajo kapitaliste. Na koncu je vladajoče kroge opozoril, da državna politika ne bo uspešna,

---

³⁶ Isto, 17–19.

če bo želela ustvariti jugoslovanstvo z nasiljem, ampak mora vzpostaviti ravnotežje med vsemi tremi plemeni.³⁷

Poslanci Jugoslovanskega kluba so razpravo o ustavni ureditvi izkoristili tudi za naštevane krivic, ki naj bi bile posledica napačnih odločitev oblastnikov. 22. aprila je tako Gostinčar kritiziral vladno socialno politiko. Obsodil je zloglasno *Obznano*, s katero je vlada 30. decembra prepovedala delovanje KPJ. Ob tem je dejal, da je bila »naslovljena na popolnoma napačen naslov, ker ta obznana bi morala biti naslovljena na tiste kapitaliste, ki v delavskem gibanju niso hoteli za izboljšanje delavskega stanja ničesar storiti«. Sledila je ostra obsodba kapitalističnega sistema in poziv vladi, naj stopi na stran delavstva: »Kapitalizem, kapitalističen sistem je zlo, ki nam ugonablja vse naše narodno gospodarstvo. Prosim Vas, danes je vse koncentrirano v bankah. Banke nam podražujejo živež in druge življenske potrebščine, mi smo vsi v rokah samo nekaterih kapitalistov, ki živijo in bogate ob krvi delavskega naroda. Tu je treba, da poseže državna oblast vmes, tu je treba, da država stori potrebne korake, da omeji to divjo gonjo proti delavstvu, proti siromaštvu, proti revežem. /.../ Tu ne kaže drugega, kakor da vlada – in tega bi jaz prosil – mesto na obznane, misli na to, kako bi bilo kar najprej mogoče socializirati vsa velika podjetja. /.../ Delavec bi bil solastnik in sogospodar podjetja, on bi bil sodelavec dobička. Gospoda, to bi nam preprečilo vse tiste boje, ki jih imamo danes v javnem socialnem življenju.« S tem pozivom si je Gostinčar prislužil živahno odobravanje in ploskanje na desnici in levici.³⁸

Podobno kot je Gostinčar kritiziral vladni odnos do delavstva, je pet dni kasneje Brodar opozoril oblastnike na težek položaj kmetov v državi. Pri tem je poudaril, da se tudi srbski kmetje spopadajo z istimi težavami kot slovenski, zato naj bi med njimi vladala solidarnost. Sicer precej dolg govor je zaključil preprosto in učinkovito: »Čim več avtonomije boste dali

³⁷ SBUSKSHS, XIX. redni sešatek (20.4.1921), 18–26.

³⁸ SBUSKSHS, XXII. redni sešatek (22.4.1921), 11–12.

*Poslanec SLS Josip
Gostinčar (1860–1942)*

našim pokrajinam, tem iskreneje bomo peli pesem: 'Slovenec, Srb, Hrvat na uvijek brat i brat!'³⁹

Zadnji dan pred koncem načelne razprave je SLS poslala v ogenj še štajerskega prvaka Hohnjeca, ki se je za svoj govor odlično pripravil. S primerjavami razmer v drugih državah in z ustreznimi citati iz tuje literature je poslanec vladne večine dokazoval, da centralistična ureditev državi ne bo prinesla napredka. Vladne kroge je tudi obtožil, da vodijo proticerkveno politiko. Pri tem je izpostavil zloglasni »kancelparagraf«, ki se je znašel v predloženem ustavnem načrtu in s katerim so demokrati poskušali omejiti vpliv duhovščine na odločanje volivcev: »Nekateri gospodje smatrajo kancelparagraf za tako potreben kakor centralistično ureditev naše države in zato ga

³⁹ SBUSKSHS, XXV. redni sešatek (27.4.1921), 11–15.

hočejo spraviti v ustavo. Nobena kulturna država ne eksistira na svetu, ki bi imela kancelparagraf. Ti gospodje pa najbrž mislijo, da bodo s tako ustavno določbo se dvignili nad kulturni nivo ostale Evrope. Jaz svarim gospode pred takim korakom, ki je že sedaj v katoliških krogih drugih držav, zlasti Francije, vzbudil ostro obsodbo, in ki se bo še potencirala, ako bi se ta paragraf skušal izvajati. /.../ Gospodje, zagotoviti Vas moram, da naša cerkev nasilja nikdar ne bo priznala, da naša duhovščina ne bo klonila pred nasiljem. Zagotoviti Vas moram, da se bo katoliško ljudstvo dvignilo na obrambo cerkve, njene svobode in njenih pravic.« Po obsodbi »kancelparagrafa« je Hohnjec opisal, v kakšnem duhu je nastal vladni ustavni načrt: »Ta duh je absolutistični, policijski duh. Ta duh je nasproten modernemu pojmovanju o svobodi tiska, o osebni svobodi, o državljanski svobodi, o pravu združevanja in zborovanja. On nasprotuje pravemu modernemu socialnemu zmislu, on nasprotuje ideji pravega parlamentarizma, on nasprotuje tudi pravu parlamenta, ker odvzema parlamentu budgetno pravo, mu odvzema zakonodajno oblast, ki jo prenaša na vlado. Tako so sedaj odprta vrata režimu ukazov, naredb in obznan.« Hohnjec je vladajočo večino še zadnjič pozval, naj vendar odstopi od načrta in se odloči za politiko sporazuma: »Le tista ustava, ki bo donošena potom sporazuma, bo dobra ustava. Ta ustava bo potem zadovoljila vsa tri plemena našega jugoslovanskega naroda, okrepila in ojačila bo našo državo.«⁴⁰

Samozavestnega Pašića seveda Hohnjec ni mogel prepričati, naj prisluhne argumentom opozicije. Premier je v zaključnem govoru pred načelnim glasovanjem 12. maja povedal, da predložena ustava nudi vse potrebne garancije, ki so potrebni za demokratični razvoj. Poleg tega je nastala po vzoru na srbsko, ki naj bi jo Srbiji nekoč zavidali vsi demokratični narodi. Še zlasti naj bi si jo želeli »bratje« v Avstro-Ogrski, ki naj bi »ječali pod težkim avtorskim režimom in govorili, kdaj bomo doživeli, da bi tudi mi imeli iste svoboščine in iste pravice, ki

⁴⁰ SBUSKSHS, XXVIII. redni sestanek (11.5. in 12.5.1921), 11–14.

jih imajo Srbi v Srbiji«. No, sedaj naj bi se jim želja izpolnila. Na očitke o pretirani centralizaciji je Pašić odgovoril, da naj bi bila nujna zaradi zunanjepolitičnih razmer. Državo je potrebno okrepiti, to pa naj ne bi bilo mogoče s staroavstrijsko metodo, ki je »brate« razdvajala, namesto da bi jih združevala. Po Pašićevem mnenju naj bi bila za konsolidacijo države potrebna ena vlada in en parlament. Dejal je, da ne razume tistih, ki neprestano govorijo o enem troimenem narodu, po drugi strani pa se zavzemajo za avtonomne pokrajinske enote, kot jih je poznala stara Avstrija. Pašić je Slovencem in Hrvatom svečano zagotovil, naj ne skrbijo, da bi jim Srbi po vsem, kar so naredili »za svobodo in združitev svojih bratov«, storili kaj žalega.⁴¹

Opozicijske stranke so se bojevale proti Pašiću povsem nekoordinirano. Radić je s svojo petdeseterico poslancev sploh odklonil sodelovanje v konstituenti, ker ni hotel priseči zvestobe srbskemu kralju. Komuniste je vlada izločila iz igre z *Obznano*. Poslanci Narodnega kluba so sicer dolgo vztrajali in prepričevali vlado, naj hrvaško vprašanje rešuje sporazumno in ne z diktatom. Toda njihove zahteve je Pašić gladko prezrl. Tik pred načelnim glasovanjem 12. maja je Narodni klub protestno zapustil konstituento. Kot zadnji so iz skupščine odkorakali 14. junija poslanci Jugoslovanskega kluba. Ko se je tako Pašić znebil glavnine opozicije, je podkupil še zastopnike JMO in si dokončno zagotovil večino.⁴²

Ustava je bila sprejeta 28. junija 1921 – na Vidov dan. Ta srbski narodni praznik je bil torej za Slovence in Hrvate še enkrat usoden. Potem ko je bil na ta dan leta 1914 v srbski zaroti ubit prestolonaslednik Franc Ferdinand, katerega smrt je razblijala sanje slovenskih in hrvaških politikov o državnopravni reformi habsburške monarhije, je sedem let kasneje regent Aleksander razglasil državno ureditev, ki je Slovence in Hrvate podredila velikosrbski hegemoniji. Glasilo NRS *Samouprava* je ustavo

⁴¹ SBUSKSHS, XXIX. redni sestanek (12. 5. 1921), 11–13.

⁴² Gligoričević, *Parlament*, 106–107; Pirjevec, *Jugoslavija*, 24; Mikuž, *Oris*, 204–208.

označilo za srbsko nacionalno zmago: »Letošnji Vidov dan nam je vrnil carstvo!«⁴³ In ta srbska zmaga je bila dosežena tudi s pomočjo glasov slovenskih demokratov in SKS.⁴⁴

V očeh pristašev SLS je bila vidovdanska ustava »negacija naše narodne samobitnosti, zadala je smrtno rano geniju našega naroda«. Takrat naj bi se začel »boj zoper našo narodno eksistenco, ne sicer očiten, ampak skrbno prikrit, potuhnjen in zato tembolj nevaren«.⁴⁵ Poslanci Jugoslovanskega kluba so torej izgubili pomembno bitko v Ustavotvorni skupščini. Toda boj SLS za slovensko avtonomijo s tem še ni bil končan.

---

⁴³ Cit. Banac, *Nacionalno pitanje*, 376.

⁴⁴ Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, 391–392.

⁴⁵ Brejc, *Od prevrata do ustave*, 166.

*Boj za revizijo
vidovdanske ustave*

Poslanci NRS in DS, ki sta v prvi polovici dvajsetih let s kraljevim blagoslovom največkrat sestavljali vlado, so Jugoslovanskemu klubu v skupščini pogosto očitali, da z zagovarjanjem nacionalne avtonomije ruši enotnost države in celo ogroža njen obstoj. Zastopniki opozicijskih SLS in HPS so v skladu s svojim avtonomističnim konceptom v parlamentarnih polemikah vztrajno zavračali tovrstne očitke in trdili, da je tudi v njihovem interesu močna država. Do željene moči pa bi lahko država prišla samo s sporazumom med vsemi tremi narodi in zagotovitvijo njihovega avtonomnega razvoja, ne pa z nadvlado srbskega naroda nad drugima dvema. Ta ugotovitev je bila rdeča nit nastopov poslancev Jugoslovanskega kluba v njihovem boju za revizijo vidovdanske ustave.

Prvič je Jugoslovanski klub pokazal zobe Pašićevi vladi, ko je avgusta 1921 v Narodni skupščini Kraljevine SHS¹ glasoval proti sprejetju *Zakona o zaščiti javne varnosti in ureditve v državi*, ki je bil usmerjen proti jugoslovanskim komunistom.² Sušnik je v razlagi odločitve svojega kluba v skupščini poudaril, da njegovi poslanski kolegi sicer obsojajo terorizem posameznih anarhistov (mišljena sta bila junijski poskus umora regenta Aleksandra in julijski atentat na notranjega ministra Draškovića). Toda prav tako nasprotujejo »terorizmu od zgoraj«, ki ga je začela izvajati vlada preko režimskih glasil in s podpiranjem raznih

¹ S sprejemom vidovdanske ustave je prenehala delovna doba Ustavotvorne skupščine. S kraljevim ukazom je bila 2. julija 1921 sklicana Narodna skupščina Kraljevine SHS, ki je zasedala v isti sestavi kot konstituenta. Po naslednjih volitvah leta 1923 je skupščina štela 312 oz. 315 poslancev, pri čemer je imela Slovenija 26 mandatov. Prim. Bojan Balkovec, *Parlamentarne volitve v Jugoslaviji v letih 1920–1938, s posebnim poudarkom na Sloveniji* (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani 1997).

² Več o tem Čulinović, *Jugoslavija*, 361–368.

»narodnih gard«. Predloženi antikomunistični zakon naj bi bil po Sušnikovem mnenju »neprecizno stiliziran«, saj »dopušča razna tolmačenja in uporabo ne samo proti teroristični in anarhistični akciji, ampak tudi proti osebam, ki zastopajo idejo znanstvenega komunizma«. Še več, zakon naj bi imel celo »značaj strankarskega absolutizma, ki je bil že od nekdaj eden od najbolj pogubnih pojavov v parlamentarnih državah«, je opozorjal Sušnik.³

*Anton Sušnik (1880–1934),
poslanec SLS in podnačelnik
Jugoslovanskega kluba*

Toda vladna večina se ni ozirala na opozorila prvakov SLS. Za protikomunistični zakon je glasovalo 190 poslancev, 54 pa se jih je izreklo proti njemu. Poleg Jugoslovanskega kluba so proti zakonu glasovali tudi republikanci in socialdemokrati.⁴

Naslednja pomembnejša vladna predloga, ki sta naletela na odločen odpor Jugoslovanskega kluba, sta bila *Zakon o občni upravi* ter *Zakon o oblastni in sreski samoupravi*.⁵ Sprejetje zakonov bi pomenilo razdelitev države na upravne enote,

ki bi razkosale slovensko in hrvaško nacionalno ozemlje, zato ju je SLS s hrvaškimi zavezniki sprejela na nož. 15. januarja 1922 so se v Zagrebu sestali izvršilni odbori SLS, HPS in BŠS. Zborovalci so izglasovali podporo Jugoslovanskemu klubu in ga pooblastili, naj še naprej deluje za zagotovitev »popolne enakopravnosti Slovencev in Hrvatov«. Čez dva dni se je poslanec HPS Velimir Deželić ml. v skupščini v imenu Jugoslovanskega kluba zavzel za avtonomistično ureditev države.⁶

³ *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* [dalje: SBNSKSHS], izredni sklic 1921, IV. redni sestanek (1.8.1921), 12.

⁴ Isto, 15–18.

⁵ Prim. Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, 46–47.

⁶ Matijević, *Slom*, 173.

21. marca je imel na to temo obširen govor tudi Deželičev strankarski kolega dr. Dominik Mazzi, ko je razložil stališče Jugoslovanskega kluba do *Zakona o obči upravi*. Zakonski predlog je označil za »posledico principa centralistične ureditve naše države, ki ga je z vidovdansko ustavo proti večini Hrvatov in Slovencev sankcionirala vladna večina«. Zakon naj bi pomenil uničenje »idealov o svobodi, o katerih so skozi stoletja sanjali Hrvati in Slovenci in s katerimi so se tolažili v najtežjih dneh svoje zgodovine«. Tovrstni zakoni bodo »preprečili konsolidacijo države in spravili v nevarnost državno enotnost«, je poudaril Mazzi.⁷ Toda vladna večina ni upoštevala opozoril opozicije in *Zakon o obči upravi* je bil vendarle sprejet.⁸

V razpravi o poročilu parlamentarnega zakonodajnega odbora glede predloga *Zakona o oblastni in sreski samoupravi* je 27. marca kot glavni govornik Jugoslovanskega kluba nastopil Brodar. Med drugim je dejal: »Pomen skupščine je s temi nazadnjaškimi določbami doveden na najnižjo stopnjo, a parlamentarno delo je v najvažnejših stvareh postalo brezpomembno in smešno. Mi Hrvati in Slovenci z vso odločnostjo odklanjamo predloženi zakon, ki se je sklenil v konventu, nazvanem zakonodavni odbor, ne samo iz formalnih, nego tudi iz stvarnih razlogov. Zakon o samoupravi je postavljen na podlago usodopolne parcelacije naše slovenske in hrvatske zemlje, ki se ima izvršiti na osnovi enega principa, ki kaže vso umstveno veličino naših ustavodajalcev, da namreč nobena oblast ne sme presegati 800.000 prebivalcev. Te parcelacije sicer še niste izvršili, a ne, ker se v svoji državniški modrosti bojite razburiti čustva Hrvatov in Slovencev, da se tega ne bojite, pokazali ste s tem, da ste parcelacijo Hrvatske in Slovenije hladnokrvno in izzivalno izvršili, nego, ker ste v svoji strankarski strasti in sebičnosti še ne morete zediniti, kako bi razdelili Srbijo. /.../ Tudi slobodni razvoj in nemoteno delovanje oblastne samouprave bosta ovirana, ker si državna oblast po predloženem

⁷ SBNSKSHS, redni sklic 1921-1922, XLII. redni sestanek (21.3.1922), 46.

⁸ Zakon je podprlo 143 poslancev, proti pa jih je glasovalo 51. Isto, 46-49.

zakonu prisvaja preveč pravic umešavanja in ker se ne zasigura samoupravam nobenih določenih gmotnih sredstev. Vse to z malim obsegom oblasti oblasti vred obsoja samoupravo na sigurno smrt, a centralizem, ki se bode odlikoval po nesposobnosti, nedelavnosti in počasnosti, na bujno življenje. Mi Hrvatje in Slovenci bomo glasovali proti.«⁹

Pašićeva vlada je kljub odporu Jugoslovanskega kluba, ki mu je uspelo na svojo stran pridobiti tudi del JMO pod Spahovim vodstvom,¹⁰ konec aprila 1922 sprejela *Uredbo o razdelitvi države na oblasti*. Kraljevina SHS je bila s to uredbo razdeljena na 33 oblasti. Toda Koroščeva stranka ni bila pripravljena tako zlahka podpisati kapitulacije.

26. aprila je poslanec SLS Škoberne nastopil proti sprejetju proračunskih dvanajstin, ki jih je predložilo ministrstvo za finance. Njegov govor, ki so ga s svojimi medklci nenehno prekinjali zastopniki Pucljeve SKS, je bil poln ostrih obtožb na račun vladnega sistema. Škoberne je negativno ocenil zlasti vladno socialno in davčno politiko: »Današnji vladni sistem je zrevolucioniral vse stanove v naši državi. Nezadovoljni so trgovci, nezadovoljni so obrtniki, nezadovoljni so tudi javni nameščenci, posebno nezadovoljni so pa kmetje in delavci. Našo toliko zaželeno domovino, katero smo pričakovali s tako vročimi željami, ste izpremenili v hišo nezadovoljnosti, bede in splošnega propadanja. Vi niste uničili s svojim sistemom samo materialnih dobrin, ampak uničili ste tudi ljubezen do domovine. /.../ Nekam čudne očali je moral imeti finančni minister takrat, ko je skoznje videl rove globoko pod zemljo ter v njih raztrgane in izčrpane rudarje, in takrat, ko se je ozrl po tovarnah in industrijskih podjetjih in videl industrijske delavce vse mršave in iztrpinčene – pa je menda mislil, da so to veliki oderuhi, veliki verižniki in kapitalisti; kajti sicer bi se ne bil mogel usesti za mizo in jim naložiti tako visokih dohodninskih davkov. Vsakemu človeku se mora čudno zdeti, da se delavcem, tem revežem, ki zaslužijo

⁹ SBNSKSHS, redni sklic 1921–1922, XLVI. redni sestanek (27.3.1922), 90. Glej tudi Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, 46–47.

¹⁰ Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija*, 104.

komaj toliko, da živijo iz rok v usta, nalagajo tako ogromni davki, ne pa tudi kapitalistom.« Škoberne je opozoril tudi na ravnanje oficirjev s slovenskimi vojaki, ki naj bi bili izpostavljeni maltretiranju zaradi svojega verskega in političnega prepričanja. Te njegove besede so povzročile nemir v dvorani. Zastopnik SKS Ivan Urek je v zvezi s tem poslancem SLS izrekel naslednji očitek: »Vi ste krivi, da se vojaki streljajo, ker jih hujskate.« Iz vrst Jugoslovanskega kluba je dobil odgovor: »Kdo hujska? Mi jih branimo, vi jih pa izdajate!« Škoberne je nato nadaljeval z naštevanjem krivic, ki se dogajajo revnim slojem prebivalstva: »Nikoli še ni bilo tako velike razlike med onimi, ki kaj imajo, in onimi, ki nimajo ničesar. Proletariat se bori z vso silo za svoj obstanek. Čudno pri vsem tem je pa to, da se vlada ne postavi na stran slabih, ampak na stran močnejših, slabejše pa prepušča njihovi usodi.« Svoj nastop je zaključil s pozivom vladnim strankam: »Gospodje! Na volitve! Dajte nam volitve in umaknite se drugim, ker Vi nimate volje in ne kažete zmožnosti, da bi napravili red v tej državi!«¹¹

Tudi na naslednji seji skupščine je bila ena glavnih tem, ki so jo z interpelacijo načeli zastopniki Jugoslovanskega kluba, neprimerno ravnanje oficirjev s slovenskimi vojaki. Žebot je navedel nekaj značilnih primerov sadističnih izpadov v vojski. Pozornost poslušalstva je vzbudil zlasti nenavaden način kaznovanja, ki naj bi bil nekakšna novost na oficirskem repertoarju, ko so rekruti morali že za najmanjšo napako uro ali več lajati v luč ali peč, za njimi pa naj bi stali »batinaši s palicami«. Naštevaje takšnih in podobnih tortur je močno razburilo zastopnike vladne večine. Poslanec NRS Aleksa Žujović je Žebota spomnil, da morajo biti Slovenci za »osvoboditev« Srbom hvaležni: »Zar Vas je Austrija oslobodila? Zašto niste bili vojniki za vreme vrata? Ja želim da postanete vojniki kod nas te da ne pišete kroz listove, nego da kažete: Razumem!« Ves iz sebe je bil tudi demokratski poslanec dr. Vekoslav Kukovec, ki je Žebotu

¹¹ SBNSKSHS, redni sklic 1921–1922, LX. redni sestanek (26.4.1922), 265–266.

odrekel pravico, da hodi po vojašnicah in preverja tamkajšnje razmere: »Kaj imate Vi tam iskati, da greste v vojašnice. Jaz nikdar ne grem v vojašnico! /.../ Treba bi Vas bilo zapreti, če greste v vojašnico, ker nimate tam ničesar iskati!« V diskusijo se je vključil tudi Pucelj in sprožil vsesplošen prepir med poslanci Jugoslovanskega kluba ter njihovimi nasprotniki iz SKS in DS. Ko se je nemir nekoliko polegel, je Žebot svečano izjavil: »Naša sveta dolžnost in pravica je, da kot zastopniki ljudstva branimo naše sinove, da vam in vladi predočimo našo bol, našo zahtevo: naši fantje-vojaki niso nobeni sužnji, ne sme se jih pretepati ne sramotiti. Ne trpimo, da bi gladovali, da bi se zasramovali, če so Slovenci in katoličani.« Vojni minister Vasić je sicer odgovoril na interpelacijo Jugoslovanskega kluba, vendar je vse očitke gladko zavrnil. To je vzpodbudilo radikalskega disidenta dr. Momčila Ivanića, ki je spadal v krog Pašićevih oponentov, da je ministra opozoril, naj se neha obnašati, kot da je v vojašnici. Ponovno je prišlo do prepиров, v katere se je vključil tudi Žebot, nakar je predsedujoči moral sejo prekiniti.¹²

SLS se je očitno čutila že dovolj močno, da je v skupščini zaostрила svojo politiko do vlade in glasno zahtevala nove volitve. Računala je namreč, da bo popravila slab rezultat, ki ga je dosegla na volitvah v konstituantu. Toda Aleksander se je za razpis volitev odločil šele decembra 1922, ko je razpadla koalicija NRS in DS. Razlog za razpad vladne koalicije je bil razkol v vrstah DS. Davidovičeva skupina je namreč poskušala doseči sporazum s hrvaškimi strankami, Pribičević pa je politiko svoje frakcije povsem vezal na NRS.¹³

Predvolilni boj v Sloveniji je bil ponovno oster. Toda za razliko od zadnjih volitev, ko je časopisje SLS kritiziralo večinoma demokrate, so bili tokrat enake »pozornosti« deležni tudi Pašićevi radikalc. Glasilo SLS jim je drugim posvetilo tudi naslednje besede: »Uničenje slovenstva je za velesrbske radikale ravnotako bistvena točka njihovega programa, kakor

¹² SBNSKSHS, redni sklic 1921–1922, LXI. redni sešatek (27.4.1922), 271–274.

¹³ Gligorijević, *Parlament*, 127–128.

je poljskim reakcionarjem uničenje ukrajinstva, s to razliko, da srbski radikali to /.../ še skrivajo in licemerijo z 'bratstvom', 'edinstvom' in podobnimi rečmi, dokler nas ne pogoltnejo. /.../ V šolah je posrbljevanje mladine v polnem teku. /.../ Mladina ne zna slovensko, nemško celo ne, francosko jo nauče toliko, kolikor zna vsak pikolo, zna pa srbsko – oziroma še tega ne. /.../ Za orožniškega narednika ali pisarja v Macedoniji bo tak človek že dober, višja uradniška mesta bi pa zasedli pri nas itak Srbijanci. Vse kakor v Avstriji. /.../ Poglejmo v armado. Tam velja srbski službeni jezik, tako kakor je veljala nemščina v avstroogrski armadi. Zakaj? Ker Srbu in Hrvatu ne pade v glavo, da bi uvedel v šolah pouk v slovenščini, ko je to vendar jezik 'maloštevilnega in brezpomembnega gorskega kranjskega plemena'. Ko smo mi enkrat na to opozorili, se je radgonska *Samouprava* razkoračila, češ, ali ni to smešno, od Srba zahtevati, da se uči našega jezika! Seveda, saj smo Slovenci 'robije', zavojevalci, milostno osvobojeni, in se tudi sami, kolikor je le v naših močeh, ponižujemo. /.../ Ali pa naše vseučilišče. Ali je danes še slovensko? Učiteljski zbor se po raznih režimskih ovinkih vednobolj izpopolnjuje z neslovenskim elementom. Kar je na njem odločno slovenskega, se budgetnim potom izstraduje. V verskokulturnem pogledu se pravoslavje iz državnega proračuna bogato vzdržuje od patriarha do zadnjega ministranta, katoliške naprave se pa nalašč prezirajo, da bi propadle.«¹⁴

V takšnih razmerah so se torej politiki SLS podali v nov volilni boj. Na volitvah v skupščino 18. marca 1923 je SLS v Sloveniji pometla z vsemi svojimi tekmeci. Osvojila je 21 mandator, HRSS 2, DS 1, Nemci 1 in SKS 1.¹⁵ Z dobrih 80 % glasov se je SLS ponovno povzpela na predvojne višine. Na Kranjskem so bili poleg Korošca izvoljeni Sušnik, Kulovec, Stanovnik, Gostinčar, Brodar, Štrcin, Kremžar in Karel Škulj. Korošec je bil kot nosilec liste izvoljen tudi na Štajerskem in je ta mandat tudi obdržal, medtem ko je kranjskega prepustil Josipu Nema-

¹⁴ *Slovenec*, 27.1.1923.

¹⁵ Isto, 149.

niču. Poleg načelnika SLS so se na Štajerskem v skupščino prebili Žebot, Hohnjec, Kranjc, Pušenjak, Vesenjaj, Štefan Falež, Jakob Vrečko, Andrej Bedjanič in Jurij Kogovnik.¹⁶ V štajersko volilno okrožje je spadalo tudi Prekmurje, ki sta ga zastopala duhovnik Klekl¹⁷ in Geza Šiftar. Slednji je bil evangeličan, kar priča o veliki meri tolerance znotraj tedanje SLS, ki so jo nasprotniki označevali za »klerikalno«. Šiftar je imel mandat do volitev leta 1927, nato pa ga je nadomestil katoliški duhovnik Ivan Jerič.¹⁸

*Prekmurska poslanca
SLS Josip Klekl (1874–
1948) in Ivan Jerič
(1891–1975)*

¹⁶ *Slovenec*, 21.3. in 22.3.1923.

¹⁷ Prim. Stanislav Zver, *Jožef Klekl, prekmurski Čedermac* (Graditelji slovenskega doma 7, Koper 2001).

¹⁸ Ivan Jerič, *Moji spomini* (Murska Sobota 2000), 13 0. Zahvaljujem se kolegu Stanislavu Raščanu, ki me je opozoril na Jeričevo politično udejstvovanje v SLS.

SLS je ponovno ustanovila Jugoslovanski klub, ki so mu pristopili tudi 3 poslanci BŠS. 27. marca je SLS v Zagrebu sklenila načelni sporazum o skupnem političnem nastopanju še s HRSS in JMO.¹⁹ Novoustanovljeni Federalistični blok je Pašića prisilil k večji spravljivosti v odnosu do slovenske in hrvaške opozicije. V Zagreb je vrh NRS začel pošiljati signale, da je pripravljen na kompromis. Vodstvo Koroščeve stranke je sedaj začutilo priložnost, da se v navezi z Radićem končno sporazume z najmočnejšo srbsko stranko in doseže spremembo osvojenega centralističnega režima.

Na pogajanjih v Zagrebu 12. in 13. aprila so članice Federalističnega bloka s podpisom t. i. »Markovega protokola« obljubile Pašiću podporo pri formiranju homogene radikalne vlade. V zameno sta jim predsednik poslanskega kluba NRS dr. Marko Đuričić in strankin tajnik dr. Vojislav Janić zagotovila določene koncesije na ravni pokrajinskih uprav, prav tako pa sta obljubila, da se bo zaustavila začeta »parcelacija« Slovenije, Hrvaške ter Bosne in Hercegovine.²⁰ Toda kot že tolikokrat v preteklosti, se je zviti Pašić tudi tokrat izognil uresničitvi danih obljub, brž ko je dosegel tisto, kar je želel. Potem ko mu je spet uspelo dobiti mandat za sestavo vlade, se je 7. junija pred novoizvoljeno skupščino ponovno zavzel za ohranitev centralističnega sistema, avtonomistične težnje pa označil za »ostanek avstrijske sužnosti«.²¹

Stari Pašić je torej politike SLS še enkrat prelisicil. *Slovenec* je besnel in voditelju NRS očital »prusko mentaliteto«, ker »skuša Slovence in Hrvate ukloniti pod nadvlado belgrajske orientalske čaršije, odrekajoč njihovi kulturi vsako samobitno vrednost in slovanski značaj, česar niso delali niti avstrijski državniki«. Glasilo SLS je bilo ogorčeno, ker je Pašić Slovincem očital, da naj bi bili zaradi svojega zavzemanja za avtonomijo še vedno ujetniki avstrijske miselnosti: »Njemu je katoliška vera, slovenski jezik in kultura 'avstrijska', centralistične nasilne

¹⁹ *Slovenec*, 28.3.1923.

²⁰ Kremžarjev rokopis, AMK.

²¹ Mikuž, *Oris*, 254–257.

metode velesrbstva pa 'slovanske'. /.../ Pašić bo torej z nami zadovoljen šele, ko se odrečemo slovenstva, katolištva in sploh vse svoje kulture. Kaj nam on nuja v zameno? Svojo 'slovansko' mentaliteto seveda. V čem pa ta obstoji? V tem, pravi gospod Pašić, da bomo postali deležni dobrot občinske, okrožne in oblastne samouprave, kakršno uživajo bratje Srbi oziroma kakršno sta po starem srbijanskem vzorcu uzakonila Pašić in Pribičević v svojem proslulem zakonu o 'upravi i podjeli zemlje'. Hvala lepa, gospod Pašić, ta orientalska samouprava se ne sklada čisto nič z našo mentaliteto, ki je preveč slovanska in napredna, da bi se dala komandirati od kakšnega pandurja, ki bi bil goli izvršilni organ gospoda policajministra v Belgradu.«²²

V imenu Jugoslovanskega kluba je Pašiću 8. junija v parlamentu odgovoril Kulovec. Med drugim je dejal: »Mar ruši torej državnopravni program Slovenske ljudske stranke državno edinstvo, če zahtevamo to, da imamo eno državo, v kateri je pa več zakonodajnih teles. To ne ruši edinstva države, pač pa ga ruši centralizem, katerega ste nam vsilili z Vidovdansko ustavo. /.../ Toda gospod ministrski predsednik je govoril v zmislu gospodov z one strani, ki govorijo o narodnem edinstvu, a tega izraza ne marajo precizirati, ker imajo pri tem svoje politične namene. Narodno edinstvo je njim to, da smo Slovenci, Hrvati in Srbi eden in isti narod, z enim in istim jezikom, z eno kulturo in eno individualnostjo. Če to še nismo, bomo pa morali postati v doglednem času, če ne mirnim potom, pa z državno silo. To je vaše pojmovanje. Ali je to resnično? Najznačilnejši znak naroda je njegov jezik. Prosim Vas, ali je isti jezik, ki ga govorimo mi, ali ki ga govorite Vi. Sigurno je, da imamo Slovenci svoj jezik, svojo kulturo, svojo narodno individualnost. /.../ Slovenski jezik se je razvijal od Trubarja, preko Prešerna, Cankarja, Župančiča in se je razvil tako, da prekaša v svoji čistosti celo hrvatski in srbski jezik. Gospodje, imamo tri naroda – Srbe, Hrvate in Slovence. Da, tri narode, Srbe, Hrvate in Slovence. Kdor kaj drugega trdi, ima samo postranski namen, da hoče z

---

²² *Slovenec*, 9.6.1923.

državno silo stvoriti samo en narod in druge raznoroditi. /.../ Edinstvo naroda v Vašem zmislu se bo sprejelo takrat, kadar bo Šumadinac molil očenaš v istem jeziku kakor kmet ob Bohinjskem jezeru.« Kulovec je zavrnil tudi Pašičeve trditve, da SLS izhaja iz tradicij, ki naj bi jih Slovencem vsilila tuja duhovščina: »Mi nimamo tuje cerkve, nego cerkev, ki jo imamo, je v pravem zmislu naša cerkev. Ta cerkev nam je dala moralno moč, da se je naš narod skozi stoletja kljub vsemu preganjanju s strani velenemštva mogel ohraniti. Ona je po mojem mišljenju v največji meri pripomogla, da se je slovenski narod povzdignil do te višine, na kateri sedaj stoji. In duhovništvo! Vsi naši duhovniki so sinovi našega kmeta, oni so ustvarili našo kulturo in naše združništvo, oni so najboljši prijatelji našega ljudstva.« Kulovec je svoj govor zaključil s pozivom srbskim voditeljem, naj se zgledujejo po politiki Angležev, ne pa Prusov: »Kamorkoli Anglija pride, ne zatira tradicij, ampak jih ohranja. In pogledjte, kako je danes v Angliji? Ona ima svetovni imperij, a vendar veliko zadovoljstvo v svoji državi. Zdi se, da hoče naša vlada posnemati Nemce, ki so povsod postavili Pickelhaube, katerim so se morali vsi klanjati. /.../ Gospodje, mi hočemo jasnosti: Ali ste za sporazum ali ste proti sporazumu. To je vprašanje. V imenu svoje skupine zahtevam, da vlada na to vprašanje odgovori.«²³

Prerekanja med poslanci SLS in NRS so se nadaljevala tudi, ko je prišel na dnevni red skupščinskega zasedanja zakonski predlog o izrednih kreditih. 20. junija je več zastopnikov NRS med Kremžarjevim govorom celo zapustilo dvorano.²⁴ Za vnovičen prepir je že naslednji dan poskrbel Brodar, ko je govoril o težkem položaju slovenskih nabornikov, ki služijo vojaški rok v krajih, »kjer je klima nezdrava, kjer razsaja malarija, na kateri umirajo naši vojaki dan za dnem«. Brodar je spet opozoril tudi na nepravilen odnos oficirjev do Slovencev: »Če se naši vojaki pritožujejo svojim predpostavljenim radi slabega ravnanja, jih

²³ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, VII. redni sestanek (8.6.1923), 427–429.

²⁴ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, XVI. redni sestanek (20.6.1923), 686.

ti surovo zavračajo, kar je gospodu vojnemu ministru gotovo znano, ker sem baš zadnje dni stavil nanj upit v zadevi več fantov, ki so se pritožili svojemu predpostavljenemu, a jih je ta zavrnil s temi besedami: 'Imaš u srpskoj vojsci da crkneš, pa posle da se žališ kod svog katoličkog Boga.' » Brodar je zahteval, naj slovenski fantje služijo vojaški rok v Sloveniji. Temu je ugovarjal poslanec NRS Toma Popović: »Naša zemlja je svugde! E, to vam ne valja! /.../ Vaši Slovenci treba da idu u Južnu Srbiju i Šumadiju, kao što i naši treba da idu kod vas!« Ko je Brodar ponovil, da ni niti v interesu naroda niti v interesu armade, da Slovenci služijo v Južni Srbiji, mu je Popović ponovno vskočil v besedo: »E, da se bolje upoznamo!« Ta cinična pripomba je spet sprožila prerekanje med poslanci Jugoslovanskega kluba in njihovimi nasprotniki iz NRS, tako da jih je predsedujoči komaj pomiril. Brodar je svoj govor zaključil s pozivom, naj se vojaški rok skrajša in uvede »narodna milica«, sicer pa je izjavil, da bo njegov klub glasoval proti izrednemu kreditu za potrebe vojnega ministrstva.²⁵ Prerekanja poslancev SLS s srbskimi radikali v skupščini je *Slovenec* pospremil z naslednjo ugotovitvijo: »Belgrajski režim ni evropski režim in belgrajska skupščina ni evropska skupščina.«²⁶

8. julija se je v Celju sestalo vodstvo SLS, da bi opredelilo smernice nadaljnjega parlamentarnega delovanja Jugoslovanskega kluba. Korošec je v obširnem poročilu razložil, da naj bi bile v NRS tri struje. Najmanjša naj bi zagovarjala sodelovanje s Pribičevićevo stranko in naj bi bila nasprotnica sporazuma s slovensko ter hrvaško opozicijo. Najmočnejša naj bi bila Pašićeva skupina, ki se zavzema za sporazum samo na deklarativni ravni, v praksi pa si želi ohranitev starega stanja. Obstajala pa naj bi tudi tretja struja, ki ima močno zaslombo v dvoru. Slednji naj bi po Koroščevih besedah tudi sprožil preobrat v NRS v smeri iskanja kompromisa s slovensko in hrvaško

²⁵ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, XVII. redni sestanek (21.6.1923), 706–708.

²⁶ *Slovenec*, 3.7.1923.

opozicijo. Za neuspeh pogajanj s Federalističnim blokom naj bi bila torej odgovorna izključno večina v NRS: »Krivdo, da ni sporazuma, nosijo predvsem radikali, ki niso hoteli o pred-sporazumu v zagrebškem protokolu nič več slišati. V protokolu je samo to, da se mora vladati čisto objektivno in pravično. In tega nočejo javno priznati! Krivi so, ker zastrupljajo ljudstvo in njegovo dobro voljo za sporazum s tem, da nas gospodarsko zapostavljajo, izrabljajo, z davčnim izsesavanjem ubijajo vsako voljo med ljudstvom za sporazum /.../ postopanje radikalov proti Radiću in preganjanje muslimanov kaže, da radikali nimajo prave volje za sporazum.« Vodstvo SLS je v celoti odobrilo ravnanje Jugoslovanskega kluba v skupščini.²⁷ Tudi zbor zaupnikov SLS v Ljubljani 5. novembra je sprejel resolucijo, s katero je potrdil zahtevo po »najširši zakonodajni avtonomiji cele nedeljene Slovenije«.²⁸

Kremžar je imel 15. decembra v skupščini obširen govor, ki je bil poln ostrih kritik na račun centralistične usmeritve Pašičeve vlade. Med drugim je dejal: »Takoj spočetka moram izjaviti v imenu slovenskega ljudstva, ki nas je poslalo sem, da mi tej vladi ne moremo izreči zaupanje, ker je vse njeno delo usmerjeno proti eksistenčnim interesom slovenskega naroda, ker njeno gospodarsko delo pomenja izkoriščanje slovenskega naroda, ker je njeno delo v nasprotju z našimi kulturnimi in socialnimi načeli, ker njeno delo gazi načela svobodne demokracije, ker ne pozna dovoljno naših državnih interesov ter isto tako ne uvideva prave orientacije, kakoršno zahtevajo sedanji veliki momenti v zunanji politiki.« Kremžar je poudaril, da vlade ne obtožuje samo s slovenskega stališča, ampak da »srbski meščanski kapitalistični razred« izkorišča tudi srbskega kmeta in delavca. Opozoril je, da vlada uporablja dvojna merila pri obdavčevanju državljanov: »Gospodje, mi prečanski državljani, posebno pa mi Slovenci se pritožujemo z vso upravičenostjo, da nam ta ustava omogoča neko prioriteto,

---

²⁷ *Slovenec*, 10.7.1923.

²⁸ *Slovenec*, 7.11.1923.

prioriteto v plačevanju dvojnih davkov. To je resnica, kajti dokazano je, da imamo po letošnjem proračunu samo Slovenci plačati poldrugo milijardo davkov, to je ena sedmina vseh državnih prispevkov. /.../ Ampak, kar naš narod boli, je to, da vlada glede davkov dvojna mera in da plačujemo za druge.« Ob Kremžarjevi opazki, da način obdavčevanja v jugoslovanski državi spominja na fevdalne razmere, je prišlo do prerekanja med poslanci SLS in NRS. Kremžar je finančnega ministra dr. Milana Stojadinovića obtožil cinizma, ker je menda na prošnje zastopnikov SLS odgovoril s smehom na licu: »Gospodo, kuluk ostaje.« Kremžar je dejal, da bi »v kateri koli svobodoljubni državi Evrope minister, ki bi izdal take protisvobodoljubne naredbe, niti en trenutek ne /.../ mogel ostati več na svojem

*France Kremžar
(1883–1954),
časnikar in poslanec
SLS*

mestu«. To je ponovno izzvalo »burne ugovore« poslancev NRS, ki so se začeli prepirati z nasprotniki iz SLS.²⁹

Toda Kremžar še ni nameraval odnehati. Vladnim krogom je očital tudi korupcijo: »Bojim se pa, ko pride do praktičnega boja proti korupciji, da bodo tedaj gospodje bojevniki povabili svoje nekrvave meče, odložili svoje bojne čelade in kapitulirali pred korupcijo, kajti bojim se, da ima korupcija mogočne zaščitnike. /.../ Kajti, gospodje, naš narod in srbski narod kakor tudi hrvaški narod prav dobro ve, da so na solunski fronti srbski junaki doprinašali nečloveške žrtve in prelivali svojo kri, da so na Dobrudži jugoslovanski dobrovoljci prelivali svojo kri, da so se širom hrvatske in slovenske domovine zbirali kmetje in delavci pod zastavo jugoslovanske države in da so v tistih resnih časih velekapitalisti s svojimi privrženci in slugami že delali načrte, kako bi to veliko svobodno državo, to svobodno ljudstvo zaslužili kot državo zlatega teleta. Med tem, ko so srbski ljudje prelivali svojo kri na Solunski fronti, ko so jugoslovanski dobrovoljci na Dobrudži prelivali svojo kri, se je v Nici in Parizu prelivala tinta, s katero so se popisovali načrti za usužnjenje naroda, se je prelival šampanjec za zmago kapitalističnih idej.« Eden od zastopnikov NRS je ob tem vprašal Kremžarja, če ni morda socialist. Odgovor se je glasil: »Da, sem, ampak krščanski.« Srbski poslanec je vzkliknil: »Klerikalizem!« Kremžar se je odzval z besedami: »Kaj vi veste, kaj je klerikalizem.« Pucelj je kot znan antiklerikalni bojevnik pristavil: »Razložite mu to.« V nadaljevanju je Kremžar opozoril, da nekateri vidijo izhod iz jugoslovanske krize v uvedbi diktature po zgledu Italije in Španije. Takšno možnost pa je odločno zavrnil: »Gospodje, s tem ne bomo ozdravili bolezni, ki so v tej državi, ampak bomo tej državi dodali še eno novo bolezen in pomagali, da jo bomo bolj hitro ugonobili. Mi moramo bolezen ozdraviti pri jedru, odpraviti korupcijo in državo urediti na temelju sporazuma. Ta sporazum, ki je za nas bistveno važen, je zakonodajna avtonomija posameznih, historično, gospodarsko

²⁹ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XII. redni sestanek (15.12.1923), 223–224.

in etnografsko skupaj spadajočih delov te države. /.../ Če pa nam daste to, kar hočemo, potem bo naša država odnosno vsakokratna vlada uživala zaupanje Srbov, Hrvatov in Slovencev in obenem tudi zaupanje zunanjega sveta.«³⁰

Opozorila Kremžarja in drugih poslancev Jugoslovanskega kluba, da je notranjepolitični sporazum predpogoj za uspešno zunanjo politiko, Pašićevega režima niso prisilila k popuščanju. Toda razvoj dogodkov je potrdil napovedi SLS, da bo jugoslovanska diplomacija zaradi nerešenega nacionalnega vprašanja zelo ranljiva. To se je pokazalo že kmalu, ko se je zapletla v mreže italijanske imperialistične politike fašističnega diktatorja Benita Mussolinija.

---

³⁰ Isto, 225–228.

*Stališče poslancev SLS
do zunanje politike Kraljevine SHS*

Pred predstavitvijo stališča poslan-
cev SLS do jugoslovansko-italijanskih odnosov, ki so bili v očeh njegovih članov zaradi slovenske manjšine na drugi strani rapalske meje nedvomno najpomembnejši, je potrebno v glavnih potezih predstaviti njihove ocene zunanjepolitične dejavnosti Kraljevine SHS. Znano je, da je bila v jugoslovanski monarhiji zunanja politika v domeni srbskih političnih veljakov in dinastije Karadjordjevičev. Podobno kot poveljevanje armadi je bil tudi diplomatski aparat v srbskih rokah. Vpliv slovenskih in hrvaških politikov na zunanjo politiko je bil majhen, še zlasti ob dejstvu, da so bili zdaj eni, zdaj drugi tudi po več let v opoziciji. Zato je razumljivo, da so zastopniki Jugoslovanskega kluba dodobra izkoriščali možnost, da v skupščini povedo svoje mnenje o zunanji politiki države.

Kraljevina SHS je bila preko male antante, katere članici sta bili tudi Češkoslovaška in Romunija, sestavni del zavezniškega sistema, ki ga je po prvi svetovni vojni v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi vzpostavila zmagovita Francija. Poleg tega je imela jugoslovanska država zgledne odnose tudi s tradicionalno britansko zaveznico Grčijo. Odnosi z drugimi sosedami, ki so zagovarjale revizijo versajskega sistema, z Italijo, Madžarsko in Bolgarijo so bili vsaj hladni, če že ne konfliktni. Kraljevina SHS je odklanjala navezavo diplomatskih stikov s komunistično vlado v Rusiji, ponašala pa se je s statusom zaveznika Velike Britanije in Francije.¹ Poslanci Jugoslovanskega kluba so načeloma soglašali s takšno usmeritvijo jugoslovanske diplomacije, vendar so pri določenih problemih predlagali tudi drugačne rešitve.

---

¹ Podrobno o jugoslovanski zunanji politiki Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941* (Zagreb 1975).

Odstopanje poslancev SLS od prevladujoče zunanjepolitične strategije dvora in srbskega političnega vrha se je kazalo npr. pri vprašanju sodelovanja s komunistično Rusijo. V skupščini so pogosto izražali obžalovanje zaradi izpada Rusije iz koncerta velesil. »Ako bi Rusija vršila svojo misijo protektorata nad slovanskimi državami in njih pravicami,« je 7. junija 1923 izjavil Hohnjec, »bi marsikaj bilo bolje in slovansko pravo bi bilo bolje zaščiteno.«² Podobnega mnenja je bil v svoji kritiki jugoslovanske diplomacije 7. februarja 1924 tudi Kulovec, ko je med drugim dejal: »Rusija obstoja, če je tudi naše zunanje ministrstvo noče poznati. Njena politična moč v mednarodnem življenju raste in dobiva vedno večji vpliv. Gospodje, mi smo britko občutili, da takrat, ko so svet delili in sklepali temeljne ugovore, /.../ Rusija ni položila svoje važne slovanske besede na tehtnico. /.../ Če se bomo tudi še nadalje tako bojažljivo in strahopetno izogibali stikov z Rusijo, se moramo pač opravičeno bati, da bomo ostali nekoč ob cesti in da se Rusija, prenovljena in močnejša, tudi ne bo zavzemala za nas. Menim, da bi morala naša država, ki je vendar slovanska, računati s tem, da ta slovanska država obstoja, da je sicer sedaj nesrečna, pa vendar v razvoju, in da se trudi, da pride iz krvavega meteža, v katerega jo je vrgla revolucija, prenovljena, gospodarsko in politično krepkejša zopet na dan. Na razvalinah revolucionarne Rusije bo vzkliklo novo življenje, razmahnile se bodo in zavladale nove ideje, ki bodo vplivale na socialno življenje celega sveta, kakor so se ideje francoske revolucije v bolj ali manj čisti obliki uveljavile na celem svetu.« S takšnim stališčem se je strinjal tudi Korošec, ki je med Kulovčevem govorom izrekel več ciničnih pripomb v stilu: »Ona [Rusija] je proletarska, mi pa smo visoki gospodje.« Kulovčevo opozorilo, da je Velika Britanija, sicer znana po svoji odlični diplomaciji, Rusijo že priznala, je Korošec pospremil z ironično pripombo, ki je izzvala smeh med poslanci: »Pri nas imamo boljšo diplomacijo. G. Spalajkovića.«³

² SBNSKSHS, izreden sklic 1923, VI. redni sestanek (7.6.1923), 392.

³ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXV. redni sestanek (7.2.1924), 558–559.

Zastopniki SLS so v Rusiji še vedno videli velesilo, ki naj bi pripomogla k otoplitvi odnosov med jugoslovansko državo in Bolgarijo. »Ta Rusija je edina zmožna,« je 15. decembra 1923 v skupščini poudaril Kremžar, »da na Balkanu ustvari tisto možnost življenja, kakor ga Balkan zasluži in da se da le z njeno pomočjo ustvariti velika federacija slovanskih narodov na Balkanu.«⁴

Nastopi poslancev Jugoslovanskega kluba v skupščini pričajo, da se je v vrstah SLS precejšnja naklonjenost do bolgarskega naroda ohranila kljub bolgarsko-srbskim bojem v drugi balkanski vojni in prvi svetovni vojni. Prvaki SLS so namreč zagovarjali tudi vključitev Bolgarov v skupno jugoslovansko državo. V zvezi s tem je imel 18. junija 1923 obširen govor Sušnik, ki je med drugim poudaril: »Mi želimo, da bi skoro zmagala velika ideja slovanske vzajemnosti, da bi se skoro ustvarila močna federativna jugoslovanska država, ki bi segala od Drave pa doli do Črnega morja. Šele ko se to zgodi, bo zasijalo na Balkanu pravo solnce svobode, ki bo omogočilo gospodarski in kulturni razvoj in napredek vseh balkanskih držav.«⁵

Za izboljšanje odnosov med Bolgarijo in Kraljevino SHS si je Korošec precej prizadeval. Tako je npr. junija 1927 obiskal Sofijo. Načelnik SLS naj bi sicer po lastnih besedah takrat tja pripotoval kot zasebnik, njegov namen pa naj bi bil zgolj študij bolgarskih razmer. Toda seznam bolgarskih sogovornikov, s katerimi se je sestal, kaže, da je bilo v igri precej več. Srečal se je namreč z voditelji vseh pomembnejših bolgarskih strank, njegova avdienca pri carju Borisu pa je trajala kar dve uri.⁶ Koroščeva misija je vzbudila dosti pozornosti tudi v tujem tisku. Italijansko časopisje je v načelniku SLS videlo celo tvorca »maksimalnega programa Jugoslavije«, katerega cilj naj bi bila jugoslovanska država »od Črnega do Jadranskega morja in od Donave do Egejskega morja«. Kot je slikovito opisal neki

⁴ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XII. redni sestanek (15.12.1923), 228.

⁵ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, XIV. redni sestanek (18.6.1923), 625.

⁶ *Slovenec*, 18.6., 19.6. in 23.6.1927.

bolonjski časopis, naj bi se tovrstni načrti kovali v Ljubljani in sicer »v skitem kotu kavarne Emona, kjer se tu pa tam pojavi avtoritativna in strah vzbujajoča prikazen, bivši rmeno-črni voditelj slovenskih klerikalcev dr. Korošec«. Slednji naj bi skupaj s svojimi pristaši »v tistem zakajenem kotičku, pri gosti črni kavi 'Mokka' in svetlim pivom, med c. kr. domotožjem in kr. sanjami« do potankosti izdelal načrt »za polastitev dežel, ki bi dopolnile bodočo zvezno kraljevino Slovenijo».⁷

Pozitiven odnos prvakov SLS do bolgarskih teženj se je kazal tudi v zavzemanju poslancev Jugoslovanskega kluba, da je treba Bolgariji, ki ji je bilo kot vojni poraženki v skladu z »neuillyjsko pogodbo« iz leta 1919 odvzeto trakijsko obalno področje, vendarle zagotoviti prost dostop do morja. V zvezi s tem je Hohnjec 7. junija 1923 v skupščini dejal: »Dobro bi tudi bilo, da bi nam naša vlada povedala, ali in kaj je ukrenila, da dobi Bolgarija svoboden izhod na morje. Ako bi ta izhod šel preko tujega, osobito grškega ozemlja, se ne more misliti, da bi bile bolgarske težnje zadovoljene. Da naša diplomacija po svojih močeh podpira vse težnje Grške, je po spričevanju zgodovine zadnje dobe postalo že nekako potrebno zlo. Vendar pa smatramo, da bi bilo treba primernejše in pravičnejše kvitirati velike napore Bolgarije in njene sedanje vlade, da pride do korektnega in celo prijateljskega razmerja z našo državo.«⁸

Poslanci SLS so izkazovali precejšnje simpatije do agrarnega gibanja bolgarskega ministrskega predsednika Aleksandra Stamboliskega, ki je prav tako zagovarjal koncept velike jugoslovanske federativne države. Ko so slednjega junija 1923 umorili, je Sušnik v imenu Jugoslovanskega kluba v skupščini obtožil Pašićevo vlado, da »ni brez krivde, da je Stambolijski tako žalostno končal«. Sušnik je ob tem ugotovil, »da je bila vlada popolnoma neobveščena in da je izvestiteljska služba popolnoma odpovedala«. Obregnil se je ob jugoslovanskega veleposlanika v Sofiji, češ da »je ali popolnoma nesposoben ali je pa cele mesece prespal, tako da niti od daleč ni slutil, kaj se pri-

⁷ *Slovenec*, 19.10.1927.

⁸ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, VI. redni sestanek (7.6.1923), 393.

pravlja na Bolgarskem«. Sušnik je poudaril, da naj bi Stamboliski »nudil našim državnikom večkrat roko, toda ni našel razumevanja«. Tudi zato, ker naj bi Kraljevina SHS predolgo odlašala s sporazumom s Stamboliskim, naj bi prišlo do »meščanske vojaške revolucije«, ki je »poklicala v življenje zopet nekdanjo Bolgarijo, ki je gojila vse prej nego simpatije za bivšo kraljevino Srbijo«.⁹

Ravno ob prevratu v Bolgariji je prišel do izraza tudi kritičen odnos prvakov SLS do nekaterih potez romunske diplomacije v okviru male antante. Po atentatu na Stamboliskega je Kraljevina SHS želela v imenu male antante napraviti v Sofiji demaršo, vendar ji ni uspelo zagotoviti podpore Romunije. Še več, romunsko časopisje je prevrat celo pozdravilo. Takšno ravnanje romunske zaveznice je Sušnik v že omenjenem nastopu v skupščini ostro obsodil: »Bodisi da so to bili po sredi dinastični oziri ali pa je to storila iz veselja, ker je minula nevarnost, da bi se pod vplivom Stambolijskovega režima tudi v Rumuniji dvignil kmetijski pokret proti reakcionarnim bojarom. Mi moramo poudariti samo eno, da ne moremo razumeti ravnanja s strani rumunske vlade, posebno ne, ker je Rumunija naš zaveznik, s katerim imamo gotove konvencije radi Bolgarije. Ako je vse to res, potem moramo stari latinski pregovor: *punica fides nulla fides* spremeniti v: *romana fides nulla fides*. Ali ako hočete, da Vam to povem po srbski: 'Ni u tikvi suda, ni u Vlahu druga.'«¹⁰

Poslanci SLS so se zavzemali za ustanovitev velike balkanske zveze, ki bi morala nujno vključevati tudi Bolgarijo. Kulovec je 7. februarja 1924 v skupščini zagovarjal balkansko zvezo z argumentom, da bi se Kraljevina SHS in druge države na Balkanu na ta način lahko učinkovito ubranile pred imperialističnimi težnjami velesil: »Vedno pozabljamo, da bi bilo potrebno za nas tudi s slovansko Bolgarijo živeti v prijateljstvu. Cilj naše politike bi moral biti ta, da nastane na Balkanu balkanska zveza. Balkanska zveza bi pomenila za nas veliko

⁹ SBNSKSHS, izredni sklic 1923, XIV. redni sestanek (18.6.1923), 623-624.

¹⁰ Isto, 625.

silo, silo, ki bi imela glas in besedo v mednarodnem političnem življenju. Sedaj je pa vsaka država na Balkanu le igrača v rokah svetovnih sil, en del teh držav se priključuje eni velesili, drugi pa zopet drugi velesili, vse skupaj so pa samo orodje v rokah imperialistične politike velesil. Če bi pa nastala balkanska zveza, bi obstajala na Balkanu velesila. /.../ Po Balkanu se širi polagoma in bo popolnoma zavladal italijanski vpliv. Italijani bodo gospodarili na Balkanu, mi pa bomo samo orodje v rokah Anglije in Francije.«¹¹

Kritike zunanje politike, ki so prihajale iz vrst poslancev Jugoslovanskega kluba, so pri srbskih političnih veljakih praviloma naletale na gluha ušesa. Kakšen je bil vpliv slovenskih in hrvaških poslancev na ravnanje jugoslovanske diplomacije, nazorno kaže parlamentarna epizoda 26. januarja 1924, ko je prišlo v skupščini do besednega dvoboja med Hohnjecem in ministrom za trgovino Dragutinom Kojićem. Hohnjec je namreč Kojića pozval, da bi moral k pogajanjem o trgovinskem sporazumu z Avstrijo pritegniti tudi slovenske in hrvaške zastopnike. Minister za trgovino mu je odgovoril, da naj bi dosedanje izkušnje »pokazale, da je zelo neprimerno za pogajanja z bivšimi neprijateljskimi državami delegirati njihove nekdanje državljane«, saj slednji domnevno »nimajo one avtoritete, kakor jo zahteva značaj tega posla«. Hohnjec je Kojićev odgovor komentiral z naslednjimi besedami: »Razlog, ki ga je gospod minister poudaril v tem odgovoru, ne drži, ker naša država za pogajanja z bivšimi neprijateljskimi državami njihovih nekdanjih državljanov sploh nikdar ni delegirala. To velja zlasti o Slovencih in Hrvatih.« Na medklic iz poslanskih klopi, da je leta 1920 rapalsko pogodbo z Italijo kot zunanji minister podpisal Hrvat Ante Trumbić, je Hohnjec odgovoril, da sta bila »glavna pogajalca, ki sta bila za Rapallo odgovorna«, Srba Milenko Vesnić in Kosta Stojanović. Nato je Hohnjec nadaljeval z odgovorom Kojiću: »Še manj pa drži razlog, ki ga ministrov odgovor navaja, da nimajo slovenski in hrvatski delegati tiste avtoritete, kakor

¹¹ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXV. redni sestanek (7.2.1924), 558.

jo značaj tega posla zahteva. Ta razlog bazira na logiki, ki zasluži mednarodni patent. /.../ Po tej logiki ne bi smel niti dr. Masaryk, niti dr. Beneš, niti noben drug čehoslovaški državnik skleniti pogodbe s sedanjo republiko Avstrijo, ker dr. Masaryk in dr. Beneš sta bila državljana nekdanje avstrijske monarhije. Ti gospodje bi morali vselej, kadar bi bilo treba skleniti kako pogodbo s sedanjo Avstrijo, poklicati beograjske eksperte, ki v tem oziru edini razpolagajo s potrebno sposobnostjo in avtoriteto. Kaka pa je ta sposobnost in avtoriteta v realnosti, smo videli ob priliki ratifikacije pogodbe med našo državo in Avstrijo, ki je nedavno bila potrjena v tem parlamentu in ki med drugim vsebuje določilo, da naši državljani dobivajo od avstrijske republike za 100 predvojnih kron 8 dinarjev. To je velika spretnost in avtoritativnost!«¹²

*Poslanec SLS dr. Josip
Hohnjec (1873–1964)*

¹² SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XVI. redni sestanek (26.1.1924), 315.

Poslanci Jugoslovanskega kluba so se hočeš nočeš morali sprijazniti s tem, da zunanjo politiko Kraljevine SHS pač krijijo dvor in srbski ministri. Kadar je bila SLS v vladi, so tudi ostre kritike njenih zastopnikov v skupščini na račun jugoslovanske zunanje politike prenehale. Vendar pa so prvaki SLS vseskozi ohranili odločno držo pri zagovarjanju pravic slovenske in hrvaške manjšine v fašistični Italiji.

Jeseni 1923 se je ponovno zaostriło reško vprašanje. Musolinijeva Italija je namreč hotela anektirati tudi to pomembno jadransko пристanišče, ki je bilo sicer v skladu z novembra 1920 podpisano rapalsko pogodbo sestavni del t. i. »Reške države«. Ambicije italijanske diplomacije so sovpadle s prizadevanjem kralja Aleksandra in zunanjega ministra Momčila Ninčiča, ki sta želela skleniti z Italijo sporazum, da bi dobila proste roke glede svojih zunanjepolitičnih načrtov na Balkanu.¹³ Poslanci Jugoslovanskega kluba, ki so nenehno opozarjali na težek položaj 700.000 Slovencev in Hrvatov na drugi strani rapalske meje, so seveda odločno nasprotovali sporazumevanju na račun slovenskih in hrvaških nacionalnih interesov, kot sta si ga zamislila Aleksander in Ninčič.

Medtem ko so se italijanski in srbski diplomati pogajali o usodi Reke, je Hohnjec 27. oktobra 1923 v skupščini naslovil na zunanjega ministra opozorilo, da Italija krši določila rapalske pogodbe in da ne nudi potrebne zaščite svojim manjšinam. Poudaril je, da je »italijanski nacionalizem pod vodstvom objetne fašistične razbojniške organizacije obsodil naše brate na smrt«. Izpostavil je zlasti zloglasno Gentilejevo šolsko reformo, ki je odpravila vse slovenske in hrvaške šole. Takšen odnos italijanske vlade do manjšin je označil za »barbarstvo« in »nekulturno postopanje«, ki »ga dosedaj še ni zabeležila zgodovina evropske civilizacije«. Svoj govor je Hohnjec zaključil s pozivom, da je potrebno vprašanje manjšinske zaščite za

¹³ Podrobno o tem Lavo Čermelj, *Kako je prišlo do prijateljskega pakta med Italijo in Kraljevino SHS l. 1924*, v: *Zgodovinski časopis* 9 (1955), 192–196; Krizman, *Vanjska politika*, 38–43.

italijanske Slovence in Hrvate internacionalizirati ter obvestiti o tem ženevsko Društvo narodov.¹⁴

Točno tri mesece po omenjenem Hohnječevem govoru je prišlo do podpisa »rimskih sporazumov« med Italijo in Kraljevino SHS, ki so dodelili Reko Italiji. Sestavni del sporazumov je bil tudi t. i. »pakt o prijateljstvu«. Vendar pa poslancev Jugoslovanskega kluba tovrstne lepozveneče izjave niso prepričale, da ne bi še naprej dvomili v iskrenost italijanskih obljub. »Kako moremo verjeti Italiji,« se je 28. januarja 1924 v skupščini vprašal Sušnik, »ker nam zgodovina toliko priča o italijanski verolomnosti?« Njegov govor je bil poln kritik na račun Pašičevih in Ninčičevih diplomatskih sposobnosti: »V istem času, ko je Mussolini prijateljsko stiskal roko gospodu Pašiču kot predstavniku države Srbov, Hrvatov in Slovencev, je italijanska vlada vrgla slovenski in hrvaški jezik iz občin, sodišč in šol. V istem času je izgnala vso našo in požrtvovalno duhovščino ter učiteljstvo. In ko sta se objemala Mussolini in Pašić, je izšla naredba prosvetnega ministra Gentileja, s katero je zaprl vse slovenske srednje in ljudske šole. V istem času, ko smo mi podpisali pogodbo v Rimu, so Italijani zaprli naša prosvetna društva in razpustili slovenske in hrvaške prosvetne organizacije. Vprašam Vas, gospodje, ali je to prijateljstvo, ali je to prijateljski sporazum? /.../ Vprašam Vas, ali je to kulturno in kavalirsko? Kdo je tisti, ki postopa barbarsko, kdo je barbar, ali Balkanec ali Italijan? /.../ Mussolini je zmagal nad Pašićem in Italija je premagala Jugoslavijo. Včeraj, ko se je v Belgradu praznoval veliki narodni praznik, god sv. Save, srbskega narodnega heroja, je v Rimu v zmagoslavni palači Chigi, medtem ko je tisočglava množica po italijanskih ulicah kričala: Eviva Italija, gospod Pašić podpisal pogodbo in s tem svoj in naš sramotni poraz.« Sušnik je obtožil vladne pogajalce, da so povsem zanemarili vprašanje zaščite slovenske in hrvaške manjšine. Ob pritrdjevanju in ploskanju klubskih kolegov je izjavil, da Slovenci in Hrvati nikoli ne bodo priznali podpisanega sporazuma z Italijo: »Kar

¹⁴ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, III. redni sestanek (27. 10. 1923), 16.

se tiče posebno slovenskega naroda, naglašam, da Slovenci ne bomo nikdar pozabili, da prebiva na oni strani cvet našega naroda. To je narod, ki je poln življenjske sile, narod globoko veren, kulturno in gospodarsko visoko razvit. Ta narod je priden in marljiv kot mravlja, trden kot skala, značajan kot jeklo, pa tudi zaveden in ponosen kot orel. Naj ve Mussolini in cela Italija, da se tak narod ne more nikdar zatrti. Italijani ga morejo trpinčiti in preganjati, uničiti ga pa ne bodo mogli nikdar. Slovenci in Hrvatje ne bomo nikdar mogli priznati tega sporazuma in bomo zastavili vse, kar je v naših močeh in bomo zastavili vse sile, da se ta sporazum razveljavi in nadomesti s sporazumom, ki bo pravičen in trajen.«¹⁵

Dvomi poslancev Jugoslovanskega kluba, da Mussolini kljub podpisu prijateljskega sporazuma ne misli zaustaviti italijanizacije Slovencev in Hrvatov, so se izkazali za upravičene. Kljub temu se je kralju in Ninčiču silno mudilo pripeljati rimske sporazume skozi parlamentarno proceduro. Zastopniki SLS pa seveda niso imeli nobenega vzroka, da bi podprli nujnost hitre ratifikacije sporazumov. Hohnjec je v zvezi s tem 6. februarja izjavil: »Zadeva je nujna samo za Mussolinija!« Sušnik pa je zahteval, naj se o tem vprašanju izjasni Društvo narodov. Po njegovem mnenju naj bi Slovenci s to pogodbo »izgubili vse«, medtem ko naj bi jugoslovanska vlada s tem zgolj »pomagala utrditi Italijo v gospodarskem oziru in dvigniti prestiž Italije in njenega diktatorja Mussolinija«. Sušnikov govor so spremljali cinični medklici poslancev SLS, namenjeni tvorcem rimskih sporazumov: »Vsaj sta Pašić in Ninčić dobila fašistovske ordene.« Ali pa: »Prodali ste Reko za ordene.« Za svoj poziv poslancem, naj glasujejo proti nujnosti ratifikacije, si je Sušnik prislužil burno pritrjevanje in ploskanje. Zraven pa so njegovi poslanski kolegi hudomušno vzdikali: »Eviva Pašić, Eviva Ninčić!« Kljub temu je vladna večina izglasovala nujnost ratifikacije, nakar je Žebot zavpil: »Skandal, sramota! Prodavati Rijeku!«

¹⁵ SBNSKSHS, redni sklic 1923-1924, XVII. redni sešatek (28.1.1924), 336-337.

Poslanec NRS Toma Popović pa je nato še prilil olja na ogenj z izjavo: »Slovenci su dali Koruško Austriji«. Predsedujoči je poslance komaj pomiril.¹⁶

Že naslednji dan je Jugoslovanski klub v proračunski razpravi ponovno sprožil vprašanje sporazuma z Italijo. Tokrat je na to temo spregovoril Kulovec, ki je tako Mussoliniju kot tudi Pašiću oporekal pravico, da se pogajata v škodo slovenskih in hrvaških interesov: »Če ta dva gospoda, ki sta to pogodbo sklenila, izjavljata, da sta jo sklenila v imenu dveh narodov, potem bi pač moral temu pritrditi v toliko, da sta jo sklenila v imenu italijanskega naroda in morda tudi v imenu srbskega naroda. Slovesno se pa moram zavarovati proti temu, da bi bili pri sklepanju te pogodbe udeleženi kakorkoli tudi Slovenci in Hrvati, to se pravi, udeleženi so pač, ampak žalibog na ta način, da so plačali kupno ceno te pogodbe.« Po Kulovčevem mnenju naj bi rimski sporazumi pomenili »uresničenje supernacionalističnih idej laškega fašizma«, ki bo tako lahko še naprej »samozavestno in brezobzirno« nadaljeval svoj prodor v Podonavje in na Balkan. Na vsak način pa bi se vlada pred podpisom tako pomembne pogodbe morala nujno posvetovati s slovenskimi in hrvaškimi zastopniki: »Če se že gospod Pašić postavlja na stališče, da je samo radi težkega zunanjepolitičnega položaja bil primoran skleniti to pogodbo, da je samo radi tega moral žrtvovati Reko in da je bil prisiljen sprejeti vse, kar mu je predložil gospod Mussolini v podpis, potem sem mnenja, da bi bilo bolj potrebno in na mestu, da bi bil najpoprej sklenil sporazum z Ljubljano, Zagrebom in Sarajevom, in šele potem začel pogajanja za sporazum z Italijo. Če bi bil to storil, smo prepričani, da bi ne bil doživel takega poniževalnega poraza, kakor je zanj ta pogodba.« Poslanci SLS so za te odločne besede tajnika svoje stranke nagradili z viharim pritrdjevanjem in ploskanjem.¹⁷

V razpravi o ratifikaciji rimskih sporazumov se je 18. februar-

¹⁶ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXIV. redni sestanek (6.2.1924), 547–548.

¹⁷ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXV. redni sestanek (7.2.1924), 556–557.

ja priglasil k besedi tudi Hohnjec. Slikovito je opisal, kako je potekala italijanska priključitev velikega dela slovenskega in hrvaškega ozemlja: »Italijan je vzel, do česar nima prava: vzel je slovensko-hrvatsko zemljo in z njo slovenske hrvatske ljudi. Po kateri pravici? Po pravu zmagovalca? Italijan ni zmagal v nobeni večji bitki, marveč je bil v številnih bitkah totalno poražen. Njegov bojni klic: Avanti Savoya, se je realno končal z doslednim umikom nazaj od kraja do kraja. Šele ob koncu vojne, ko so protivni vojaki izpraznili bojišče, so prišli italijanski vojaki z muziko ter tako vojaško zaposedli slovensko in hrvatsko Primorje. To je jugoslovanska zemlja, posvečena z znojem in krvjo slovenskega in hrvatskega ljudstva. Italijan do nje nima ne historičnega, ne narodnega prava.« Toma Popović se tudi ob tem govoru zastopnika SLS ni mogel izogniti provokacijam v stilu: »A Koruška?« Žebot mu ni hotel ostati dolžan: »Da smo izgubili Koroško, je kriva vaša uprava. To ste vi zakrivili.« Hohnjec je nato nadaljeval z naštevanjem uspehov italijanske diplomacije: »Mussolini je Reko stavil na svoj menu in Pašić in Ninčić sta mu jo poslušno servirala.« Žebot je dodal: »In dobila ordne.« Ta očitek je povzročil prepir med poslanci NRS in Jugoslovanskega kluba. Hohnjec je v nadaljevanju poudaril, da je vlada pogajanja o paktu prijateljstva z Italijo vodila, ne da bi se posvetovala s slovenskimi in hrvaškimi politikami: »Pogajanja so se vršila brez predhodne konsultacije naroda in njegovih zastopnikov po predvojnih metodah tajne diplomacije. Vse se je vršilo za zastorom. In ko se je zastor dvignil, smo 27. januarja videli v zmagoslavni dvorani rimske palače Chiggi 3 podpisnike italijansko-jugoslovanske pogodbe. Gospoda Mussolinija v pozi starih rimskih imperatorskih triumfatorjev z zmagoslavnim vzklikom: Io triumphe, in kot kapitulanta zastopnika naše države, ministra predsednika gospoda Pašića in ministra zunanjih zadev gospoda Ninčića.« Hohnjeca so strankarski kolegi nagradili z viharim pritrjevanjem in ploskanjem. Potem ko je naštel nekaj najbolj očitnih primerov italijanskega nasilja nad Slovenci in Hrvati, je naslovil na Mussolinija poziv v Ciceronovem stilu: »Poitalijančevanje slovanske dece se vrši

naprej. Spričo tega smemo z varijacijo vprašanja slavnega rimskega retorja vzklikniti: 'Quousque tandem abutere, Mussolini, amicitia nostra!' – Kako dolgo še boš, Mussolini, zlorabljal naše prijateljstvo?¹⁸

Toda Pašičeva vlada se ni ozirala na opozorila poslancev Jugoslovanskega kluba. 19. februarja je skupščina naposled ratificirala rimske sporazume.¹⁹ Ob dejstvu, da matična država ni bila sposobna v pogajanjih zagotoviti ustrezne zaščite slovenske manjšine v Italiji, so slovenski politiki začeli pospešeno iskati pomoč v okviru različnih nevladnih mednarodnih forumov.

Eden od takšnih je bila Panevropska unija, gibanje za Združeno Evropo, ki ga je leta 1922 ustanovil Richard Nikolaus grof Coudenhove-Kalergi.²⁰ Prvega kongresa Panevropske unije od 3. do 6. oktobra 1926 na Dunaju, na katerem se je zbralo 2000 delegatov, predstavnikov 24 narodov, se je udeležila tudi močna slovenska delegacija. Vodil jo je Korošec, ki je v intervjuju za časnik *Slovenec* med drugim takole ocenil pomen panevropskega gibanja: »Zato je treba panevropsko gibanje ne le pozorno zasledovati, ampak se ga tudi udeleževati. Najmanjša korist, ki jo nam lahko prinese, je ena možnost več za prijateljsko zbliževanje narodov, in to nam je posebno potrebno, na političnem kakor na kulturnem polju, da bi – kot narod in država – lažje branili svoj status quo in pomagali rojakom izven današnjih meja, pa tudi na gospodarskem polju, da bi brže premagali izvestne šikane, ki nikomur ne koristijo in nam zagrenjujejo obstanek.« Korošec je sicer dobil vtis, da naj bi dunajski kongres »ideji več škodoval, kot koristil«, saj naj bi Coudenhove-Kalergi »marsikaj pokvaril z malenkostnimi neokusnostmi, ki se na tako vidnem forumu kaj rade maščujejo«. Vendar je načelnik SLS

¹⁸ SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXXIII. redni sestanek (18. 2. 1924), 719–724.

¹⁹ Pri načelnem glasovanju je za ratifikacijo glasovalo 123 poslancev, 24 pa jih je bilo proti. Pri končnem glasovanju je bil rezultat podoben: 123 za, 21 proti. SBNSKSHS, redni sklic 1923–1924, XXXIV. redni sestanek (19. 2. 1924), 765–767.

²⁰ Prim. Andrej Rahten, *Zgodovina panevropskega gibanja v Sloveniji*, v: *Desetletje Slovenskega panevropskega gibanja* (Celje 2001), 21–32.

kljub temu optimistično ocenil, »da je panevropski pokret danes prešel mejo, ki loči utopije od resnega načrta«. ²¹

Jugoslovanski odsek Panevropske unije je bil ustanovljen leta 1930. Poleg srbskih so bili v vodstvenih organih tudi hrvaški in slovenski zastopniki. Ljubljanski organizaciji je več let predsedoval poslanec SLS Gosar, v njenem vodstvu pa sta bila tudi liberalca dr. Ferdinand Majaron in dr. Vladimir Ravnihar. ²² Nadstrankarski značaj je imel tudi leta 1927 ustanovljeni ljubljanski odbor Društva za pospeševanje ciljev Lige narodov. Vodila sta ga nekdanja predsednika slovenske deželne vlade Pitamic in Brejc.

Odbor Društva za pospeševanje ciljev Lige narodov v Ljubljani

Politiki SLS so bili torej aktivni tudi v različnih mednarodnih organizacijah, s čimer so na neki način kompenzirali odrinjenost od diplomatskih iger srbske elite. Korošec je v začetku leta 1926 v beograjski skupščini ogorčen ugotovil, da je »diplomacija v ogromni večini srbska«. ²³ Slovenskim politikom tako ni preostalo drugega, kot da so zaupali veččinam srbskih diplomatov.

²¹ *Slovenec*, 21.10.1926.

²² Prim. Ravnihar, *Mojega življenja pot*, 263–264.

²³ *Slovenec*, 9.2.1926.

*Vzpon in padec
Opozicijskega bloka*

Vodstvo SLS je na
seji 3. marca 1924

sprejelo resolucijo, v kateri je ugotovilo, »da iz tega nevdržnega in nevrednega kaosa vodi samo fundamentalna reorganizacija države na avtonomistični bazi«. Jugoslovanski klub je pozvalo, »da započeto, nam proti naši volji vsiljeno borbo brezobzirno in energično nadaljuje, dokler svojega cilja ne doseže in da se pri tem poslužuje vseh možnih in dovoljenih sredstev«.¹

Še isti mesec je SLS skupaj s HRSS, JMO in Davidovićevo DS ustanovila Opozicijski blok, ki je Pašiča postavil v izredno težek položaj. Slednjemu je na pomoč priskočil Pribičević, potem ko je skupaj z disidenti iz DS (med katerimi so bili tudi slovenski liberalci) ustanovil Samostojno demokratsko stranko (SDS). Prvaka NRS in SDS sta sestavila vladno koalicijo, ki pa se je kmalu po svojem nastanku znašla v velikih težavah, saj je Radićeva stranka prenehala z bojkotom parlamenta.²

10. aprila se je na konferenci v Beogradu zbralo 180 poslancev opozicije, ki so zahtevali spremembo na vladnem krmilu. Glavni govornik iz vrst Jugoslovanskega kluba je bil Sušnik, ki je ob burnem odobravanju in ploskanju poudaril, da je država pod Pašičevo vlado zelo oddaljena od jugoslovanskega ideala, ki ga je propagiral od vseh spoštovani pokojni »prvoboritelj Jugoslavije« Krek: »Ko bi danes dr. Krek mogel videti vse strahote Pašičevega režima, bi moral s pesnikom vzklikniti: 'Bože mili, kud sam zašo!?' Kajti zaman bi on iskal duha demokracije, zaman bi iskal duha enakopravnosti in duha svobode v tem režimu. Namesto demokratizma vlada danes Pašičev absolutizem, namesto enakopravnosti vlada danes korupcija, mesto svobode imamo danes nasilje /.../«³

---

¹ *Slovenec*, 4.3.1924.

² Gligoričević, *Parlament*, 160–165.

³ *Slovenec*, 11.4.1924.

Tudi kralj Aleksander, ki je sicer favoriziral navezo Pašića in Pribićevića, je bil naposled prisiljen sestaviti novo vladno koalicijo. Mandat je konec julija ponudil Davidoviću, ki je sestavil vlado iz DS, JMO in SLS. Slednja je dobila 3 ministrska mesta. Časopisje SLS je vzneseno pozdravljalo »vlado zakona, reda in pravice« ter slavilo »zmago dr. Korošca v dvoboju s Pašićem«. ⁴ Toda veselje pristašev SLS je trajalo le nekaj mesecev. Aleksander je namreč nasprotoval vstopu Radićeve stranke v vlado, za kar si je močno prizadeval Davidović. Slednji je moral kmalu popustiti zaradi pritiskov z dvora in je 15. oktobra 1924 odstopil. Kralj je razpustil skupščino in ponovno razpisal volitve. ⁵

V predvolilnem boju so ponovno prišla na površje stara nasprotja med Koroščevo in Radićevo stranko. Hrvaški tribun je namreč kljub načelnemu zavezništvu s SLS vztrajno agitiral tudi po Prekmurju. Korošec je na shodu zaupnikov v Ljubljani 23. novembra obtožil Radića, da naj bi si želel prigrabiti Prekmurje in »ga uvesti v hrvatski narodni in kulturni krog«, nato pa še »vpreči Slovence v svoj hrvatski voz«. Načelnik SLS ni skrival ogorčenja nad Radićevimi potezami, ki jih je označil za »grd imperializem«. Hrvaškemu tribunu je dal jasno vedeti, čigavo je Prekmurje: »Prekmurje se je zavedalo slovensko, se danes zaveda slovensko in ne bo zapustilo nikdar slovenske zajednice. In vsi Slovenci bomo budno stali na straži, da nam našega lepega Prekmurja nihče ne otme.« ⁶

Na volitvah 8. februarja 1925 je SLS osvojila 20 mandatov. Radiću je v Sloveniji vendarle uspelo osvojiti 3 poslanske sedeže. Toda to ni moglo okrniti volilnega slavlja privržencev SLS, še zlasti, ker je Korošču poleg standardnega štajerskega mandata uspelo osvojiti tradicionalno nepremagljivo trdnjavo liberalcev – Ljubljano. Ljubljanskega mandata Korošec ni obdržal, ampak ga je prepustil Kremžarju. V ljubljansko-novomeškem volilnem okrožju so bili izvoljeni še naslednji poslanci SLS: Smodej, Brodar, Dušan Sernec, Štrcin, Sušnik, Kulovec in Karel Škulj.

⁴ *Slovenec*, 29.7.1924.

⁵ Gligorijević, *Parlament*, 171–177.

⁶ *Slovenec*, 25.11.1924.

V mariborsko-celjskem volivnem okrožju pa so se v parlament prebili Žebot, Josip Škoberne, Klekl, Šiftar, Hohnjec, dr. Ja-

Kandidat
Dr. Ant. Korošec

Namesnik
Franc Terseglav

V Ljubljani

4

skrinjica četrta četrti skrinjica
Slovenske ljudske stranke

Agencija za tiskovino

Na volilne vzemite s seboj kako listino, da ne
legitimirate (krsini, domovinski, poročni, polni,
orožni list ali delovna knjižica itd.)

Slovenska ljudska stranka v Ljubljani Vas vabimo
obvešča, da ste vpisani za volitve v Narodno skupščino v volivnem
linenitu za mesto Ljubljana, volilni št. 24.
Volite na volišču
XX. Osvobodilna fronta
Čas volitve je v nedeljo 8. februarja 1925 od 7 zjutraj do 6 zvečer.
Vabimo Vas, da se volitve udeležite in oddate svojo kruglico v
četrti (4.) skrinjico.
Za vse poštene in zavedne Slovence je to dolžnost!

Volivni odbor
Slovenske ljudske stranke
za Ljubljano.

TISKOVINA

Gospodu *Ant. Korošec*
Ant. Korošec
Ljubljana
cesta št. 9
ofica

Letak SLS za volitve v beograjsko skupščino leta 1925

kob Hodžar, Pušenjak, Vesenjaki, dr. Andrej Gosar in Štefan Falež.⁷

Jugoslovanski klub je skupaj s klubom DS, Hrvaškim kmečkim klubom (HRSS) in Jugoslovanskim muslimanskim klubom v skupščini deloval v okviru Bloka narodnega sporazuma in kmečke demokracije.⁸ Na drugi strani parlamentarne fronte pa je stal Nacionalni blok NRS in SDS, ki je ponovno sestavljal vlado.

Marčni nastopi poslancev SLS v razpravi o proračunskih dvanajstinih so izzveneli v ostri kritiki vladne finančne in davčne politike. Za največje razburjenje pri zastopnikih vladne večine je 22. marca poskrbel Hohnjec, ki je Pašiću in Pribičeviću med drugim namenil naslednje obtožujoče besede: »PP klika se je proglasila za državo in zato hoče, da cela država pleše po volji in taktu. Takt za to daje žandarsko puškino kopito. /.../ Koalicija PP strank si je podelila državni teritorij in politično eksploatacijo. Hrvatsko in Slovenijo je kot nagrado za zvezo z radikali prejela samostalno demokratska stranka. Hrvatska je postala Pribičevićev pašaluk, Slovenija pa satrapija Žerjavove klike. Ta družba zločinskih političnih špekulantov hoče Slovenijo in slovensko ljudstvo spraviti popolnoma pod svoje noge. Ti ljudje nesramno gazijo to, kar je našemu ljudstvu najbolj sveto, njegove verske in narodne svetinje. Ti ljudje teptajo v blato dostojanstvo in svobodo slovenskega človeka. Kdor ne trobi v njihov rog, postane brezpraven helot.« Poslanci vladnih strank so Hohnjeca med govorom žalili s klici »Pop!«, kar je izzvalo prerekanje med poslanci SLS in NRS. Hohnjec je svoj govor zaključil s pozivom, da morajo Srbi, Hrvati in Slovenci nujno skleniti trden sporazum: »Živela ideja sporazuma, doli s tistimi, ki jo gazijo, ki vršijo nasilje, ki rušijo zakone ter tako rušijo državo!« Hohnječev fulminantni govor so poslanci opozicije pospremili z dolgotrajnim burnim odobravanjem in ploskanjem.⁹

⁷ *Slovenec*, 11.2.1925.

⁸ Prim. Čulinović, *Jugoslavija*, 459–460; Gligorijević, *Demokratska stranka*, 454–457.

⁹ SBNSKSHS, izredni sklic 1925, III. predhodni sestanek (22.3.1925), 104–107.

Hohnjecu je odgovoril liberalec dr. Ljudevit Pivko, eden najbolj znanih avstro-ogrskih dezertterjev med prvo svetovno vojno. Lotil se je slovenske duhovščine, ki jo je obtožil vmešavanja v predvolilni boj. Ob tem ga je Žebot zbodel s vprašanjem, če misli, da je v italijanskem taborišču. Pivko pa se ni dal zmeti in je nadaljeval z ugotovitvijo, da avtonomistični program SLS »ni program našega naroda«. Nato je še enkrat ponovil, da se mora SLS za volilni uspeh in sploh za svoj obstoj zahvaliti duhovnikom: »Vsa zgodovina slovenske ljudske stranke dokazuje, da je edino duhovščina srce in hrbtenica te stranke.« Sušnik ga je zavrnil: »Ne duhovščina, ampak naš narod.« Žebot je Pivku celo očital, da naj bi jedel »kruh našega duhovnika«, da pa »nima poguma, da bi to priznal«. Predsedujoči je poslance SLS komaj pomiril.¹⁰

31. marca je imel v proračunski razpravi zelo obsežen govor tudi Gosar. Zagovarjal je stališče, da sicer Slovenci skupaj s Hrvati in Srbi tvorijo en politični narod, vendar pa so spričo lastnega jezika, kulture in nacionalne zavesti »etnično /.../ Slovenci narod zase«. Ta razlaga je izzvala negotovanje pri poslancih DS in NRS. V nadaljevanju je Gosar opozoril na neenakomerno porazdelitev davkov v državi. Navedel je podatek, da je leta 1924 Slovenija od skupaj 789 milijonov neposrednih davkov plačala 101 milijon. Se pravi, da so morali Slovenci, ki so predstavljali komaj dvanajstino državnega prebivalstva, plačevati kar osmino neposrednih davkov. Še bolj neuravnoteženo je bilo pobiranje davka na poslovni promet, ki ga je Slovenija plačevala celo četrtno. Potem ko je opozoril na nepravilnosti pri izterjavi davkov, se je Gosar pomudil pri očitkih političnih nasprotnikov, da naj bi bila SLS nazadnjaška in klerikalna stranka. Socialni program svoje stranke je opisal z naslednjimi besedami: »Naglasiti moram samo osnovno njegovo idejo. To je solidarnost vseh korisnih stanov, s pristavkom, da mora stranka posvečati posebno pažnjo onim stanovom, ki ne posedujejo ničesar in živijo izključno od dela svojih rok.

---

¹⁰ Isto, 107.

Gospodje, v tem delu programa SLS nimate sledu klerikalizma, ampak je to izrazito krščansko-socialen program, mogel bi reči krščansko-socialističen program.« Po opisu programskih ciljev svoje stranke je Gosar izrazil bojazen, da bo Pašičeva vlada nadaljevala z »ekonomskim uničevanjem« slovenskega naroda. Poslanec NRS Stijepo Kobasica, ki je govorniku neprestano segal v besedo, se s takšnim očitkom ni strinjal: »Oprosti mu Bože kad ne zna što radi! O kakvom uništavanju vi govorite kad vam nikada nije išlo bolje nego sada! Miliardu vina ste popili u Sloveniji!« Namesto Gosarja je Kobasici odgovoril Žebot, ki je tudi veljal za mojstra medklicev: »A koliko ste vi popili rakije, gospodo?«¹¹

Gosarjeva trditev, da imajo Slovenci posebno narodno

*Dr. Andrej Gosar
(1887-1970),
krščanskosocialni
ideolog in poslanec SLS*

¹¹ SBNSKSHS, izredni sklic 1925, III. redni sestanek (31.3.1925), 309-313.

individualnost, je izzvala repliko prosvetnega ministra Pribičevića. Poudaril je, da mora šola po ustavi negovati zavest o narodni enotnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov. Narodni poslanec Gosar in SLS lahko sicer menita drugače, ne sme pa to biti stališče učiteljev »v slovenskem delu našega naroda«. Poslanci SLS so temu ugovarjali in prišlo je do prepira. Pribičević je na koncu celo zagrozil, da bo »odstranil iz šole vsakega učitelja, ki bi učil naše otroke, da mi nismo en narod«. ¹² Kljub pripombam poslancev opozicije je do glasovanja o proračunskih dvanajstinah prišlo še isti dan. Zastopnik SLS Pušenjak je pred glasovanjem podal izjavo, da blok opozicijskih strank ne more sprejeti odgovornosti za uničujočo finančno politiko vlade. Nato so poslanci opozicije zapustili skupščinsko dvorano. ¹³

O ostrini takratnega parlamentarnega boja med opozicijo in vlado priča tudi naslednja epizoda, ki se je zgodila v začetku maja 1925. Glavni akterji zgodbe so bili podpredsednik skupščine dr. Ivan Paleček, poslanec NRS Kosta Majkić ter Korošec in Sušnik. Do zapleta je prišlo, ko je Paleček ukazal, naj se z vrat na vходу v Jugoslovanski klub odstrani stari napis *Jugoslovanski klub*, ki je bil izpisan v latinici. Na njegovo mesto sta bila nato postavljena napisa v latinici in cirilici, vendar z majhno napako – nista bila v slovenskem jeziku, ampak v srbskem. Ko je Korošec na vratih svojega kluba zagledal napis *Jugoslovanski klub* v cirilici, ga je to očitno tako ujezilo, da je cirilični napis snel in raztrgal. Majkić, ki je v tem videl napad na »sveto« pisavo Slovanov, je 2. maja naslovil na predsednika skupščine poslansko vprašanje, če misli tolerirati »to divjaško ravnanje nekega klerikalnega fanatika«. Paleček je poklical na razgovor Sušnika, vendar je slednji dejal, da napis slovnično pač ne ustreza prave-mu nazivu kluba, zato so ga odstranili. Skupščinski podpredsednik je nato zahteval ponovno vzpostavo prejšnjega stanja, vendar Sušnik ni pristal na to, da bi bil na prvem mestu napis v cirilici. Paleček je še naprej vztrajal pri svojem, nakar je Sušnik

¹² Isto, 323.

¹³ Rezultat glasovanja je bil 160 proti 1. Isto, 345–348.

pribil: »E, onda neće biti nikakva natpisa.« Paleček je potem na svojo roko dal ponovno pritrditi cirilični napis, pred vrata pa je postavil žandarja.¹⁴ A zgodbe s tem še ni bilo konec.

4. maja je Žebot vrnil udarec in Palečku postavil poslansko vprašanje, zakaj ima klub poslancev NRS napis samo v cirilici. Skupščina je to vprašanje obravnavala 12. maja. Žebot je v govoru zavrnil vse očitke o domnevni slovenski averziji do cirilice, vendar je hkrati zahteval enakopravnost obeh pisav. Ob vihar-nem pritrdjevanju in ploskanju svojih kolegov je vzkliknil, da si SLS ne pusti dekretirati, kakšen napis naj ima njen klub. Žebotov nastop pa je bil samo uvod v vesplošen dolgotrajen prepir, ki se je razvnel med razpravo o skupščinskem poslovniku. Opozicija je namreč uprizorila bučno obstrukcijo. Njeni zastopniki so tolkli po klopih in vpili drug prek drugega. Med tistimi, ki so se najbolj odlikovali pri razgrajanju, je bil tudi Smodej, ki si je prislužil izključitev. Razjarjeni Majkić je

*Poslanec SLS Franjo
Žebot (1891–1945)*

¹⁴ SBNSKSHS, izredni sklic 1925, VI. redni sestanek (4.5.1925), 60–62.

zahteval, naj se opozicijske poslance zapre v bihaško trdnjavo, radičevcu Milovanu Žaniću pa je osebno zagotovil, da ga bo »zadavil kot mačko«. ¹⁵

Pritisek beograjskega režima na Radića se je stopnjeval. Kralj ni nameraval popustiti in voditelj HRSS je bil, potem ko ga je vlada strpala v ječo, naposled prisiljen, da se odpove republikan-skemu programu. Iz imena svoje stranke je izbrisal »R« (sedaj *Hrvatska seljačka stranka* – HSS) ter se začel približevati Paši-ću. ¹⁶ Korošec je preko svojega časopisja spremembo politike HSS označil za »sramotno kapitulacijo«. ¹⁷ Nad ravnanjem hrva-škega tribuna že v preteklosti ni bil ravno navdušen, čeprav sta bila skupaj v opoziciji. Še toliko bolj pa ga je razjezila Radićeva ambicija, da bi sestavil vlado skupaj s Pašićem – in brez SLS.

18. julija 1925 je Pašić sestavil novo vlado, v katero so vstopili tudi ministri HSS. Blok narodnega sporazuma in kmečke demokracije je s tem praktično razpadel, ¹⁸ čeprav je vodilno glasilo Koroščeve stranke trdilo, da naj bi se z odhodom radi-čevcev zgolj »iznebil balasta in je postal s tem notranje še trd-nejši in čisto svoboden«. ¹⁹ Vendar je bila realnost drugačna. Ni bil razbiti blok opozicijskih strank tisti, ki bi postal »čisto svobo-den«, temveč je bila SLS tista, ki je dobila »svobodne roke« pri oblikovanju novih političnih zavezništev.

Z odhodom HSS iz koalicije opozicijskih strank se je za SLS končalo večletno obdobje vztrajanja v različnih protivlad-nih blokih. Sedaj se je znašla v neke vrste »splendid isolation«, ko je bila sicer še vedno v opoziciji, vendar se z ostalimi opozicijskimi strankami ni hotela več tako trdno povezovati kot v preteklosti. Pač pa se je Korošec, ki je vodil politiko »pro-stih rok«, začel spogledovati tudi z vodilno vladno stranko. Že 20. septembra 1925 je na shodu zaupnikov SLS v Mariboru

¹⁵ SBNSKSHS, izredni sklic 1925, VIII. redni sestanek (12.5.1925), 74–79.

¹⁶ Podrobno o tem Čulinović, *Jugoslavija*, 464–477.

¹⁷ *Slovenec*, 5.7.1925.

¹⁸ Gligoričević, *Parlament*, 203.

¹⁹ *Slovenec*, 16.7.1925.

izjavil, da ne izključuje »načelnega« sodelovanja z NRS.²⁰ Toda najprej je bilo treba počakati na zlom režima Pašića in Radića.

V skupščini je Korošec spremembo taktike Jugoslovanskega kluba nakazal 8. februarja 1926 v obširnem govoru med razpravo o proračunu. Uvodoma je ugotovil, »da je Slovenija z davki preobremenjena, da so proračunana bremena prekomerna, da se davki iztirjujejo neusmiljeno, lahko rečemo več kakor rigo-rozno, in da je Slovenija v gospodarskem pogledu zanemarjena in zapostavljena«. Nato je naštel nekaj najbolj značilnih primerov škodljive vladne politike do slovenskega gospodarstva. Sledil je opis političnih razmer v državi, pri čemer je ugotovil, da »mi v opoziciji nimamo druge organizacije, marveč klube, ki je vsak zase samostojen«. Načelnik SLS je izrazil zadovoljstvo, ker naj bi se Radić s svojim nedavnim govorom v Dubrovniku (2. februarja), ko se je spet zavzel za federalistično ureditev, približal stališču opozicijskih strank. Poudaril je, da so Slovenci sicer »etnično bližnji Srbom in Hrvatom«, vendar se čutijo »kot svoj lasten narod«. S sprejetjem teze o »narodnem edinstvu« bi se morali odpovedati svoji že izoblikovani narodni kulturi in jeziku. Korošec je apeliral na srbske poslance, češ da bi morali oni vendar to razumeti, podobno kot Slovenci z razumevanjem spremljajo srbsko politiko v Makedoniji: »Nihče od narodov v naši državi ne razume borbe za Makedonijo, kakor ga razumemo mi, ker vemo, da z vsakim človekom, ki ga je izgubila, izgubimo kapljo svojega srca, kapljo krvi svojega telesa. Ako ste vi tako intransigentni in ne marate izgubiti Makedonce v drug narod, ki je istotako bratski, potem dovolite, da se ogledamo na vas in da se borimo za nacionalno individualnost, za svoje narodne pravice, za svojo narodno eksistenco.« Načelnik SLS je poudaril, da si slovenski narod želi »združeno Slovenijo«, ki bi imela »veliko in široko samoupravo«. Nato je sledila izredno ostra obtožba politike srbskih oblastnikov v zvezi s to temeljno slovensko zahtevo: »Vsekakor je to samo nestrpljivost in nerazborit nacionalni imperializem, ako nas že sedem let držite v kleščah

---

²⁰ Mikuž, *Oris*, 321.

in nam ne daste onega, do česar imamo kot narod pravico, ono, kar zahtevamo samo radi svoje eksistence. /.../ Nismo mi intransigentni, ampak mislimo, da uvidite, ako zahtevamo združeno Slovenijo, ker hočemo, da bomo skupaj, ker državi ne more biti vseeno, ali ima kulturno, napredno Slovenijo, ujedinjeno in svobodno, kot mejnik napram Italiji in Avstriji. « Za te besede je načelnik SLS požel živahno in dolgotrajno odobravanje. Nadaljeval je še v ostrejšem tonu, ki je izzval številne medklice srbskih poslancev: »Glejte, danes je država tako urejena: Srbi vladajo, Hrvati razgovarjajo, mi plačujemo, Nemci, Madžari in Muslimani so pa v akciji. /.../ 43 % vas je, a prišli smo tako daleč, da imate v skupščini dobri dve tretjini poslancev. Dalje imate svojega kralja. « Srbski poslanci so Korošca prekinili: »Ali ni mar tudi vaš?« Načelnik SLS je bil kljub srbskim protestom odločen: »Da, tudi naš je, ali ni Slovenec, to morate priznati: Državnopravno ga gotovo priznavamo za svojega kralja, ali ni naš po rodu. « Ob teh besedah je moral predsedujoči posredovati in pomiriti poslance NRS, nakar je Korošec nadaljeval z obtožbami na račun srbskih oblastnikov: »Vlada je popolnoma srbska, diplomacija v ogromni večini srbska, generaliteta popolnoma srbska, centralna uprava do 98 % srbska, žandarmerija čez 60 % srbska in vsaki dan bolj srbska, carina 70 % srbska, državna finančna služba prav tako. Ako vidimo, da so posamezne panoge državne uprave od dne do dne bolj srbske, nam to ne gre zgolj na naše narodne živce, ampak tu gre nam tudi za naš kruh. Ko imamo toliko brezposelnih, ko morajo naši ljudje v Ameriko in kot sezonski delavci v vse-mogoče tuje države, nam vsaj dopustite, da moremo v lastni državi služiti. « Za centralistični sistem, kot so si ga zamislili njegovi tvorci, bi država potrebovala najboljše birokrate, ki pa jih nima in jih tudi še dolgo ne bo imela. Zato v upravi vladajo »lenoba, korupcija in zastoj«, je ugotovil Korošec, nato pa opozoril tudi na krizo parlamentarizma v državi: »V parlamentarni monarhiji bi moral biti parlamentarizem močan, naš parlamentarizem pa je slab. Vlada je gospodar parlamenta. Parlament je samo štafaža, po kateri se pride do oblasti. /.../ Ta absolutizem

izvaja vlada. Vlada je vse, parlament pa nič. Kar mi govorimo, to ni potrebno, to ni nič. Večina ministrov ni tu in se niti ne ozira na to, kar poslanci govorijo v parlamentu. Tako tudi v večini. Vi lahko govorite, kakor hočete, vendar bo ravno tako, kakor vlada hoče. Pa boste par dni nezadovoljni, potem pa bo spet vse po starem.« Hohnjec je s svojim medklicom pritrdil načelniku: »Vlada je suverena, ne pa ljudstvo!« To je izzvalo nemir, prepir in proteste med poslanci. V nadaljevanju je Korošec na kratko opozoril še na dejstvo, da parlament ni seznanjen z zunanjepolitičnimi načrti vlade. Svoj govor je zaključil z zahtevo po ukinitvi centralizma: »Naš parlamentarizem je bolan. Da ne more ozdraviti, je kriv centralizem, on nam uničuje državo in njene narode. Ta centralizem je treba razrušiti, treba je dati narodom široke samouprave. /.../ To je kardinalno vprašanje naše notranje politike in se mora razčistiti in se bo razčistilo. Vprašanje je le, ali ga bomo razčistili z mirnim, prijateljskim, medsedbojnim zaupnim in dobrohotnim razpravljanjem ali pa ga bomo razčistili v dobi nemirov in neredov, kar bo na škodo eni in drugi strani. Mi hočemo, da dobimo to dobo miru in sloge, mi smo za to, da gremo na revizijo ustave in da damo slovenskemu in hrvatskemu narodu to, kar ona dva zahtevata.«²¹

Ta nedvomno mojstrski govor predsednika Jugoslovanskega kluba je sprožil v politični javnosti številna ugibanja o bodoči orientaciji SLS. Res je, da se je Korošec v parlamentu predstavil kot trd opozicijski politik in oster kritik centralističnega sistema ter metod vladanja srbskih oblastnikov. Toda vsak pozoren poslušalec je opazil važno podrobnost, da je Korošec besedo »avtonomija«, ki je bila v preteklosti temeljna konstanta govorov prvakov SLS, zamenjal s »samoupravo«. Beseda, ki je lepo zvenela tudi pristašem NRS.²² Najpomembnejši odmik od drugih opozicijskih strank pa je nedvomno predstavljala njegova

²¹ *Slovenec*, 9.2.1926.

²² Korošec je sicer trdil, da vsebinske razlike med obema oznakama ni, saj naj bi bile »samouprave« zgolj »druga beseda« za »avtonomije«. *Slovenec*, 10.2.1926.

trditev, da organiziran opozicijski blok praktično ne obstaja več. Ta ugotovitev je bila za predstavnike vlade presenečenje in je postavila opozicijo, ki je v javnosti še vedno poskušala vzdrževati vtis organiziranega bloka, v zelo neugoden položaj. Takšnega mnenja je bil tudi Davidović, ki je vidno nezadovoljen takoj izjavil, »da je šel dr. Korošec s tem predaleč, češ da je jasno pokazal dejstvo, da ima njegova stranka svobodne roke.«²³ Načelnik SLS tega sploh ni skrival, saj je v prvem intervjuju po skupščinskem nastopu prostodušno priznal: »Naša stranka ima sedaj svobodne roke do vseh strank.«²⁴

Za razliko od Davidovićevih demokratov, ki jih je Korošček nastop očitno razburil, je bila reakcija poslancev NRS umirjena. V Radikalnem klubu je vplivni Ljuba Jovanović celo zanikal trditve ministra za javna dela Nikole Uzunovića, ki je Korošču očital, da je Jugoslovanski klub svojčas »hotel priti na vsak način v vlado« z NRS.²⁵ Očitno Uzunović ni dobro razumel signalov, ki jih je načelnik SLS poslal. Res je, da se je slednji skliceval na Radića in njegov domnevni povratak k federalističnemu programu. Toda ali ni morda s tem zviti Korošec samo prilival olja na ogenj v času, ko je med prvaki NRS že tako ali tako naraščalo nezadovoljstvo zaradi Radićevih govorniških izpadov? Čeprav je bil od srede novembra 1925 prosvetni minister, so bili govori voditelja HSS na strankarskih shodih še vedno takšni, kot da je v opoziciji. Tako je še naprej opozarjal na nepravilno obdavčenje »prečanskih« krajev, agitiral v Vojvodini ter v Bosni in Hercegovini in s tem hodil v zelje politikom NRS, občasno pa je načenjal tudi vprašanje revizije vidovdanske ustave. Njegovi koalicijski partnerji so ga zato vedno težje prenašali.²⁶

Korošec s poudarjanjem domnevnega Radićevega povratka na federalistične okope gotovo ni prispeval h krepitvi njegovega ugleda med partnerji v vladi. Če bi si res prizadeval za obnovitev zavezništva s HSS glede revizije ustave v federalističnem smislu,

²³ *Slovenec*, 9.2.1926.

²⁴ *Slovenec*, 10.2.1926.

²⁵ *Slovenec*, 9.2.1926.

²⁶ Čulinović, *Jugoslavija*, 484.

potem verjetno ne bi že dan po omenjenem skupščinskem nastopu izjavil, da so pristaši SLS vedno »stvarneje gledali na razmere v državi nego Radić in smo videli, da je težje priti do sporazuma v obliki federacije«, realnejša pa bi bila uresničitev samouprave oz. avtonomije.²⁷ Prvakom NRS je s tem očitno nakazal, da bi se on bil pripravljen zadovoljiti s samoupravo in da torej zahteva manj kot Radić.

Toda Koroščevo snubljenje NRS je imelo to pomanjkljivost, da nevesta še ni bila godna za ženitev in je še naprej računala, da bo le nekako spametovala hrvaškega tribuna. Jugoslovanski klub se je ponovno začel močneje nagibati na stran opozicijskih strank, ki so jih vodili Davidović, Spaho in vodja srbskih agrarcev Joca Jovanović. Njihov skupni imenovalec je bil boj proti korupciji.

Ob živahni protikorupcijski agitaciji, ki je pomladi 1926 zajela vso državo, Radić ni mogel ostati ravnodušen. V opoziciji je slovel kot največji borec proti malverzacijam v državni upravi. Ko je marca opozicija v interpelaciji razkrinkala korupcijske posle Pašičevega sina, jo je podprl tudi Radić. S tem je bilo potrpljenja prvakov NRS konec. Pašić je sicer moral 4. aprila odstopiti in zamenjal ga je Uzunović. Vendar so bili dnevi v vladi šteti tudi Radiću.²⁸ NRS je sedaj začela iskati novega zaveznika in ga našla v – Koroščevi stranki.

---

²⁷ *Slovenec*, 10.2.1926.

²⁸ Čulinović, *Jugoslavija*, 484–486.

*Jugoslovanski klub na
predvečer kraljeve diktature*

Impozantni protikorupcijski shod opozicijskih strank v Ljubljani 30. maja 1926, na katerem so poleg s cvetjem posutega Korošca nastopili tudi Davidović, Spaho in Jovanović,¹ je bil pravzaprav labodji spev t. i. Združene opozicije. Že jeseni istega leta je vodstvo SLS javno razglasilo svojo ambicijo, da stranka odide iz opozicije.² Korošec je na zboru zaupnikov 14. novembra v Celju zahteval, »da pridemo Slovenci v vlado«. Med drugim je ugotovil, da so Slovenci potem, »ko nas je Radić izdal in pokopal svoj program«, na političnem prizorišču »neprimerno bolj osamljeni«. Zato je potrebno spremeniti taktiko. Korošec je zborovalcem zagotovil, »da Jugoslovanski klub vedno najde pravo pot v vsakem političnem položaju«.³

1. februarja 1927 je Uzunović ob rekonstrukciji vlade namesto HSS vanjo povabil 3 člane SLS. Ta vlada je imela prehodni značaj, o čemer priča tudi odsotnost Korošca. Opozicijske stranke so bile do nje dokaj strpne, saj so računale na razširitev vladne koalicije.⁴ Največja preizkušnja zanjo v skupščini je bila obravnava obtožnice, ki jo je opozicija vložila proti notranjemu ministru Božidarju Maksimoviću zaradi domnevnih malverzacij pri volitvah v oblastne skupščine. Na seji 26. februarja je prišlo tudi do ostrih prerekanj med poslanci Jugoslovanskega in Hrvaškega kmečkega kluba, ko se je eden izmed radićevcev vprašal, kako lahko NRS vodi srbsko nacionalno politiko, če so v vladi tudi ministri, ki sedijo tam z blagoslovom ljubljanskega knezoškofa in papeža. Poslanci SLS so mu odgovorili, da jim je ravnokar »papež iz Rima telefoniral, kako moramo glasovati«.

---

¹ *Slovenec*, 31.5.1926.

² Prim. Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, 75–78.

³ *Slovenec*, 16.11.1926.

⁴ Gligorijević, *Parlament*, 224.

Glasovanje je nazorno pokazalo šibko vladno večino, saj je proti obtožnici glasovalo 152 poslancev, za pa jih je bilo kar 134.⁵

19. aprila se je skupščina uradno seznanila s kraljevim ukazom o imenovanju bivšega disidenta iz vrst radikalcev Velje Vukičevića za novega predsednika vlade. Hkrati z imenovanjem vlade, v katero je vstopila tudi demokratska frakcija Voje Marinkovića, je bilo parlamentarno zasedanje preloženo do 1. avgusta. Toda skupščina se v takšni sestavi ni nikoli več sestala, kajti kralj je za 11. septembra razpisal nove volitve.⁶

V predvolilnem boju je za največjega favorita veljal Vukičević, za katerega se je v javnosti širil glas, da je kraljev osebni prijatelj.⁷ Vukičeviću, ki je imel glavno oporišče v poslanskem klubu NRS, je med pohodom na oblast uspelo spraviti različne sicer med sabo sprte frakcije radikalcev in postati najmočnejši mož v stranki.⁸ Povezal se je z demokratom Marinkovićem in mu dodelil resor za zunanjo politiko, nato pa je poiskal skupni jezik tudi s Korošcem.

Predsednik Jugoslovanskega kluba ni prav nič skrival name-re, da ponovno vstopi v vladno z NRS. 3. julija je na zboru zaupnikov SLS napovedal, da bo stranka poskušala »zastopati interese države in Slovenije ne samo iz opozicije ven, ampak tudi v tesnem sodelovanju z drugimi državotvornimi strankami z vladnim krmilom v roki«. Izrazil je upanje, da bo »naša posestrima« HPS, »katera nam je po solidnem programu in poštenih ciljih med Hrvati najbližja«, na volitvah dobila več zaupanja in okrepila Jugoslovanski klub. Največ poklonov pa je namenil NRS, ki naj bi se izkazala za verodostojno koalicijsko partnerico: »Posebno pa smo za časa desettedenskega sodelovanja v vladi našli v radikalni stranki iste resne poglede na našo državno politiko in veliko razumevanja za naše slovenske razmere in zahteve, tako da je naša želja, da ustvarimo v prihodnjem parlamentu z

⁵ *Slovenec*, 27.2.1927.

⁶ Čulinović, *Jugoslavija*, 496.

⁷ *Slovenec*, 18.4.1927.

⁸ Podrobno o tem Gligoričević, *Parlament*, 209.

radikalno stranko /.../ še prisrčnejše in tesnejše zveze, nego so bile dosedanje.«⁹

Kljub nedvoumnim Koroščevim napovedim o bodoči koaliciji z NRS je njegova konferenca z Vukičevićem na Bledu teden dni kasneje povzročila pravo senzacijo. Vukičević je namreč izjavil, da sta z načelnikom SLS sklenila »prijateljski pakt«.¹⁰ Vest o »blejskem sporazumu« se je znašla na naslovnica vseh časopisov v državi, vendar je Korošec trdil, da je sporazum »že več kot en mesec star, zato tudi popolnoma po nedolžnem nosi ime 'blejski' sporazum«.¹¹ To je naknadno potrdil tudi Vukičević, ki je priznal, da sta s Koroščem sklenila sporazum v Beogradu že »mnogo prej, preden je javnost zanj vedela«.¹² Tudi sama vsebina pakta je bila skrivnost. Iz Koroščevih izjav je bilo mogoče sklepati zgolj to, da bosta Jugoslovanski in Radikalni klub po volitvah delila skupno usodo, pa naj si bo to v vladi ali pa v opoziciji.¹³

Med slovenskimi nasprotniki SLS je pakt Korošca in Vukičevića sprožil ognjevite napade, češ da naj bi Korošec po sedmih letih boja za slovensko avtonomijo izdal strankin program. Najbolj glasna je bila SKS, ki je pomagala izglasovati vidovdansko ustavo, nato pa pod vtisom volilnih neuspehov korigirala svoj nacionalni program. Pucelj je kot njen edini zastopnik v beograjski skupščini pogosto napadal »klerikalce« iz vrst SLS in se povezoval z njenimi nasprotniki. V navezi z Radićevo HSS se je leta 1926 za osem mesecev povzpел celo na ministrski stolček.¹⁴ Blejski sporazum je SKS pričakala kot sestavni del Radićevega kmeškega gibanja in se pod idejnim vodstvom hrvaškega tribuna poleti 1927 tudi spopadla z SLS na skupščinskih volitvah.

Pucljevo paktiranje z Radićem je bilo za časopisje SLS

⁹ *Slovenec*, 5.7.1927.

¹⁰ *Slovenec*, 12.7.1927.

¹¹ *Slovenec*, 13.8.1927.

¹² *Slovenec*, 18.8.1927.

¹³ *Slovenec*, 20.7.1927.

¹⁴ O SKS več Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, 93–97.

dodatni motiv za obračun s politikom, ki je »kradel« stranki glasove na podeželju, se pravi na področju njenega tradicionalnega vpliva. Seveda tudi glasilo SKS *Kmeti list* v predvolilnem boju ni skoparilo z napadi na Korošceve »klerikalce«, ki naj bi z blejskim sporazumom zagrešili »popolno kapitulacijo«, ker so v zameno za proste roke v Sloveniji opustili avtonomistični koncept in začeli zagovarjati samoupravo.¹⁵ A ne samo to. Pakt z Vukičevićevimi radikalcami naj bi pomenil, da je SLS »postala konservativna in nazadnjaška bankirska stranka«, ki deluje v interesu »velekapitalističnega oderuštva«. Kot takšna naj bi skupaj z NRS spadala v »blok pokvarjene gospode«, ki ji ni mar za težek položaj kmetov in delavcev.¹⁶ Po mnenju Pucljevih pristašev naj bi »ostala resnična samo staroslavna klerikalna dvoličnost: v Belgradu bodo radikali, pri nas se bodo izigrali kot neodvisna Slovenska ljudska stranka iz strahu pred volilci«.¹⁷

Očitki nasprotnikov iz vrst SKS, da naj bi SLS izdala svoj nacionalni in socialni program, pa slovenskih kmetov in delavcev niso prepričali. Na volitvah 11. septembra je SLS ohranila 20 mandatov. Poleg Korošca so bili izvoljeni Žebot, Klekl, Hohnjec, Gosar, Hodžar, Pušenjak, Vesenjaj, Bedjanič, Falež, Jerič, Kulovec, Smodej, Brodar, Srnec, Sušnik, Škulj, Štrcin in Vrečko.¹⁸ Kot edini poslanec HPS se je v parlament po dolgem času prebil tudi Barić.¹⁹

Klub NRS je 4. oktobra pri volitvah svojega vodstva pustil nezasedeni dve mesti – prvega podpredsednika in prvega tajnika. Vukičević je izjavil, da sta ti mesti rezervirani za poslanca SLS. Jugoslovanski klub se je kljub temu ponovno konstituiral. Za predsednika je bil seveda izvoljen Korošec, za podpredsednika pa Sušnik in Barić.²⁰ Časopisne napovedi nasprotnikov SLS, da bodo njeni poslanci vstopili »v velikosrbski klub radi-

¹⁵ *Kmeti list*, 13.7.1927.

¹⁶ *Kmeti list*, 20.7.1927.

¹⁷ *Kmeti list*, 28.9.1927.

¹⁸ *Slovenec*, 14.9.1927.

¹⁹ Matijević, *Slom*, 226.

²⁰ *Slovenec*, 5.10.1927.

Prvak Hrvške ljudske stranke Stjepan Barić (1889–1945)

kalov, med katerimi imajo prvo besedo framazoni»,²¹ se torej niso uresničile.

Da bo nov sklic parlamenta zelo buren, se je pokazalo že 6. oktobra pri volitvah članov odbora za verifikacijo poslanskih mandatov. Do zapleta je prišlo, ko je želel glasovati tudi začasni predsednik skupščine dr. Ninko Perić. Radić in njegovi pristaši se s tem niso strinjali. Med vsesplošnim kričanjem in prerivanjem je dr. Ivan Pernar (HSS) raztrgal Perićevo glasovnico in pograbil glasovalno skrinjico z namenom, da iz nje strese že oddane glasovnice. To mu je preprečil Žebot, ki je »zagrabil g. Pernarja tako močno, da se ni mogel ganiti«. Začel se je silovit boj za posest skrinjice, ki se je sprevrgel v pretep. Predsedujoči je moral sejo prekiniti.²² Verifikacijski odsek je bil sicer izvoljen, vendar so bile njegove seje podobno burne. Na eni izmed njih je npr. Radić Hohnjecu zabrusil, da je »prase jedno«.²³

SLS sicer ni bila zastopana v prvi Vukičevićevi vladi, vendar jo je Jugoslovanski klub pri glasovanjih podpiral. Korošec se je zvesto držal »prijateljskega pakta« z vladnimi radikalc in

²¹ *Kmetiski list*, 28.9.1927.

²² *Slovenec*, 7.10.1927.

²³ *Slovenec*, 16.10.1927.

podpiral njihove predloge. Šel je celo tako daleč, da je glasoval proti predlogu zakona za izenačenje davkov, ki bi odpravil očitno nesorazmerje med Srbijo in »prečanskim« delom države. Medtem ko so Srbijanci plačevali 407 din direktnih davkov, so jih Slovenci 1036 din. A to za Korošček klub očitno ni bil dovolj močan argument, da bi podprl zakonski predlog za izenačenje davkov, saj so ga sestavili v HSS. 4. novembra je Jugoslovanski klub glasoval proti. Da pa so vsaj nekateri njegovi člani imeli pri tem slabo vest, je pokazal štajerski poslanec Vrečko, ki je podprl predlog HSS.²⁴

25. januarja 1928 je Vukičević Korošca povabil, naj se s klubskimi kolegi udeleži seje kluba NRS. Vzdušje je bilo po poročanju časopisa *Slovenec* zelo svečano. Ko je predsednik Jugoslovanskega kluba prikorakal v prostore Radikalnega kluba, »so napravili poslanci NRS špalir ter navdušeno klicali dr. Korošču in poslancem SLS«. Po pozdravnem govoru Vukičevića je nastopil Korošec: »Spoštovani radikalni klub! Globoko sem ginjen s pozdravi predsednika kluba in vlade. SLS je od zedinjenja do danes stala v tesni zvezi s člani radikalnega kluba. Celo takrat v tistem času, ko nismo bili skupaj smo simpatizirali in z vami vzdrževali zveze. V poslednjem času za časa vlade g. Uzunovića in g. Vukičevića pa je ta zveza še bolj pristrčna in še bolj tesna. /.../ Mi prinašamo k vam lojalnost, pristrčnost, delavnost in pridnost. Zato mislim, da bo ravno od teh naših svojstev, ki jih prinašamo, naše sodelovanje bolj pristrčno. Odgovarjajoč na vaš pozdrav, kličem: Živio radikalni klub!«²⁵

Po sklenitvi pakta z Vukičevićem so potihnile tudi zimzelene kritike poslancev SLS na račun nesposobnosti jugoslovanske diplomacije. Odstopili so celo od stare zahteve, naj se oblikuje v skupščini odbor za zunanje zadeve. Pucelj je ob tem preobratu pikro zapisal: »Kakšen tam-tam je včasih uganjala SLS z davno zahtevanim odborom za zunanje zadeve! G. dr. Hohnjec se je specializiral v tej stroki in kakšni in kako dolgi so bili njegovi

²⁴ *Kmetški list*, 9.11.1927.

²⁵ *Slovenec*, 26.1.1928.

Tajništvo SLS na predvečer kraljeve diktature januarja 1929

govori o tem predmetu. In to leto za letom, celih dolgih sedem let! Letos pa, ko so zlezli v vlado, ta potreba za nje več ne postoji. Glasovali so proti nujnosti predloga za vzpostavitev odbora za zunanje zadeve.«²⁶

Korošec se je torej že pred vstopom v vlado obnašal kot njen član. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj bo vanjo vstopil tudi formalno. Rekonstruirana Vukičevićeva vlada je bila naposled oblikovana 23. februarja. Poleg njegovega demokratskega zaveznika Marinkovića in Spahove JMO je vanjo vstopila tudi SLS. Korošec je dobil resor za notranje zadeve.²⁷ Oblikovanje nove vladne koalicije je imelo za posledico tudi nove povezave opozicijskih strank v parlamentu.

Že 10. novembra 1927 sta nekdanja velika nasprotnika Radić in Pribićević podpisala sporazum ter ustanovila Kmečko-demokratsko koalicijo (KDK).²⁸ S tem je naveza SLS in NRS v

²⁶ *Kmeti list*, 9.11.1927.

²⁷ Čulinović, *Jugoslavija*, 514.

²⁸ Isto, 510 –513.

skupščini dobila nevarnega nasprotnika. Radić in Pribičević sta v skupščini sedela v prvi klopi in s tem tik pred ministri. Parlamentarni boj, ki sta ga osebno vodila, je bil vseskozi na robu ekscesa. Opozicijski poslanci so se Vukićeviću posmehovali in ga zmerjali vsakič, ko je vstopil v dvorano, govore poslancev NRS pa prekinjali s provokativnimi medklici. Podobna usoda je doletela tudi Korošca, ki je kot notranji minister po pričevanju enega od demokratskih prvakov »poskušal igrati modrega in opreznega državnika«. ²⁹

KDK je prvič pokazala zobe 29. februarja med razpravo o težkih razmerah v zloglasnem beograjskem zaporu »Glavnjača«. Korošec se je poskušal zagovarjati, češ »da se lahko pripetijo nezakovitosti, kar se godi večkrat tudi v drugih državah«. Radić ni bil zadovoljen s takšnim odgovorom in je ministra neprestano prekinjal s provokativnimi medklici. Začel se je prepir, med katerim so poslanci NRS planili proti klopi, kjer so sedeli Radić, Pribičević in Pucelj. Prišlo je do pretepa, nakar je predsedujoči izključil Radića. Skupaj z njim so dvorano zapustili tudi drugi poslanci KDK. ³⁰

Korošec, ki so ga karikaturisti radi risali s pendrekom v roki, je postal najbolj priljubljena tarča napadov prvakov KDK. Radić in Pribičević sta mu posvetila svoja govora tudi 18. marca, ko sta z velikim pompom obiskala Ljubljano. Radić ga je označil za »slepo črevo« vladajoče »cincarsko-radikalske večine«, Pribičević pa je o politiki voditelja SLS povedal naslednje: »G. Korošec ima zgodovinsko zaslugo, da se je skupno s Hrvati, Srbi in Slovenci iz naših krajev pridružil v usodepolnem času Narodnemu Vijeću v Zagrebu, toda zagrešil je tudi zgodovinski zločin, da je v enako usodepolnem času postal nekaj cincarski sluga, ki pomaga se boriti proti enakosti in enakopravnosti v naši državi. Namesto da bi SLS nas podpirala, je poceni prodala narodni interes za majhno provizijo, da sme preganjati svoje nasprotnike v Sloveniji.« ³¹

²⁹ Ribar, *Politički spisi*, I, 204 in 211.

³⁰ *Slovenec*, 1.3.1928.

³¹ *Kmetški list*, 21.3.1928.

Pribičević je na eni od sej odseka za finance očital Korošcu, kako lahko kot katoliški duhovnik sedi v vladi, katere šef Vukičević je organiziran prostozidar. Ob tem naj bi se po Puceljevem pričevanju voditelj SLS »samo ironično in zadovoljno smehljaj«. Resnici na ljubo se je Korošec skupaj z ostalimi katoliškimi duhovniki, ki so v skupščini zastopali SLS, znašel v za svoj stan precej nenavadni družčini. Medtem ko je bilo v Radičevi KDK 69 rimokatolikov, 1 starokatolik in 15 pravoslavcev, so v vladni koaliciji prevladovali pravoslavni poslanci. Teh je bilo 154, družbo pa jim je delalo 26 muslimanov, 1 žid in samo 31 rimokatolikov. Po ugotovitvah opozicijskega tiska je bilo med 154 »pravoslavci« precej prostozidarjev, kar je Korošca postavljalo v kaj čudno luč.³² Vsaj knezoškof Jeglič nad tem dejstvom ni mogel biti navdušen.

V beograjski skupščini je vlogo glavnega izzivalca poslancev SLS v imenu KDK prevzel Pucelj. 22. marca je zabrenkal na slovenske nacionalne strune in med govorom vprašal takrat predsedujočega podpredsednika skupščine Radoslava Agatonovića, če razume toliko slovensko, da lahko sledi izvajanjem slovenskega poslanca. Agatonović je odgovoril, da bo ravnal z njim tako kot z vsemi drugimi poslanci. Prvak SKS je v tem odgovoru videl dokaz, da podpredsednik ne razume slovensko. Ugotovil je, »da smo Slovenci v tako bednem položaju, da ne moremo dobiti niti predsednika, ki bi razumel naš jezik«. Zahteval je, »da se napravi v tem oziru čimprej red« in pozval poslance SLS, naj ga podprejo. Potem je izzval še ministra gradenj Pera Markovića, ki je na zasedanju zastopal vlado. Ugotovil je, da tudi slednji ne razume slovensko, »ker je doma iz Valjeva«. Zato je menil, da bi moral biti na seji kot slovenski minister prisoten Korošec: »Dolžnost gospoda Korošca je, da vrže takrat svoj pendrek iz rok in sede v ministrsko klop ter posluša slovenske govore, kajti le tedaj bo mogel vedeti, kaj zahteva slovenski narod od vlade in kaj nas osobito teži.« Za ta poziv si je prvak SKS prislužil živahno pritrdjevanje in ploskanje poslancev KDK,

³² *Kmetiski list*, 25.7.1928.

Smodej pa mu je vzkliknil: »Malo pozno ste se spomnili na naše pravice!« Pucelj je s svojim bojem za pravice slovenščine nadaljeval že naslednji dan, ko je po branju sejnega zapisnika zahteval od skupščinskega tajnika in člana SLS Bedjaniča, da ga razveljavi, ker bi moral biti pisan v slovenščini. Zapisniki bi se po Puceljevem mnenju namreč morali pisati izmenično, v cirilici in latinici oz. v srbohrvaškem in slovenskem jeziku. Toda Bedjanič ni hotel pristati na razveljavitev zapisnika. To je Puclja tako razburilo, da je zavpil poslancem SLS: »Sramota! Cincarski hlapci! Izdajalci!«³³

28. marca je prvak SKS znova pogrel vprašanje zapisnikov. Bedjaniču je citiral misel iz enega od del Ivana Cankarja: »Mater je zatajil.« Pri tem je bilo zanimivo, da je Pucelj svojo zahtevo po enakopravnosti slovenščine utemeljeval v – srbsčini. Na to ga je v svojem govoru opozoril tudi Smodej, ki se je postavil v tajnikov bran. Pucljeve besede je označil za »samo hinavščino in demagogijo« in zavrnil vse njegove očitke: »Gospod Pucelj je rekel, da [so] se vodili prva leta zapisniki tudi v slovenskem jeziku. Vse točno in resnično. Toda jaz moram na žalost konstatirati, da so se prenehali voditi v slovenskem jeziku tedaj, ko so prišli na vlado g. Pucelj in sedanji njegovi zavezniki dr. Kramer in drugi. Sicer se pa temu ni treba prav nič čuditi, kajti ljudje, ki so bili enkrat v slovenski samostojni kmečki stranki, potem prešli v srbsko-zemljoradniško stranko in končno v hrvaško-seljačko stranko, pač niso sposobni, da branijo pravice slovenskega jezika.« V nadaljevanju je Smodej dejal, da je bil citat Cankarja, »ki je vedno in najhujše bičal laži liberalno buržoazijo«, v bistvu namenjen Puclju in njegovi »tovarišiji«. S to razlago se ni strinjal slovenski liberalni prvak Kramer, ki je vzkliknil: »Vi ste sežigali njegove knjige!« Na ta očitek se je odzval sam Korošec: »Ne govorite tako budalasto. Sami dobro veste, da so bile Cankarjeve knjige sežgane ne iz narodnostnih, nego iz drugih, moralnih ozirov. Ne govorite neresnice, ampak bodite pošteni!« Po besednem dvoboju med Kramerjem in Korošcem

³³ *Kmeti list*, 28.3.1928.

je Smodej nadaljeval z obtožbami na račun Puclja. Slednjemu je med drugim očital tudi, da govori »tako, kakor da so pri nas doma sami tepci«. Po Smodejevem mnenju naj bi Slovenci dobro vedeli, kdo se v Beogradu najbolj bori za slovensko samobitnost: »G. Pucelj, doma vam prav nihče ne veruje. Vi tukaj samo ponižujete slovenski narod, proti čemur mi kar najodločnejše protestiramo. Mi smo se za pravice slovenskega naroda in slovenskega jezika borili vedno in povsod in se bomo borili tudi še naprej, kadarkoli bo to potrebno. Današnja vladna večina je dovolj pokazala, da ima smisel tudi za pravice slovenskega naroda, medtem ko tiste vlade, v katerih so bili slovenski liberalci, tega zmisla niso nikdar pokazale.« Za govornikom SLS se je Pucelj še enkrat priglasi k besedi. Tajniku Bedjaniču je očital, da se mora za svoje delovno mesto zahvaliti Korošču, slednji pa prav tako ne bi pomenil nič, če ga ne bi podpiral ljubljanski knezoškof. Pucelj se je tudi pohvalil, da bi bilo dovolj že, če bi vstopil v klub NRS, pa bi že postal minister in »Korošec bi takoj izgubil svoj položaj in svoj pendrek«. ³⁴

Veliko ogorčenje opozicije je 23. maja povzročila vladna odločitev, da predloži skupščini v ratifikacijo t. i. »nettunske konvencije«. To je Mussolini postavil kot pogoj za podaljšanje pakta o prijateljstvu iz leta 1924, ki se je iztekal. ³⁵ Kot je bilo že v navadi pri sklepanju pogodb z Italijo, je morala jugoslovanska stran ponovno pristati na nekaj zanjo škodljivih kompromisov. Namera vladnih strank, da skupščina ratificira nettunske konvencije, je izzvala val protestov po vsej državi.

Korošec se je znašel v izredno neprijetni vlogi. Moral je zagovarjati pogodbo, ki je njegovo stranko kot deklarirano nasprotnico italijanske imperialistične politike postavljala v precej čudno luč. Za nameček pa je moral kot notranji minister še nastopiti proti študentom, ki so demonstrirali proti manjšinski politiki fašistične Italije. S tem si je vodja SLS nakopal oznako »krvavi Korošec«. ³⁶ Ob preštevanju v boju s policijo ranjenih

³⁴ SBNSKSHS, redni sklic 1927–1928, LV. redni sestanek (28. 3. 1928), 3–6.

³⁵ Več o tem Krizman, *Vanjska politika*, 49–50.

³⁶ *Kmetški list*, 6.6.1928.

študentov je Pribičević v skupščini ugotovil, »da je Korošec, ki je pred nekaj leti še grozil, da bodo njegovi konji pili Tiberu, postal sedaj inkvizitor naše mladine«. ³⁷ Na tovrstne očitke je časopisje SLS odgovarjalo z argumentom, da bo ratifikacija preprečila grozečo vojno z Italijo. ³⁸

KDK je v skupščini začela z bučno obstrukcijo. 31. maja je skupščinski predsednik moral prekiniti sejo, ker so opozicijski poslanci razbijali po klopeh in vpili: »Dol krvava vlada! Dol ubijalci! Dol Korošec!« Zapeli so tudi himni *Hej Slovani* in *Lijepa naša domovino*. Ker niso hoteli zapustiti dvorane, so jih morali ven pospremiti žandarji. ³⁹

Na seji 19. junija je stopil na sceno Pucelj, ki je imel spet pripombo k zapisniku. To je bila ponovno ena v nizu njegovih drobnih provokacij, ki je močno razburila poslance Jugoslovanskega kluba. Zapisnik je bil sicer tokrat sestavljen v slovenščini, vendar je Pucelj menil, da v tekstu mrgoli slovničnih napak, slab pa naj bi bil tudi v stilističnem smislu. Od Bedjaniča je zahteval, naj se v zapisnik do minute natančno zapiše tudi, kdaj je kateri minister prišel in zapustil sejo, češ da se jih pride večina samo pokazat, v žep pa poleg že tako visoke ministrske plače nato spravijo celoten poslanski diurnum. Za ta predlog si je prislužil burno odobravanje in ploskanje zastopnikov KDK. Med Bedjaničevim zagovorom je prišlo do silovitega prepira med poslanci opozicije in Jugoslovanskega kluba. Radić je slednje nahrulil z besedami: »Molčite, hlapci!« V takih situacijah nepogrešljivi Žebot si seveda ni mogel kaj, da se ni bi vmešal: »Bedjanič, mulcu ne odgovarjaj!« Pucelj ni bil s svojim odgovorom Žebotu nič manj takten: »Drži tvoj jezik, ti z debelimi žnabli!« Šele po tej izmenjavi zmerljivk so se poslanci naposled le nekoliko pomirili in uspeli pripeljati sejo do konca. ⁴⁰

³⁷ Cit. Mikuž, *Oris*, 370.

³⁸ *Slovenec*, 25.5. in 26.5.1928.

³⁹ *Slovenec*, 1.6.1928; Mikuž, *Oris*, 370–371.

⁴⁰ SBNSKSHS, redni sklic 1927–1928, LXXXII. redni sestanek (19. 6. 1928), 496–497.

Naslednji dan pa je počilo. Črnogorski poslanec NRS Puniša Račić je s pištolo obračunal z nasprotniki iz HSS. Ubil je dva, Stjepan Radić pa je bil težko ranjen.⁴¹

Takoj po atentatu so se v tisku KDK pojavile obtožbe na račun Korošca, ki naj bi vedel, kaj se pripravlja, pa tega ni preprečil.⁴² Pucelj je za tragične dogodke v skupščini obtožil »klerikalne hijene«.⁴³ Pri tem je opozarjal na »neoprano slovensko sramoto«, ki jo je zagrešil poslanec SLS Pušenjak. Slednji se je namreč na predvečer umora skupaj z dvajseterico radikalcev podpisal pod Račičev predlog, naj se Radića razglasi za umobolnega in se ga tako odstrani iz političnega življenja.⁴⁴

Dokazov o vpletenosti SLS v atentat ni, se je pa ohranil spominski zapis, da naj bi se notranji minister na predvečer atentata pogovarjal z Račičem in izvedel, da bo »nesreča«.⁴⁵ Poslanec HSS Pernar je izjavil, da v času streljanja v skupščini ni bilo nikogar od članov Jugoslovanskega kluba, češ da so se »poskrili«, ker naj bi vedeli, kaj se pripravlja. Takšne očitke je Jugoslovanski klub v sporočilu za javnost označil za »navadne laži« in zatrdil: »Razen dr. Korošca in par poslancev, ki so bili slučajno na intervencijah, so bili vsi drugi v dvorani.«⁴⁶ To izjavo potrjujejo tudi spomini prekmurskega poslanca Jeriča, ki je bil takrat prisoten na zasedanju.⁴⁷

V tej skrajno zaostreni politični situaciji je bil Korošec tisti, ki je rešil iz težav kralja in zavezniško NRS. 27. julija je prišel prvič v zgodovini na čelo ministrskega sveta Kraljevine SHS premier slovenskega rodu. Od poslancev Jugoslovanskega kluba je bil imenovan za ministra tudi Barić, sicer pa so v vladi, ki

⁴¹ Podrobno o tem Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića* (Zagreb 1967).

⁴² Prim. Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, 240–242.

⁴³ *Kmetiski list*, 27.6.1928.

⁴⁴ *Kmetiski list*, 26.9.1928.

⁴⁵ Stanko Majcen, *Moji spomini na Antona Korošca*, v: *Zbrano delo*, IV. knjiga (Ljubljana 1996), 313–348, tu 337.

⁴⁶ *Slovenec*, 12.7.1928.

⁴⁷ Jerič, *Moji spomini*, 140.

naj bi pripeljala državo iz krize, sedeli še zastopniki NRS, DS in JMO.⁴⁸

Koroščevo predsedovanje vladi naj bi po Pucljevem pričevanju negativno vplivalo na zdravstveno stanje Radića, ki je počasi okrevail od dobljene rane. Ko je prvak HSS izvedel, da je njegov stari nasprotnik pripravljen sprejeti predsedniško mesto, naj bi ga od razburjenja celo zadela srčna kap. Sicer to zanj ni bilo usodno, vendar ga nato vse do smrti (8. avgusta) niso več seznanjali s političnim položajem, da se ne bi še bolj razburil.⁴⁹ Pucljevo pričevanje je treba seveda obravnavati z veliko rezervo, vendar pa Koroščevo predsedovanje vladi gotovo ni pripomoglo k izboljšanju Radićevega počutja.

Koroščevo ravnanje so časopisi KDK prikazovali kot izdajo slovenskih in hrvaških nacionalnih interesov. Voditelja SLS so opozarjali, da bo frčal iz vlade, brž ko bo opravil »umazano delo« za beograjsko politično elito: »Mi vemo, kako krčevito se Srbijanci v normalnih razmerah branijo, da bi dali kakšno le količkaj važno ministrstvo iz svojih rok, najmanj seveda predsedništvo vlade in pa notranje ministrstvo. /.../ Srbijanci so torej dodelili dr. Korošču posel žandarja nad Hrvati oziroma nad prečani! Tudi nad Slovenci!! /.../ On naj oblati in umaže čisto slovensko ime na srbijansko povelje pred vso Evropo, če bo treba, ko bo pa nevarna doba minila, ga bodo pa po svoji stari navadi – brenili.«⁵⁰

Kritike si je nakopal tudi Barić, ki je s svojim starim zaveznikom sodeloval v vladi. Radić v očeh hrvaške javnosti namreč ni bil samo voditelj največje stranke, ampak je veljal za pravega narodnega mučenca. Pristaši HPS so izredno težko zagovarjali sodelovanje v vladi, ki so jo sestavljali tisti, »ki so dali iz svoje srede morilce najboljših Hrvatov«.⁵¹ V vrstah HPS je iz dneva v dan naraščalo nezadovoljstvo nad Barićevim ravnanjem, hrvaški škofje pa so s svojimi izjavami bolj ali manj

⁴⁸ *Slovenec*, 28.7.1928.

⁴⁹ *Kmetiski list*, 15.8.1928.

⁵⁰ *Kmetiski list*, 1.8.1928.

⁵¹ *Kmetiski list*, 25.7.1928.

odkrito kazali, da Koroščeve politike ne odobravajo.⁵² Vendar sta prvaka SLS in HPS še naprej vztrajala v kriznem kabinetu.

Pod novo vlado so se v skupščini vsi sklepi sprejemali takorekoč soglasno. Kako tudi ne, ko pa jo je opozicija bojkotirala. Korošču je 13. avgusta uspelo pripeljati skozi skupščino tudi zloglasne nettunske konvencije.⁵³

Medtem ko se je kralj pripravljaj na uvedbo diktature, je SLS še naprej prisegala na zvestobo NRS in računala, da se bo lahko skupaj z njo obdržala pri vladnem krmilu. O tem pričajo tudi Smodejeve besede na proslavi NRS v Nišu 8. decembra, ko je kot zastopnik Jugoslovanskega kluba med drugim vzhičen izjavil: »Mi iz Slovenije smo najsevernejši zavezniki, pa tudi

»Viteški kralj«
Aleksander I.
Karadjordjević z
družino

⁵² Podrobno o tem Matijević, *Slom*, 276–285.

⁵³ *Slovenec*, 14.8.1928.

najbližji prijatelji radikalne stranke. Vedno boste v težkih časih našli nas Slovence, ki bomo šli na delo za pravično stvar. /.../ Udani državi in kralju se veselimo, da smo lahko na skupnem delu z radikali. Posvetiti hočemo vse svoje moči narodu in državi, in ni samo slučaj, da sodelujeta Slovenska ljudska in radikalna stranka, kajti to sta dve imeni za eno in isto stvar. /.../ V zvezi z radikalno stranko bo Slovenska ljudska stranka državo dvigala in urejevala.«⁵⁴

6. januarja 1929 je kralj Aleksander uvedel diktaturo. Beograjska skupščina je bila razpuščena. Skupaj z ostalimi strankami je bila prepovedana tudi SLS. Vendar je kljub silovitim pritiskom beograjskega diktatorskega režima ilegalno delovala še naprej. Kajti SLS je bila več kot samo stranka, bila je ideja.

---

⁵⁴ *Slovenec*, 10.12.1928.

*Poslanci SLS v parlamentarnem
življenju Kraljevine SHS*

Vseslovenska ljudska stranka je bila pred prvo svetovno vojno, ko jo je vodil »nekronani vojvoda kranjski« dr. Ivan Šusteršič, vodilna politična sila na Slovenskem. Na zadnjih volitvah v avstrijski državni zbor leta 1911 je VLS osvojila kar 87 % slovenskih mandatov. Poslanci VLS so v dunajskem parlamentu uživali relativno velik ugled. Na predvečer prve svetovne vojne je bila VLS v povezavi s hrvaškimi pravaši, s katerimi je oblikovala tudi skupni državnozborni klub, najmočnejši južnoslovanski politični faktor v habsburški monarhiji. Ob razpadu Avstro-Ogrske so imeli nato poslanci VLS, ki jih je vodil načelnik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec, zelo pomembno vlogo pri slovenskem prehodu v jugoslovanski državni okvir.

Vključitev kratkotrajne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 je Slovence oddaljila od srednjevropskega kulturnega kroga in jih prestavila v civilizacijsko dosti manj razvito okolje, ki ga slovenski voditelji pred prevratom sploh niso poznali in jim je bil tuj.¹ A druge izbire Slovenci v takratni mednarodni politični konstelaciji niti niso imeli. Italija je namreč brezobzirno uveljavljala določila londonskega pakta iz leta 1915 ter si prigrabila Primorsko in Notranjsko. Slovenci so si morali poiskati zaščitnika, ki bi jim pomagal uveljavljati nacionalne zahteve na spolkem diplomatskem parketu. Kraljevina Srbija je bila zaveznica zmagovitih sil, razpolagala pa je tudi z usposobljeno armado, zato se je zdela slovenskim politikom primeren zaveznik v boju za slovenske meje.

---

¹ France Bučar, *Deset let slovenske države*, v: *Nova revija* 20 (2001), št. 228–229, 1–24, tu 3.

Korošec se je kot načelnik VLS zelo trudil, da bi si pridobil naklonjenost srbskih politikov. Tudi on je sprejel jugoslovansko unitaristično doktrino o »enem troedinem narodu«. Ko so poslanci VLS ob otvoritvi Začasnega narodnega predstavništva 4. marca 1919 ustanovili svoj klub, so ga poimenovali »jugoslovanski«. In to ime je ostalo vse do uvedbe kraljeve diktature leta 1929. Poleg poslancev Vseslovenske oz. od leta 1921 Slovenske ljudske stranke so bili v Jugoslovanskem klubu tudi zastopniki Hrvaške ljudske stranke ter vojvodinske stranke Bunjevcev in Šokcevi.

Na volitvah v Ustavotvorno skupščino Kraljevine SHS leta 1920 je SLS osvojila 14 poslanskih mest, po ugotovljeni napaki pri delitvi mandatov pa ji je bilo konec naslednjega leta priznано še eno. Skupaj z 9 poslanci HPS iz Hrvaške in Slavonije, Dalmacije ter Bosne in Hercegovine ter s 4 zastopniki BŠS iz Vojvodine je klub od konca leta 1921 štel 28 članov. Po naslednjih parlamentarnih volitvah marca 1923 se je število članov kluba zmanjšalo na 24. HPS je doživela namreč na volitvah hud poraz in izpadla iz skupščine. Tako so bili v klubu poleg 21 zastopnikov SLS le še 3 iz vrst BŠS. Na volitvah leta 1925 se je od strank Jugoslovanskega kluba v parlament prebila le SLS. Šele na naslednjih volitvah leta 1927, ki so bile zadnje pred uvedbo diktature, je HPS ponovno uspel preboj v skupščino. Njihov edini predstavnik se je pridružil 20 poslancem SLS v obnovljenem Jugoslovanskem klubu. Sestavo kluba v obdobju 1920-1929 prikazuje naslednja tabela:

Jugoslov. klub	1920 (1921)	1923	1925	1927
SLS	14 (15)	21	20	20
HPS	9	0	0	1
BŠS	4	3	0	0
skupaj	27 (28)	24	20	21

Kljub svoji nesporno dominantni vlogi v Jugoslovanskem klubu se je Korošec v skupščini redko priglasił k besedi. Glavni govorniki iz vrst SLS so bili Anton Sušnik, ki je bil več let tudi

podpredsednik Jugoslovanskega kluba, dr. Josip Hohnjec, Fran Smodej in dr. Fran Kulovec, ki je bil hkrati tajnik SLS. Med poslanci HPS sta imela najpomembnejšo vlogo Stjepan Barić in dr. Janko Šimrak, glavni govornik BŠS pa je bil Blaško Rajić. Z izjemo Sušnika in Barića so bili vsi naštetih duhovniki, kar priča o zelo pomembni vlogi duhovščine v parlamentarnem zastopstvu obeh strank. Jugoslovanski klub so zato njegovi nasprotniki pogosto imenovali »klerikalni«. Vendar je zanimivo, da v njem niso bili samo rimokatoliki: Šimrak je bil uniatski duhovnik, med poslanci SLS pa je bil tudi evangeličan Geza Šiftar.

Volitve v Ustavotvorno skupščino leta 1920 so pokazale, da je SLS izgubila vpliv, ki ga je imela na slovenski politični sceni pred vojno. Iz predvojnih 87 % je padla na 36 % (oz. po ugotovitvi napake pri štetju glasov 39 %) slovenskih mandatov. Poleg težkih socialnih razmer v državi so k takšnemu rezultatu pripomogli tudi zunanje politični neuspehi jugoslovanske diplomacije, za katere je kot vladna stranka del objektivne odgovornosti nosila tudi VLS. 10. oktobra 1920 je bila namreč po tragičnem izidu plebiscita dokončno izgubljena Koroška, rapalska pogodba z Italijo 12. novembra pa je odtrgala od matične države četrtno slovenskega nacionalnega ozemlja s 300.000 prebivalci.

V vrstah VLS se je krepilo nezadovoljstvo nad Koroščevo politiko. Njegove nasprotnike je motilo dejstvo, da je s svojim paktiranjem z »beograjsko čaršijo« podrl narodnopolitični koncept solidarnosti s hrvaškimi pravaši in kmečkim gibanjem Stjepana Radića, ki ga je stranka zgradila v Šusteršičevi dobi. Namesto tega je svojo politiko gradil na povezovanju s srbskimi strankami in si s tem nakopal sovraštvo med Hrvati, ki so množično sledili Radiću.² Vendar pa Korošec ni bil izključni krivec za takšno stanje. Dejstvo je, da je Radić zaradi svojih protiklerikalnih izjav in pozivov k ustanovitvi republike sam močno otežil možnosti za sodelovanje s Korošcem, ki je bil duhovnik in monarhist. Toda četudi bi Korošec nekako le prezrl izpade

² Škerbec, *Pregled*, II, 124.

hrvaškega tribuna, ki je povrhu še zelo pogosto radikalno menjal svoja stališča, je imel zelo zožen manevrski prostor za sodelovanje z njim. Radić je bil namreč kot nasprotnik političnega katolicizma tudi nasprotnik HPS, ki pa je vendar bila zvesta zaveznica VLS in se je zato Korošec seveda težko povezoval z njeno neposredno tekmico na volitvah.

V VLS se je izoblikovalo močno avtonomistično in republikansko krilo, ki je naposled konec leta 1920 izsililo Koroščev odhod iz vlade. Stranka je začela odločen boj za slovensko avtonomijo. V konstituenti je predložila svoj ustavni načrt, ki je predvideval razdelitev države po zgodovinskih mejah pokrajin. To še ni pomenilo, da je SLS odstopila od unitaristične formule o enem troedinem narodu, vendar pa je izrecno zahtevala, da se pri teritorialni delitvi države upoštevajo gospodarske in kulturne razlike, ki so nastale z zgodovinskim razvojem. Toda centralistična večina, ki sta jo vodila prvak velikosrbskih radikalcev Nikola Pašić in voditelj unitarističnih demokratov Svetozar Pribićević, nista upoštevala zahtev Jugoslovanskega kluba. Centralistična vidovdanska ustava je bila tako 28. junija 1921 sprejeta v odsotnosti Jugoslovanskega kluba in hrvaških politikov, ki so konstituantno protestno zapustili.

Po sprejetju vidovdanske ustave leta 1921 je bil Jugoslovanski klub eden najostrejših kritikov vladne koalicije Pašića in Pribićevića. SLS je zahtevala revizijo ustave, hkrati pa so njeni poslanci v skupščini postopoma začeli poudarjati slovensko narodno individualnost. Predsednik skupščine dr. Ivan Ribar je Koroščev preobrat v svojih spominih ocenil zelo kritično: »On [Korošec] je svojo stranko vodil u početku oprezno i mudro, a njenu politiku bar prividno usklađivao sa interesima nove države. Šta više, on je upadljivo naglašavao ideju 'narodnog jedinstva'. /.../ Čim su se Korošec i njegova stranka našli u opoziciji u Ustavotvornoj skupštini, oni su promijenili svoju taktiku. Od 'velikih integralnih Jugoslovena', od 'ideologa narodnog jedinstva', postaju odjednom slovenski partikularisti, protivnici integralnog jugoslovenstva i narodnog jedinstva. Kad je Korošec jednom u Ustavotvornoj skupštini naglasio političku

individualnost slovenač kog naroda, Pribičević mu je doviknuo da tako nije govorio kad je došao u Privremeno narodno predstavništvo, a Korošec mu je na to odgovorio: 'Tada sam govorio tako, a danas govorim ovako.'³

Na volitvah leta 1923 je SLS pometla s svojimi teknicami in osvojila 80 % slovenskih mandatov. Povezala se je z Radićevo stranko in Jugoslovansko muslimansko organizacijo v Federalistični blok. Ko je poskus kompromisa med opozicijo in srbskimi radikanci na podlagi »Markovega protokola« spodletel, se je SLS začela približevati demokratom Ljube Davidovića. Skupaj s slednjimi je leta 1924 sestavila vlado, vendar le za nekaj mesecev. V opoziciji se je nato spet povezala z Radićevo stranko, toda slednja je leta 1925 vstopila v vladno koalicijo s Pašićem.

Korošec je to Radićevo potezo označil za »izdajo«. Radićev zaveznik Ivan Pucelj, ki se je s svojo Samostojno kmetijsko stranko na podeželju neuspešno boril proti prevladi SLS, je ob tem zapisal: »Za klerikalce je že sama beseda 'Radić' to, kar je za purmana rdeča cunjja.«⁴ Koalicija z Radićem je postala nemo goča že zaradi dejstva, da je hrvaški tribun agitiral tudi na Štajerskem in v Prekmurju ter s tem »kradel« glasove SLS. Korošec se je nato zbližal s srbskimi radikanci in leta 1927 sklenil z njihovim prvakom Veljom Vukićevićem na Bledu »prijateljski pakt«. S tem si je SLS zagotovila sodelovanje v vladni koaliciji, v kateri je ostala vse do uvedbe »šestojanuarske diktature« leta 1929.

Zanimivo je, da so si poslanci Jugoslovanskega kluba močno prizadevali za zbližanje z Bolgari, ki so jih obravnavali kot »jugoslovanske brate«. Ideal prvakov SLS je bila federativna jugoslovanska država od Drave do Črnega morja. S takšnim stališčem pa so občasno prihajali navzkriž tudi z uradnim stališčem jugoslovanske diplomacije, ki je iskala zavezništvo z drugimi balkanskimi državami.

Do razlik v pogledih na zunanjo politiko je prihajalo tudi glede vprašanja odnosov s komunističnim režimom v Moskvi.

³ Ribar, *Politički zapisi*, I, 190–192.

⁴ *Kmetški list*, 13.7.1927.

Zastopniki Jugoslovanskega kluba so namreč v nasprotju z intransigentnim stališčem kralja Aleksandra in srbskih diplomatov zagovarjali obnovo stikov z Rusijo, v kateri so še vedno videli zaščitnico vseslovanskih interesov. Sicer pa so na področju zunanje politike poslanci SLS največ pozornosti namenjali vprašanju zaščite slovenske in hrvaške manjšine v fašistični Italiji. V nasprotju s kraljem, ki je bil precej popustljiv do italijanskih zahtev, so poslanci Jugoslovanskega kluba zahtevali bolj odločen pristop do reševanja meddržavnih problemov.

S spretnim in preudarnim vodenjem Jugoslovanskega kluba si je Korošec pridobil velik ugled tudi med političnimi nasprotniki. Duhovnik Matija Škerbec, ki je sicer veljal za enega njegovih največjih kritikov, je o njem zapisal: »Da je bil dr. Korošec res mojster 'kuloarske politike', ki je znal nasprotniku izpodnesti noge, je morda najbolje pokazal, ko je vrgel ministrskega predsednika Stojadinovića. Ves Beograd se je tedaj smejal in občudoval Koroščevo spretnost. V beograjski ječi 1. 1932 so mi odlični Srbi govorili: 'To je majstor!' Mnogi Srbi so ga imeli za največjega jugoslovanskega politika, edinega, ki je bil kos srbskim mahinacijam, potem ko se je uživel v srbske in beograjske razmere.«⁵

Povsem drugače so na Koroščevo diplomacijo v Beogradu gledali hrvaški politiki. Zaradi paktiranja s srbskimi radikalci si je prislužil naziv »cincarski sluga«. Obtoževali so ga, ker se kot katoliški duhovnik povezuje s prostozidarji. Vendar se voditelj SLS ni oziral na tovrstne kritike in ga očitno ni motilo, da je bil notranji minister v vladi Vukićevića, o katerem se je širil glas, da je prostozidar. S tem, ko je po atentatu na Radića sprejel mesto predsednika vlade, si je Korošec v hrvaški javnosti prislužil ostre obtožbe, da na račun Hrvatov spletkari s Srbi. Kot je dejal Radićev naslednik dr. Vladko Maček, se je voditelj SLS v boju med Zahodom in Vzhodom postavil tja, »kamor se ni bi smel postaviti niti kot človek zapadno-evropske civilizacije, niti kot Slovenec, najmanj pa kot katoliški duhovnik«. ⁶ Očitkov

⁵ Škerbec, *Pregled*, II, 118.

⁶ *Kmetški list*, 31.10.1928.

Dr. Anton Korošec za delovno mizo

o neke vrste izdajstvu se Korošec ni uspel znebiti vse do smrti, v hrvaški zgodovinski zavesti pa so se ohranili vse do danes. Podobna usoda je doletela tudi njegove zaveznike iz HPS.

Po zbližanju s srbskimi radikalc, še zlasti pa po vstopu SLS v Vukičevićevo vlado leta 1928 se je število parlamentarnih nastopov članov Jugoslovanskega kluba zmanjšalo. Poslanci SLS v skupščini niso več načenjali vprašanja revizije vidovdanske ustave. Prenehale so tudi njihove kritike na račun jugoslovanske diplomacije. Voditelj SLS je postal bolj dojemljiv celo do kraljevih želja po zbližanju z Italijo, kar se je pokazalo zlasti ob ratifikaciji nettunskih konvencij. Korošec in poslanci Jugoslovanskega kluba so uvedbo diktature leta 1929 pričakali v zavezništvu z najmočnejšo srbsko stranko in kot zvesti izvrševalci ukazov kralja Aleksandra, ki je s svojimi absolutističnimi ambicijami zadal smrtni udarec parlamentarizmu v Kraljevini SHS.

VIRI IN LITERATURA

1. ARHIVSKI VIRI

Arhiv Marka Kremžarja, Buenos Aires:

France Kremžar, *Po smernicah slovenskih narodnih tradicij* (rokopis)
Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II:

Fond Izidorja Cankarja

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti:

Dnevnik Antona Bonaventure Jegliča (kopija)

2. ZBIRKE DOKUMENTOV

Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. 1. – 20. 12. 1918), I-II,
uredila Dragoslav Janković in Bogdan Krizman (Beograd 1964)

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I–III, uredil Peter Ribnikar (Ljubljana 1998–2000)

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd 1921–1928)

Stenografske beleške Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd 1919–1920)

Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd 1921)

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani (Ljubljana 1918)

3. ČASOPISI

Kmetški list (Ljubljana 1927–1928)

Resnica (Ljubljana 1918)

Slovenec (Ljubljana 1918–1929)

Straža (Maribor 1919–1920)

Večerni list (Ljubljana 1919–1920)

4. LITERATURA

- Marko Bajuk, *Ivan Štefe*, v: *Pogledi* 28–29 (1999), 22–29
- Bojan Balkovec, *Parlamentarne volitve v Jugoslaviji v letih 1920–1938, s posebnim poudarkom na Sloveniji* (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani 1997)
- Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana 1992)
- Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika* (Zagreb 1988)
- Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana 1992)
- Feliks J. Bister, *Delovanje dr. Antona Korošca od majniške deklaracije do 1. 12. 1918*, v: *Zgodovinski časopis* 44 (1990), 73–90
- Lovro Bogataj, *Uprava v Sloveniji od prevrata do izvršitve vidovdanske ustave*, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, uredil Josip Mal (Ljubljana 1928), 373–388
- Janko Brejc, *Od prevrata do ustave*, v: Mal, *Slovenci*, 160–214
- France Bučar, *Deset let slovenske države*, v: *Nova revija* 20 (2001), št. 228–229, 1–24
- Janez Cvirn, Vasilij Melik in Dušan Nečak (uredili), *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja* (Historia 2. Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1997)
- Lavo Čermelj, *Kako je prišlo do prijateljskega pakta med Italijo in Kraljevino SHS l. 1924*, v: *Zgodovinski časopis* 9 (1955), 192–196
- Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, I–II* (Zagreb 1961)
- France Dolinar, *Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918*, v: France Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja. Izbor esejev, razprav in člankov*, uredil Alojzij Geržinič (Buenos Aires 1990), 225–261
- Economicus, *V borbi za ustavo*, v: *Njiva* 1 (1921), 69–73
- Lambert Ehrlich, *Mirovna konferenca in Jugoslavija*, v: *Mohorjev kalendar za leto 1922* (Prevalje 1922), 17–42
- Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb 1989)
- Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana 1928)
- Fritz Fellner, *Die jugoslawische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz*;

- v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposions Klagenfurt 1980*, uredil Helmut Rumppler (Klagenfurt 1981), 90–100
- Darko Friš, *SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in blejskim protokolom*, v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti. Mednarodni znanstveni simpozij. Maribor 16.–17.4.1998*, uredila Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana 1998), 180–184
- Vinko V. Gaberc-Gaberski, *Brez slave. Spomini na svetovno vojno* (Ljubljana 1935)
- Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd 1970)
- Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd 1979)
- Rudolf Golouh, *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojev slovenskega naroda* (Ljubljana 1966)
- Ivan Hribar, *Moji spomini*, I–II, uredil Vasilij Melik (Ljubljana 1983–1984)
- Ivan Jerič, *Moji spomini* (Murska Sobota 2000)
- Ruda Jurčec, *Skozi luči in sence*, I (Ljubljana 1991)
- Djordje Karadjordjević, *Resnica o mojem življenju*, I–II (Ljubljana 1979)
- France Koblar, *Moj obračun* (Spomini in srečanja 7, Ljubljana 1976)
- Janez Kos, Miroslav Stiplovšek idr. (uredili), *Železničarska in splošna stavka aprila 1920* (Ljubljana 1980)
- Albert Kramer, *Prve borbe v Ustavotvorni skupščini*, v: *Njiva* 1 (1921), 1–4
- Silvo Kranjec, *Kako smo se zedinili* (Celje 1928)
- Silvo Kranjec, *Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije*, v: *Zgodovinski časopis* 16 (1962), 218–229
- Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941* (Zagreb 1975)
- Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića* (Zagreb 1967)
- Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiermaking* (New Haven-London 1963)
- Stanko Majcen, *Moji spomini na dr. Antona Korošca*, v: Stanko Majcen, *Zbrana dela*, IV (Ljubljana 1996), 313–348
- Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska*

- pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)* (Zagreb 1998)
- Hrvoje Matković, *Svetozar Pribičević. Ideolog - stranački vođa - emigrant* (Zagreb 1995)
- Vasilij Melik, *Izidi volitev v konstituantu*, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3 (1962), 45-53
- Vasilij Melik, *Jugoslavija - zgodovinska zmota ali nuja?*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65 (1994), 51-54
- Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941* (Ljubljana 1965)
- Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920* (Beograd 1969)
- Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (Ljubljana 1987)
- Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929* (Ljubljana 1996)
- Jurij Perovšek, *Slovenska državna volja v prvem desetletju jugoslovanske krize*, v: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta SAZU od 9. do 11. novembra 1994* (SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17, Ljubljana 1995), 121-134
- Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana 1998)
- Ivo Petrinović, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje* (Zagreb 1986)
- Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj in razpad Karađorđjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper 1995)
- Melita Pivec, *Programi političnih strank in statistika volitev*, v: *Mal, Slovenci*, 357-373
- Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šušteršič. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana 1998)
- Janko Pleterski, *O prvinah in značaju plebiscitne odločitve*, v: *Koroški plebiscit*, uredili Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana 1970), 215-270
- Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918* (Ljubljana 1971)
- Olga Popović, *Stojan Protić i ustavno rešenje nacionalnog pitanja u Kraljevini SHS* (Beograd 1988)
- Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana 1938)

- Janko Prunk, *Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji*; v: PNZ 31 (1991), 35–54
- Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana 1977)
- Janko Prunk, *Radić in Slovenci 1919–1928*, v: *Zgodovinski časopis* 39 (1985), 25–34
- Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika 1768–1992* (Ljubljana 1992)
- Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Sarajevo, 1977)
- Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje 2001)
- Andrej Rahten, *Vloga Franceta Kremžarja v politiki Slovenske ljudske stranke*, v: *Tretji dan* 30 (2001), št. 1–2, 77–86
- Andrej Rahten, *Zadnji slovenski avstrijakant. Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*, v: *Zgodovinski časopis* 53 (1999), 195–208
- Andrej Rahten, *Zgodovina panevropskega gibanja v Sloveniji*, v: *Desetletje Slovenskega panevropskega gibanja*, uredil Andrej Rahten (Celje 2001), 21–32
- Ivan Ribar, *Politički zapisi, I–IV* (Beograd 1948, 1949, 1951, 1952)
- Helmut Rumpler, *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzer Versuch zur Rettung der Habsburgermonarchie* (München 1966)
- Tomaž Simčič, *Andrej Gosar, krščanstvo in socialno gibanje* (Osebnosti I, Ljubljana 1992)
- Alexander Spitzmüller, ... *Und hat auch Ursach, es zu lieben* (Wien-München-Stuttgart-Zürich 1955)
- Miroslav Stiplovšek, *Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah 1921–1922*, v: *Mikužev zbornik*, uredili Zdenko Čepič, Dušan Nečak, Miroslav Stiplovšek (Ljubljana 1999), 51–64
- Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana 2000)

- Miroslav Stiplovšek, *Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66 (1995), 292–311
- Matija Škerbec, *Pregled novodobnega katoliškega gibanja*, I–II (Cleveland 1956–1957)
- Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki* (Ljubljana 1933)
- Jurij M. Trunk, *Spomini* (Celje 1950)
- Lojze Ude, *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, v: *Pleterski-Ude-Zorn, Koroški plebiscit*, 131–214
- Peter Vodopivec, *Od Habsburžanov h Karadjordjevićem*, v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem* (simpozij 1998), uredil Peter Vodopivec (Ljubljana 2000), 3–11
- Momčilo Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929* (Maribor 1986)
- Momčilo Zečevič, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor 1977)
- Stanislav Zver, *Jožef Klekl, prekmurski Čedermac* (Graditelji slovenskega doma 7, Koper 2001)

V letih 1999–2001 bil sodelavec
Znanstvenoraziskovalnega centra
Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
Zaposlen je na Ministrstvu za zunanje
zadeve Republike Slovenije, kot
raziskovalec pa sodeluje z Znanstveno-
raziskovalnim središčem v Kopru.
Rezultate svojih raziskav redno publicira v
avstrijskih, hrvaških in slovenskih
znanstvenih revijah. V središču njegovega
zanimanja so zgodovina habsburške
monarhije ter slovenska in hrvaška
nacionalna zgodovina v 19. in 20. stoletju.
Leta 2001 je izšla njegova monografija
*Slovenska ljudska stranka v dunajskem
parlamentu. Slovenska parlamentarna
politika v habsburški monarhiji 1897–
1914.*

K

13902

020020344

COBISS e

Študija doc. dr. Andreja Rahte *beograjski skupščini* daje jasen vpogled v program, strategijo in taktiko poslancev Slovenske ljudske stranke, ki je bila sprva odločno avtonomistična, nato pa (od leta 1927 dalje) pragmatična. V obdobju 1919–1929 je bila naša vodilna politična grupacija sicer večino časa v opoziciji, toda tudi njeno participiranje pri oblasti ni bilo nepomembno. /.../ Z obravnavo dejavnosti poslancev SLS v beograjskem parlamentu izpolnjuje dr. Andrej Rahten veliko vrzel v našem vedenju o preteklosti. /.../ Avtor se odlikuje po temeljitem poznavanju tematike, ki jo obravnava, in dosedaj objavljene znanstvene literature. Njegove ocene minulega dogajanja so kolikor mogoče nepristranske; za mnoge od njih se da domnevati, da bodo ostale "standardne".

iz recenzije prof. dr. Igorja Grdine

ISBN 961-6358-53-7

9 789616 358538